Thomas Haffenecker

(sakrální architektura)

Vypracovala: Daniela Štěrbová, V. ročník

Vedoucí práce: prof. PhDr. Mojmír Horyna

Univerzita Karlova – Filozofická fakulta – Ústav pro dějiny umění

Diplomová práce

Praha

2007

„Ein gewisser Thomas Haffenecker, ein gebohrner Tyroler, lebte in Seculo 1701. Von diesem sind keine Gebäude zu finden, obschon er kleinseiter Baumeister und Bürger gewesen."

Zápisná kniha pražských stavitelů 1639-1903

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a zdrojů.

Mé největší díky patří vedoucímu diplomové práce panu prof. M. Horynovi za trpělivé a laskavé konzultace.

Dále bych chtěla poděkovat za vřelé přijetí panu Ing. P. Mackovi, který mi poskytl mnoho ze svých postřehů k danému tématu.

Zvláště ráda bych poděkovala rakouským badatelům paní Mgr. B. Ihrenberger z muzea v Reutte a Dr. W. Beslerovi z Haldensee, kteří mi zprostředkovali lokální literaturu a především místní prameny.

Na závěr pak mé vřelé díky všem správcům farností, kteří mi mnohdy otevřeli brány nejen do svých chrámů.

Předmluva

Osobnost Tomáše Haffeneckera je velmi poutavým tématem v českém dějepisu umění. Jeho tvorba totiž náleží první třetině osmnáctého století, které bezesporu dominuje tvůrčí duch otce a syna Dientzenhofera. Barokní stavitelé té doby mnohdy stojí ve stínu těchto vůdčích osobnost, ačkoliv byli ve své době významní a pro utváření obrazu české barokní architektury nepostradatelní.

Osud těchto stavitelů sledoval i Tomáš Haffenecker, jehož sakrální architekturou se zabývám v předložené diplomové práci. Za cíl jsem si stanovila několik následujících úkolů. V prvé řadě jsem se pokusila vnést světlo do rodinných vazeb a místa původu. Je jistě zajímavé sledovat uměleckohistorický obraz krajiny, odkud architekt pochází, a to ačkoliv se tyto vlivy v pražské tvorbě Tomáše Haffeneckera nedají vysledovat. Zároveň se mi podařilo určitým způsobem definovat fenomén tzv. Tannheimské umělecké družiny v Praze. Zdá se totiž, že Tomáš Haffenecker hrál jistou úlohu při rozhodování tannheimských umělců. Do Prahy za ním totiž přichází několik členů jeho rozvětvené rodiny.

V dalších kapitolách jsem se pokusila nastínit problematiku barokního stavitelství v praxi. Zajímalo mě, jakým způsobem Tomáš Haffenecker podnikal, jakého druhu byly jeho stavební aktivity. Zdá se, že to byl stavitel s velkou dílnou, která prováděla své, ojediněle i cizí zakázky. Sám Haffenecker mimo Prahu podnikal v režii stavebníka, stavební plíry sám doporučil. Na několika archivně doložených příkladech jsme si ukázali, že se jednalo i o rodáky, kteří do Čech přišli se skupinou zedníků.

Za nejdůležitější část práce považuji obsáhlý katalog, který dokumentuje Haffeneckerovi připsané stavby. Vždy jsem kladla důraz na rozlišení staveb archivně doložených a staveb připsaných stylovou analýzou. Podařilo se nám i přes omezenou funkčnost Archivu Pražského Hradu soustředit několik do dnešní doby nepublikovaných plánů, které Haffenecker vypracoval ve funkci dvorního zednického mistra.

Jistě bude možné Haffeneckerovu tvorbu dále rozšiřovat, soustředila jsem se však na sestavení uceleného přehledu staveb, jejichž atribuce již předeslána byla.

Obsah

Rodina, původ

Haffenecker / Schödel

Andreas Haffenecker

Barokní architektura v Tyrolsku

Tyrolsko

Tannheimertal – Ausserfern

Tyrolští umělci v cizině

„Tannheimská umělecká družina v Praze“

Cestou do Čech

Vandrovní léta

Dobrodincem v rodišti

Rodina

Způsob podnikání

Stavby na tovaryšský groš

- 50 zl. ročně za Manětín
- 100 zl. ročně za Hejnice
- Doksany

Znalcem

Ve dvorských službách

- Pevnostním stavitelem
- Dvorním zednickým mistrem
- Práce při pražské korunovaci Karla VI. v roce 1723
- „Venkovské budovy bez okrasy“

Uměleckohistorické zařazení

Katalog

Práce pro premonstráty

- Strahov
- Doksanský klášter

- Sepekov – kostel Jména P. Marie
- Bohušovice – kostel sv. Prokopa

Práce pro Gallasy

- Praha – Clam-Gallasovský palác
- Hejnice – kostel Navštívení Panny Marie

Práce pro Lažanské

- Manětín – kostel sv. Jana Křtitele
- Březany – kostel sv. Markéty
- Všesulov – kostel sv. Martina

Práce pro Kokořovce

- Štědrá u Žlutic – kostel Narození P. Marie
- Březín – kostel sv. Bartoloměje
- Nečtiny – kostel sv. Jakuba Většího

Práce dvorního zednického mistra

- Skleník Královské zahrady
- Přestavba císařského špitálu

Práce na komorních císařských panství

- Bohdaneč – kostel sv. Maří Magdalény
- Vysoké Chvojno – kostel sv. Gotharda
- Holice – kostel sv. Martina
- Starý Kolín – přestavba kostela sv. Ondřeje
- Činěves – kostel sv. Václava
- Cerhovice – kostel sv. Martina

Haffeneckerovi připsané stavby

- Kunratice – kostel sv. Jakuba Většího
- Skála – kostel Nanebevzetí Panny Marie
- Nová Paka – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Summary

Seznam literatury

Rodina, původ

Haffenecker / Schödel

Rodinou Haffeneckerů se zabývalo hned několik tyrolských chronistů. Již na počátku 19. století sepsal Peter Denifle soupis významných tyrolských umělců.[1] O malíři a mědirytcovi Martinovi Schedlem uvádí, že pocházel z Haldensee z oblasti Tannheimu, tak jako rodina Hafeneggerů. Nedlouho poté uvádí J. Kögl v souvislosti s „Martinem Schödlem" a jeho synem Jakobem i Thomase a Andrease Haffeneggera, nicméně s udáním nesprávných rodinných vazeb a životních dat. Dále uvádí, že Jakob Schädl a Thomas Hafenegger byli c. k. staviteli v Praze. Na počátku 20. století se obecně zvýšil zájem o lokální umění a rodinou Hafeneggerů se autoři zabývali především kvůli Andreasu Hafeneggerovi, staviteli cechovní kaple v Bichlbachu. Ten byl často zaměňován s ostatními členy rodiny. Například J. Knitel uvádí, že se Andreas stal později slavným pražským architektem, jehož znamenité stavby zdobí Prahu dodnes.[2] Tato nejasnost nebyla dodnes vyjasněna,[3] předpokládáme však, že zde došlo k záměně Andrease Hafeneggera s Antonínem Hafeneckerem, prasynovcem Tomáše Haffeneckera pocházejícího též z panství Ehrenberg z Bergu. Světlo do genealogie vnesly až archivní výzkumy matriky, které byly uveřejněny v článcích o kostele v Pfullendorfu, kde Andreas Haffenecker prováděl barokizaci kostela a architekturu hlavního oltáře. Johann Schupp je vydává v letech 1947 a 1952, tedy v době kdy v Památkách archeologických vychází článek Aloise Kubička o Tannheimské umělecké družině v Praze. Nově zpracoval údaje matriky tannheimské fary Walter Besler.[4]

---

[1] „Nachrichten von den berühmten tirolischen bildenden Künstlern", 1833

[2] Knitel, J.: Ehrenberg, Beiträge zur Heimatkunde des politischen Bezirkes Reutte, 1903

[3] Walter Besler uvádí, že byly dokonce učiněny pokusy navázat spojení se zaměstnancem Národní galerie, avšak bez odezvy z české strany.

[4] Besler, Walter: Baumeister Andreas Hafenegger. In: Tiroler Heimatblätter 3/2002, Innsbruck, str. 83-9.

Rodina Hafeneggerů pochází z Haldensee na panství Ehrenberg. Z manželství Georga a Margarethy, rozené Millerin, pochází náš Tomáš Haffenecker, dále Andreas, Jakob a Brigitta. Sňatkem Brigitty s Martinem Schädlem se rodina Hafeneggerů spojila s rodinou Schädelů též z Haldensee a vzešli z něj čtyři potomci, dcera Regina a synové Martin, Joannes a Jakob. Oba poslední jmenovaní se po vyučení u Andrease Haffeneckera díky Tomáši Haffeneckerovi usadili v Praze. Potomci Andrease Haffeneckera jsou Katharina, Josef a Maria Theresia, která si vzala Josefa Millera, bratra Antona Millera činného v Čechách. Z jejich svazku se pak narodily tři děti, Barbara, Anna a Anton, též činný v Čechách. V Zápisné knize pražských stavitelů jsou vedle Tomáše Haffeneckera uvedeni Jacob Schaedl i Anton Müller z panství Ehrenberg, přičemž u prvního z nich jde o synovce Tomáše Haffeneckera, zatímco u Antona Müllera nevíme, zda se jedná o syna či o bratra Josefa Müllera. Narodil se v Grän roku 1731 a měšťanské právo na Malé Straně získal roku 1758. Po vyučení u tyrolana Johanna Ferdinanda Schora se odebral do Hradce Králové ke stavbě pevnosti. V Praze pracuje na staroměstském klášteře servitů a novoměstské koleji piaristů.[5]

Andreas Haffenecker

Rodiče Tomáše Haffeneckera obývali statek v Haldensee, na jehož místě dnes stojí nový obchodní dům. Tento statek však již v roce 1757 rodině Hafeneggerů nepatřil. Andreas Haffenecker se narodil 15. listopadu 1666, mezi lety 1685 a 1690 se stal mistrem, přičemž není známo místo jeho vyučení. Roku 1694 se žení s Marií Zöblin, se kterou má tři děti. Data jejich narození[6], mezi nimiž jsou dlouhé časové odstupy, mohou znamenat i možnou nepřítomnost Andrease Haffeneckera v Haldensee. Zdá se však, že zaujímal vysoké postavení v samotném rodišti, neboť je v letech 1707 a 1711 uváděn jako soudní zástupce obce Haldensee u nižšího soudu v Tannheimu a

[5] Encyklopedie (2004) – heslo Anton Müller
[6] 1694 Catharina, 1702 Maria Theresia a 1710 Josef.

v roce 1739 vystupuje jako zástupce obce u soudního právníka v Nesselwängle v záležitosti projednání nového zaprotokolování starého pastevního práva. Andreas Haffenecker umírá 10. května 1745, v úmrtní knize nacházíme „honestus Vir Architictonius magister Andreas Hafenegger de Haldensee, qui architectatus est etiam nostra Ecclesia Parochiale S. Nicolaj in Thanheimb. requiescat in pace“ . Tento krátký záznam vypovídá o skutečnosti, že Andreas Haffenecker byl jako architekt ceněn především díky stavbě kostela v Tannheimu.

Ze staveb Andrease Haffeneckera máme doloženy v podstatě jen čtyři samostatné projekty, cechovní kapli v Bichlbachu, farní kostel v Tannheimu, za sekularizace zničený klášterní kostel v Pffulendorfu v západním Allgäu a kostel v Ehrwaldu. V literatuře byl Andreas Haffenecker dáván do souvislosti s Johannem Jakobem Herkommerem, u kterého se mohl údajně vyučit. Tato domněnka není zatím nijak doložena a vzhledem k tomu, že Herkommer neměl mistrovské právo držet si učedníky, lze tuto domněnku považovat za irelevantní. Je sice pravda, že v Bichlbachu přebírá Haffenecker projektování po Herkommerovi[7], nicméně jeho návrh byl samostatným výtvorem. Stejně často se hovoří o Herkommerově vlivu u farního kostela v Tannheimu.[8] I přes absolutní odlišnost bývá jako vzor uváděn kostel sv. Jakuba v Innsbrucku, dnešní dóm. Tato myšlenka se zdá být tím více neopodstatněná, čím jasněji si uvědomíme, že základní kámen byl v Tannheimu položen dva roky před dokončením dómu v Innsbrucku a pět let po smrti samotného

[7] 1694 dodal Herkommer plán kostela, který měl v podzemí Boží hrob, jehož výzdobu dokládá model v Tyrolském zemském archivu. Provedení modelu se protahovalo kvůli problémům s financováním

[8] Novostavbu barokního kostela prosadil farář Andreas Brugger, který roku 1719 přišel do Tannheimu. Po strţení gotického kostela byl v červnu 1722 položen základní kámen k nové stavbě. Stavitelem byl bezesporu Andreas Haffenecker, stavebním inspektorem Nikolaus Wöber, stavebním písařem Lorenz Koch a mistrem Michael Paur.
Jako hlavní důvod ke srovnání bývá připomínána postava faráře Andrease Bruggera, který do Tannheimu přišel z Innsbrucku, kde jistě sledoval přípravu a stavbu kostela sv. Jakuba. Literatura se o něm zmiňuje jako o zdatném kreslíři, který rozumí stavitelskému umění. Tato jeho pověst však není doložena.
Kleiner, Alfons: Kleiner, Alfons: Die Kirchen und Kapellen des Tannheimer Tales. Christliche Kunststätten Österreichs, Nr. 409, 2003, str. 6

Herkommera. Při hodnocení Andreasova díla musíme vycházet ze srovnání s místní produkcí těchto let a ne s tvorbou Johanna Jakoba Herkommera, který patří mezi prvořadé architekty první generace vrcholně barokních jihoněmeckých architektů.[9] Toto srovnání by Andreas Haffenecker ani zřejmě neunesl, uvědomíme-li si, že nepatřil ani mezi významné tyrolské barokní architekty.

Barokní architektura v Tyrolsku

Podívejme se tedy krátce na oblast, odkud Haffeneckerové pocházejí. Vývoj barokní architektury v Tyrolsku je od počátku spojen s místními umělci. Kolem roku 1630 končí do té doby převládající působení italských mistrů a architektů. Vedle dvorského prostředí, ve kterém měli vedoucí postavení členové rodiny Gumppů[10] z Innsbrucku[11], se začínají vyvíjet nová centra. Na konci 17. století vznikají „Bruderladen", bratrstva spojující zedníky, štukatéry, kameníky a řezbáře. Z těchto společenství často pocházejí významní umělci, jako například Jakob Prandtauer z Kappl. Členové těchto bratrstev se věnovali sezónní práci, na jaře odcházeli ve skupinách do jižního německa za prací, aby se na podzim a zimu vrátili domů. Architektura v Tyrolsku je tak silně jihoněmeckou produkcí ovlivněna. Kolem roku 1720 však začíná význam těchto

---

[9] Vedle něj to jsou hornobavorský Kaspar Feichtmayer, vorarlberský Michael Thumb, Johann Schmuzer z Wessobrunnu a Enrico Zuccalli s Giovannim Antoniem Viscardim z Graubünden.

[10] Christof Gumpp, první představitel této stavitelské rodiny, se vyučil v Římě a roku 1633 se stal prvním tyrolským vrchním dvorním architektem v Innsbrucku. Italsky orientován staví jezuitský kostel v Innsbrucku, jehož stavbu prováděli weilheimští a wessobrunští řemeslníci. Gumppovu italskou orientaci lze ještě sledovat v centrále Mariahilf, zatímco při stavbě premonstrátského kostela ve Wilten se přiklonil k typu jihoněmecké Wandpfeilerkirche.
Další člen této rodiny je Georg Anton Gumpp, taktéž vyučen v Římě, kde se seznámil s tvorbou P. da Cortony, F. Borrominiho a C. Rainaldiho. Nejvýznamnější prací G. A. Gumppa je Johanneskirche v Innsbrucku, silně ovlivněná římským vrcholným barokem.
Tito dvorští architekti byli představitelé oné stavební praxe, kdy architekt přebírá funkci pouze a především navrhovatele, zatímco provedení přebírají značně samostatní a velmi kvalitní řemeslníci.

[11] Innsbruck měl až do připojení Tyrolska k rakouskému císařství roku 1665 postavení rezidenčního města se silnou dvorskou kulturou. Snaha po reprezantaci byla dána nejen díky vztahům Habsburků k Itálii, ale především díky soutěživosti s biskupskými městy Brixen a Trient.

bratrstev klesat a jejich účel přebírají tzv. stavební podnikatelé, často všestranní umělci, tak jako například Johann Jakob Herkommer.

Tannheimertal - Ausserfern

Oblast, ze které rodina Haffeneckerů a Schädlů pochází, se nazývá Ausserfern. V rozmezí přibližně 50 kilometrů se nacházejí města Reutte, Haldensee, Bichlbach a Tannheim, všechna přímo spojená s tvorbou Andrease Haffeneckera. Údolí kolem Tannheimu, tzv. Tannheimertal, patřilo původně panstvu Rettenberg ze Švábska, ve 14. století pak jako říšské léno hrabatům z Montfortu a menší část pánům z Heimenhofen. Osídleno bylo přistěhovalci z poddanstva tyrolských vévodů. Osobně byli podřízeni soudní pravomoci vrchnosti Ehrenberg. Na konci 15. století získal postupně tyrolský arcivévoda Sigismund od hrabat z Montfortu zbytek tannheimského údolí a spojil jej s panstvím Ehrenberg.

Skrz Ausserfern procházela jedna z nejvýznamnějších solných cest. Začínala v tyrolském Hallu, pokračovala přes Ausserfern a švábské Allgäu do Lindau u Bodamského jezera. Anton Anranter uvádí, že například od října 1661 do října následujícího roku projelo tannheimským údolím na 15 850 sudů se solí. Denně tudy projíždělo přes 300 koní. Tento blahobyt trval i po celé 18. století i přesto, že byly zřízeny nové cesty, které odlehčily provozu v Tannheimské oblasti.

Osídlení kolem jezera Haldensee je spojeno s „Hally", jejichž zakladatel Hans Haller z Reutte, prameny doložený k roku 1459, měl předky v solném městě Hall u Innsbrucku.[12]

Tato oblast je z uměleckohistorického hlediska známá zejména barokním freskařstvím, počínaje freskovou výzdobou fasád měšťanských domů, konče výzdobou kostelních interiérů.[13] Vedle

[12] Anranter, Anton: Aus der volkswirtchaftlichen Vergangenheit im Tannheimertal, in Tiroler Heimatblätter 1938/16, str. 171-4

[13] Z nejznámnějších malířů je třeba uvést rodinu Zeillerů, z nichž nejvýznamnější jsou bezesporu Johann Jakob a Franz Anton z Reutte.
Zejména v období rokoka vystoupí tato oblast do popředí, a to zásluhou vlivu Augsburské freskařské školy.

malířů pocházejí z této oblasti i významní štukatéři, Alois Kubiček uvádí Petra Pflaudera a členy rodiny Rennů, kteří se v 18. století usadili v Praze. Tannheimský kostel kupříkladu zdobí štuk Josefa Georga Pflaudera z počátku 19. století. Oproti ostatním částem Tyrolska, kde se rozvinulo především sochařství a řezbářství, se zdá, že v Ausserfernu převládla tradice malířů, štukatérů a zedníků.

Roku 1689 bylo v Bichlbachu založeno Bratrstvo srdce Mariina a Josefova, které se stalo finančním základem pro cech zedníků a tesařů, který byl povolen císařem Leopoldem I.[14] Obdobné cechy, spojující zedníky, kameníky, štukatéry a tesaře, vznikaly, jak již bylo výše řečeno, koncem 17. století v jednotlivých tyrolských oblastech, a to zejména v oblastech sousedících s Ausserfern. Vůbec první z nich vznikl v Imstu roku 1689, dále pak cechy v Kappl a v Pettnau. Bichlbašský cech, po Imstu druhý v Tyrolsku, čítal k roku 1699 již na 644 členů. Toto množství je ohromující zvláště, když Imst a Kappl leží v sousedních oblastech, a ukazuje jak rozšířená stavební řemesla v tomto kraji byla.

Tyrolští umělci v cizině

Píše-li Alois Kubíček o Tannheimské umělecké družině v Praze, musíme se krátce zmínit o působení tyrolských umělců v cizině obecně. Z malířů se v cizině po Egidu Schorovi a jeho zeti Johannu Antonu Gumppovi z Innsbrucku proslavili především žáci augsburského freskaře Johanna Georga Bergmüllera.[15] V osmdesátých letech 17. století pobýval v Římě u Mattia Preti Paul Zeiller z Reutte[16], jeho synovec Franz Anton Zeiller pak pomáhá Holzerovi v Münsterschwarzachu. Při přípravě výstavy Passavia sacra v roce

---

Egg, Erich (1972), str. 200

[14] Církevní bratrstvo v Bichlbachu přislíbil založit farář Lucas Egger po ničivém lavinovém neštěstí. Protože mu ale chyběli peníze na stavbu vlastního kostela, byl tento cech přiřazen stavebním řemeslníkům, z jejichž poplatků a s jejichž pomocí mohla být kaple vystavěna, viz. Andreas Haffenecker a cechovní kaple sv. Josefa v Bichlbachu.

Linser, Peter: Die Zunftkirche zum hl. Josef in Pfk St. Laurentius in Bichlbach, Christliche Kunststätten Österreichs, Nr. 385, 2002 str. 14

[15] J. G. Bergmüller řídil augsburskou uměleckou akademii, založenou roku 1710.

[16] Roku 1695 se vrací do vlasti.

1975 byla velká pozornost věnována tyrolským sochařům, kteří v průběhu 18. století přišli do Pasova a trvale se tam usadili. Prvními z nich byli Josepf Deutschmann z Imstu se spolupracovníky Balthasarem Horerem a Franzem Antonem Zaunerem.[17]

„Tannheimská umělecká družina v Praze"

O tyrolských architektech, kteří se prosadili v cizině, toho mnoho nevíme. Anton Anranter nicméně uvádí až na 20 „Gastarbeiter" z tannheimského údolí, kteří se usadili v Čechách.[18] Tento hojný počet zřejmě vedl Aloise Kubíčka k článku o Tannheimské umělecké družině v Praze.[19] Zatím je nám známo jen několik jmen, mezi prvními je to Jan Jiří Mayer z Hindelangu u Sonthofen v Ausserfern. Četnými rodinnými záležitostmi je doložen jeho blízký vztah ke Kryštofu Dientzenhoferovi, ke konci života působil jako vrchní fortifikační stavitel.

Další tyrolští stavitelé, kteří jsou doloženi Zápisnou knihou pražských stavitelů, úzce souvisí s Tomášem Haffeneckerem. Již Jan Jiří Mayer svědčí Tomáši Haffeneckerovi při získání měšťanství spolu s Kryštofem Dientzenhoferem. Dalšími jsou Jacob Schädl, zcela jistě Haffeneckerův synovec, dále pak Anton Müller z panství Ehrenberg. Z panství Ehrenberg následují Anton Hofnecker a Joseph Jäger. Výučním listem od Andrease Haffeneckera se prokázal Josepf Zobel, podle Zápisné knihy z Tanohrimu, což se zdá být zkomolenina města Tannheimu. Následuje jej totiž Johann Klemens Zobel z Tannheimu.[20]

---

[17] Schmidmaier, Edith: Tiroler Künstler in Passau (18. Jh.). In: Bayerisch-Tirolische G´schichten, Festung Kufstein 1993, str. 162-170.

[18] Anranter vyjmenovává členy rodin Hafeneggerů, Schedlů, Millerů, Pfefferů a štukatérů Pflauderů, Rennů. Dále pak rodiny Zoblů, Jägrů a Riefů. Srovnáním se Zápisnou knihou pražských stavitelů a slovníkem českých zedníků se nám podařilo identifikovat většinu z Anranterem uvedených jmen.
Anranter, Anton: Die Bau- und Stukkateurkunst im Tannheimertale. In: Tiroler Heimatblätter 1935, č. 13, str. 428-433.
Za laskavé zpřístupnění článku děkuji Dr. Walterovi Beslerovi z Haldensee.

[19] Kubíček, Alois: Tannheimská umělecká družina v Praze, in Památky archeologické 1948/XLIII, str. 96.

[20] Ebelová, Ivana: Zápisná kniha pražských stavitelů 1639-1903. Praha 1996.

Setkáváme se tak se jmény rozvětvených rodin, pocházejících z panství Ehrenberg. O Schödelech jsme se zmínili v úvodu kapitoly, s rodinou Haffeneckerů jsou spojeni manželským svazkem malíře a mědirytce Martina Schödla s Brigittou, sestrou Tomáše a Andrease Haffeneckera. Millerové se do rodiny přižení až v dalším pokolení. Anton Miller je bratrem Josefa Millera, který si za manželku vzal jednu z dcer Andrease Haffeneckera. Další stavitelskou rodinou z Tannheimu byli Zobelové, z nichž doma zůstal Michael Zobl, který vedl stavbu farního kostela sv. Wendelina v Gränu.[21] V Praze se usadili Joseph a Johann Klemens, o jejichž rodinných poutech nám není zatím nic známo.[22] Také víme, že manželkou Andrease Haffeneckera byla Marie Zöblinová, snad také členka rodiny Zoblů. S rodinou Zoblů byla spojena rodina Jägerů, jejíž člen Joseph Jäger se taktéž usadil v Praze, kde roku 1759 získal měšťanské právo.

Z uvedeného vyplývá, že nejčastěji se jména tannheimských umělců v Praze vyskytují až kolem poloviny 18. století. Thomas Haffenecker však nepřišel do Prahy naslepo.

Cestou do Čech

Vandrovní léta

O tom, kdy Tomáš Haffenecker vyrazil do Prahy, zůstávají v literatuře nejasnosti. Josef Kábele[23] uvádí rok 1692 bez udání pramenů. Předpokládáme-li, že do učení, zřejmě u nějakého místního mistra, vstoupil někdy mezi čtrnáctým a patnáctým věkem, a že učební doba trvala obvykle čtyři roky, musel se stát tovaryšem kolem roku 1690. Tvrzení, že Tomášovým mistrem byl Andreas, se nám zdá být dosti nepravděpodobné, neboť oba bratry dělily pouhé tři roky.

---

[21] Kleiner (2003), str. 20-23.

[22] Rodina Zobelů je velmi rozvětvená, její členové byli činní v Čechách, Rakousku i Maďarsku. První známí příslušníci se věnovali malířství, další generace pak architektuře.
Encyklopedie architektů (2004), str. 732.

[23] Kábele, Josef: Architekti a stavitelé pražského baroka – Thomas Haffenecker,

Lze naopak předpokládat, že se na vandr vydali společně. Andreas je zpět v domovině doložený k roku 1694, kdy se v Haldensee žení.

V Tyrolsku toho času neprobíhala žádná velká stavba.[24] Významní tyrolští architekti tradičně odcházeli na vandr do Itálie.[25] U běžných stavitelů lze předpokládat, že odcházeli do Švábska a Bavorska. K úvahu přichází několik možností, kam Tomáš Haffenecker na vandr zamířil. Jednou z možností je ona výše zmíněná, avšak nepodložená, přímá cesta do Čech roku 1692.

O měšťanské právo Tomáš Haffenecker žádá roku 1701, což se jistě vztahovalo k proceduře vstupu do cechu. O přijetí do zednického cechu se tedy uchází jako dvaatřicetiletý tak, jako patnáct let předtím Kryštof Dientzenhofer. Oněch deset let jistě pracoval ve službách jiných architektů. V zápisné knize pražských stavitelů je uváděn jako malostranský stavební mistr a měšťan.[26] Mistrovské zkoušky tedy jistě úspěšně složil.

Jinou variantou je vandrovní cesta před příchodem do Čech. V této souvislosti si dovolujeme poukázat na pamětní listinu, která byla nedávno nalezena v makovici lucerny kupole v Doksanech, a v níž se uvádí, že kupoli postavil Thomas Haffeneker, *Civis Parve Partis Prage Tirolensis Stertzingensis*. Přídomek Stertzingensis se jistě vztahuje k městu Sterzing v jižním Tyrolsku. Zda se jedná o čistý omyl, či o věrohodnou poznámku, vztahující se například k místu vyučení či k předchozí Haffeneckerovy činnosti, nelze s jistotou určit.[27] Město Sterzing bylo vždy důležitým obchodním centrem a je známé především pozdně gotickým oltářem Hanse Multschera. O barokní činnosti v této oblasti nám však není mnoho známo.

Přijmeme-li hypotézu, podle níž šli oba Haffeneckerové na vandr společně, vrátíme se znovu k pozdější stavební činnosti

---

[24] Velké innsbrucké stavby (jezuitský kostel) byly toho času dokončeny nebo se s jejich dostavbou (fasáda premonstrátského kostela ve Wilten) čekalo do dvacátých let 18. století. Velký rozvoj začíná zase až počátkem 18. století (farní kostel v Innsbrucku).

[25] Například členové rodiny Gumppů odcházeli do Říma.

[26] Ebelová (1996), str.

[27] Za laskavé zpřístupnění listiny děkuji Hedvice Kuchařové.

Andreasově. Ten totiž ve druhé polovině dvacátých let získává dvě zakázky v západním Allgäu, v Pfullendorfu. Pracuje jako polír na františkánském kostele Srdce Ježíšova a o dva roky později získává zakázku na hlavní oltář ve farním kostele sv. Jakuba, na němž pracuje spolu s tannheimským štukatérem Sylvesterem Wöberem.[28] Pfullendorf je vzdálený cca 150 kilometrů západně od tannheimského údolí. Vyvstává tedy otázka, jak k těmto zakázkám Andreas přišel. Zda zde působil již jako tovaryš zůstává nezodpovězeno.

Dobrodincem v rodišti

Opustíme-li problematiku vyučení, dostaneme se k Haffeneckerovu pražskému období. Zdá se však, že s domovinou měl kontakty nadále. V tannheimské úmrtní matrice je Tomáš Haffenecker uveden jako dobrodinec kostela.[29] Jak bylo výše uvedeno, kostel v Tannheimu stavěl Andreas Haffenecker v letech 1722 až 1725. V růžencové kapli v Haldensee, která byla založena roku 1703, se nachází mešní pohár s věnovací plaketou se jmény Thomas H. a Rosalia. Jediná kaple v Haldensee, zasvěcená však sv. Jakubovi menšímu, získala mešní právo roku 1723. Spolu s dr. Walterem Beslerem se domnívám, že lze předpokládat návštěvu Tomáše Haffeneckera někdy kolem roku 1723 či spíše po roce 1723.[30] Při této příležitosti mohl přispět na stavbu tannheimského kostela, který se stal, jak uvádí Besler, prvním farním kostelem v tannheimském údolí.

Rodina

Věnovací plaketa uvádí vedle jména Thomase H. jméno jeho manželky Rosalie. O místě a době sňatku s Annou Rosalií

---

[28] Besler (2002), str. 87-88.

[29] Za laskavé sdělení děkuji Mgr. Birgit Ihrenberger z muzea v Reutte a Dr. Walteru Beslerovi z Haldensee.
Ke 24. 12. 1730 uvádí tannheimská úmrtní matrika následující:
„Artifierosy Ing. Thomas Haafenegger ex Halden See obijit Praga Bohemia, Benef. Par. Eccl." (Beneficator Parochiae Ecclesiae, tzn. dobrodinec kostela)

[30] Proti návštěvě přímo v roce 1723 jednoznačně stojí fakt, že Haffenecker zajišťoval veškeré stavební práce na Pražském Hradě před korunovací Karla VI.

Ehringovou nemáme konkrétní údaje, nicméně se z tohoto svazku narodilo 10 dětí. První z dětí zemřelo roku 1707, další se rodily téměř pokaždé s ročním odstupem.[31] Posledního syna křtí Tomáš Haffenecker rok před svou smrtí roku 1729. Rodina bydlela podle visitace ve 20. letech ve vlastním domě U tří Věnců na Újezdě čp. 452/III v hodnotě 850 zlatých. [32] Roku 1723 dědí manželka Rosalie po otci Janu Kryštofu Ehringovi dům na Maltézském náměstí čp. 475/III, který rodina vlastní do roku 1741, kdy jej syn Bernard, člen premonstrátského řádu, prodával za stejnou cenu.[33]

Způsob podnikání

Jak velký byl Haffeneckerův stavební podnik, pokud nějaký měl, nám není známo. Roku 1727 je při křtu syna lokalizován jako z cihelny v Brusce, kde také zemřel.[34] Jak uvádí Milada Vilímková, byl pro stavitele s vlastním podnikem nájem cihelny výhodný. Cihlář pak pálil cihly podle potřeby stavitele. Při stavbách mimo Prahu bylo však výhodnější stavět v režii stavebníka, který si materiál obstaral sám. Od kdy měl Haffenecker císařskou cihelnu pronajatu nevíme. Před rokem 1727 v Praze Haffenecker pracoval na úpravách Schwarzenberského paláce podle návrhu Antona Erharda Martinelliho, dále na přestavbě Rožmberského paláce a s Canevallem na Pražském Hradě. Uvážíme-li, že byl jedním ze dvou provádějících stavitelů Clam-Gallasova paláce,[35] lze předpokládat, že Haffenecker vedl již před rokem 1713,

---

[31] Data křtů jednotlivých dětí přináší Pavel Vlček v Encyklopedii (2004).
Jan Ondřej Dominik – 27. 11. 1707 – sv. Mikuláš
František Josef – 16. 11. 1711
Antonín Kryštof – 10. 1. 1713 († 1714) – kmotrem Kryštof Dientzenhofer
Marie Eleonora – 18.2. 1714
Teresie Františka Alžběta – 9. 8. 1719 († 1719)
Petr Ferdinand Karel – 25. 6. 1718
Martin František Jindřich – 9. 11. 1722 († 1725)
Josef Ignác – 6.11. 1727 – sv. Tomáš
Kajetán Martin – 12. 11. 1729 – sv. Tomáš
[32] Encyklopedie (2004), heslo – Tomáš Haffenecker
[33] UPP – Malá Strana, str. 545
Roku 1767 jej kupuje tyrolan Josef Jäger a přestavuje.
[34] Encyklopedie (2004), str. 211.
[35] Líbal, Dobroslav: Blok Clam-Gallasova paláce, Stavebně historický průzkum Prahy. Praha: SÚRPMO 1955, str. 7

kdy se se stavbou započalo, velkou stavební firmu. Těsně před rokem 1727 také proběhla přestavba strahovského kostela. V posledních letech života pracuje Haffenecker spíše na komorních panstvích, v Praze staví pouze pro maltézské rytíře. Z uvedeného tedy vyplývá, že si cihelnu pronajal zřejmě již před rokem 1727, kdy působil v Praze na více projektech.

Jen několik málo Haffeneckerových projektů je doloženo i po stránce finanční a způsobu provedení.

Stavby na tovaryšský groš

50 zl. ročně za Manětín

Jedním z nich je přestavba zámku v Manětíně po požáru roku 1712. Průběh stavby je dokumentován řadou účtů partikulární pokladny pro Manětín a pražský palác Lažanských.[36] Zachovány jsou pro léta 1715-1717, 1724-1735 a 1748-1753. Kromě značně vysokých nepravidelných plateb bylo staviteli vypláceno každého půl roku 25 zl., a to v letech 1715 a 1716 bez udání jména stavitele a v letech 1724 až 1728 přímo Tomáši Haffeneckerovi. Poslední dva roky života dostával poloviční plat. Nepravidelné platby jsou mnohdy vysoké a nelze z nich s jistotou určit, zda byly vypláceny za práci pro Manětín či pro pražský palác.[37]

Roku 1714 je v Manětíně poprvé doložen Jan Jiří Hesse, polír původem z tyrolského Reutte nedaleko Haldensee. Vedl skupinu tyrolských zedníků, kteří se spolu s ním v Manětíně natrvalo usadili. Jménem známe tři a je doložené, že spolupracovali s místními

---

[36] Ty založila Marie Gabriela Lažanská po smrti manžela v souvislosti s vypořádáním zděděných dluhů.

[37] Z nepravidelných plateb je to 20 zl. roku 1715 stavebnímu mistrovi Tomášovi za různé rysy pro Manětín, za stržení altánu roku 1716 sumu 600 zlatých. K roku 1717 je plateb několik, stavebnímu mistrovi jeho plný zbytek 515 zl., stavebnímu mistrovi v Praze plný zbytek 235 zl., stavebnímu mistrovi 100 zl. a stavebnímu mistrovi z posledního zbytku z pražského domu 200 zl.
Ebel, Martin: Prameny k dějinám manětínského zámku. In: Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.-17. května 1996, str. 14-16.

usedlíky.[38] Jan Jiří Hesse patřil mezi vážené občany, náležel dokonce k radním města.[39] Nevíme, jakým způsobem se Hesse do Manětína dostal. Působí zde již při opravách kostela[40] po velkém požáru, tedy zřejmě již předtím, než se přistoupilo k přestavbě zámku. Roku 1716 mu hraběnka povolila usadit se v Manětíně, následně je uváděn jako majitel domu, který vydělává 40 zl. ročně. Krátce připomeňme, že Haffenecker v Manětíně dostával trvale 50 zl. ročně.

Konečně se nabízí srovnání s dientzenhoferovským polírem Wolfgangem Braunbockem, který do Čech přišel z bavorského Miesbachu a jehož působení je úzce spojeno s tvorbou Kryštofa Dientzenhofera na Tepelském panství. Stavbu křižovnického komplexu v Chlumu nad Ohří vedl nejprve dle Dientzenhoferových plánů, později podle plánů vlastních. Sám je postupně samostatně činný a navrhuje kostely ve Skalné a v Kynšperku nad Ohří.

Četnými odborníky bylo zkonstatováno, že se na zámku v Manětíně vyskytují prvky, které jsou Haffeneckerovi cizí. Lze tedy předpokládat, že zde měl Hesse velký podíl na konečném provedení. Stále však musíme mít na zřeteli, že se výrazový rejstřík při církevních a profánních stavbách u většiny architektů významně liší.

100 zl. ročně za Hejnice

Další stavbou, jejíž finanční okolnosti lze sledovat v dochovaných pramenech, je poutní kostel v Hejnicích. Zde naší pozornost soustředíme na smlouvu na provedení stavby z května roku 1722. V ní se Haffenecker zavazuje, že stavbu provede podle plánů schválených hraběnkou a že ke stavbě bude dojíždět třikrát

---

[38] Jako první z tyrolských zedníků je doložen v matrice zemřelých ke dni 28.7. Anton Ryf. Dionysius Rotuldus je zaznamenán v lednu 1714, kdy křtí své dítě. Svědkem mu byl Jan Jiří Hesse. Posledním známým tyrolským zedníkem je Melichar Klein, doložený v září roku 1714. V Manětíně zůstal a roku 1744 je vyplácen jako zednický mistr. Hesse umírá jako vážený občan roku 1742.
Pavlík; Ebel (1990), str. 22-23.

[39] Bukačová, Irena: Zámek Manětín – katalog zámecké obrazárny – I. část, 1998, str. 12, 29.

[40] Autor obnovy kostela není zaznamenán v účtech, nicméně Jiřího Hesse jako polira, který kostel znovupostavil a rozšířil, uvádí Kronika kůru literátského, kterou sepsal Václav Aleš Pleschner ve druhém desetiletí osmnáctého století.

ročně. Placený bude za stavební dozor a za cestovní výlohy. Na stavbě bude podle smlouvy stále přítomný polír, doporučený Haffeneckerem, a účetní písař. Ti budou na stavbu dohlížet a denně vyplácet mzdy zedníkům a přidavačům.[41]

Za dozor bylo Haffeneckerovi vypláceno 100 zl. ročně, což byla ve srovnání s manětínskou stavbou dvojnásobná částka. Dále jsou ve smlouvě zahrnuty cestovní diety 2 zl. denně.

Polírem, kterého Haffenecker hraběnce doporučil, byl novoměstský Jan Fogenauer původem z Itálie, který později pracoval v Liberci a v Mníšku u Liberce.

Doksany

Jak vypadala smlouva na barokizaci klášterního kostela v Doksanech nevíme. V několikráte zmiňované pamětní listině z roku 1720 jsou zaznamenána jména provádějících mistrů. Polírem na stavbě byl Benedikt Lang, malostranský měšťan podle přídomku Bavarus Fischpahensis. Zdá se nám, že se jedná o český přepis městečka Fischbach poblíž Flintsbachu. O Benediktu Langovi zatím více neznáme. V Zápisné knize pražských stavitelů se jeho jméno nevyskytuje. Něco více lze nalézt o listinou uvedeném štukatérovi Rochus Beyerovi ze Starého Města Pražského, Bavarus Degensensis, snad původem z bavorského Deggendorfu.[42]

---

[41] Horyna (1981), str. 437, pozn. 14.

[42] Rochus Bayer (1664?-1738), zmiňovaný při barokních úpravách staroměstských domů v Dlouhé ulici čp. 711, 712 a při doplnění výzdoby domovních štítů při kostele sv. Cyrila a Metoděje na Novém Městě. Jeho první prací byly vnější štukatérské práce na Thunovském paláci na Malé Straně. U augustiniánů na Karlově zdobí štukem jeskyni Narození Páně, do své smrti působil na výzdobě kostela sv. Karla Boromejského. Literatura se shoduje na tom, že jeho ověřená díla nedávají ucelený obraz o jeho umění. Dále se autoři shodují, že Rochus Beyer byl jedním z mála neitalských umělců. Kdy do Čech přišel, není známo.
UPP – Nové Město, Staré Město
Preiss, Pavel: K dějinám paláce Maximiliána Thuna na Malé Straně. In: Staletá Praha, VI, 1973, str. 61-8.

Znalcem

Tomáš Haffenecker je často dáván do souvislosti s Kryštofem Dientzenhoferem. Mimo to, že je spojoval zřejmě přátelský svazek, [43] zdá se pravděpodobné, že spolu několikráte pracovali. V roce 1711 jsou doloženi jako autoři posudku stavebního stavu Marradasovského domu. Ten měli malostranští jezuité v úmyslu přestavět na gymnázium. Vedle posudku se zachoval i předběžný rozpočet a stavba se pravděpodobně realizovala.[44]

Další stavbou, ke které jsou zpracovány prameny, je přestavba kostela Narození Panny Marie ve Štědré u Žlutic. Aedilis Pragensis Tomáš Haffenecker dodal podle dopisu, kterým štěderský farář žádal arcibiskupskou konzistoř o povolení renovace a rozšíření kostela, rozpočet k úpravám bez stavebního materiálu.[45] Tomáš Haffenecker se na hroutící se kostel přijel osobně podívat a rozhodl o nutnosti brzké přestavby podle jím dodaného plánu.[46] Haffenecker zde vystupuje v podstatě jako znalec, navrhující současně přestavbu a rozšíření zchátralého kostela. Je pravděpodobné, že obdobně probíhala i stavba kostela v Březíně.

Ve dvorských službách

Z uvedeného nástinu vyplývá, že Haffeneckerovými zaměstnanci byla vedle premonstrátů česká šlechta. Mimoto působil Haffenecker ve dvorských službách, a to na několika místech. Nevíme o žádném vyjímečném vyznamenání ani vyjímečně vysokých platech, nicméně se zdá, že pro dvůr pracoval intenzivně. Vedle víceméně titulárních funkcí nabízela dvorská stavební kancelář několikero pozic,

---

[43] Vilímková (1986), str. 112.
[44] Vilímková (1986), str. 83.
[45] Zdá se tedy, že stavba měla být provedena v režii stavebníka.
[46] Štěderský farář Jan Bedřich Langer píše latinský dopis dne 17. 4. 1726. K dopisu bylo původně přiloženo „delineatio". K této žádoti je přiložen německý dopis Johanna Georga Ludwiga, zřejmě správce žlutického panstvi, z 28. 2. 1726, ve kterém se uvádí, že Haffenecker již Štědrou navštívil.
(Státní ústřední archiv v Praze, Archiv pražského arcibiskupství (APA), D 13 1726III-IV, kart 1161)
Ryšavý, Vratislav: K barokní přestavbě kostela a zámku ve Štědré u Žlutic. In: Zprávy památkové péče, LVIII, č. 1/1998, str. 21-24.

které sebou nesly pracovní vytížení, požadavky na zodpovědnost i hospodárnost.

Pevnostním stavitelem

Velmi výnosným titulem byla funkce vrchního pevnostního stavitele. Kilián Ignác Dientzenhofer si jím svůj stálý příjem od roku 1736 zvýšil o 480 zl. Tomáš Haffenecker zastával funkci pevnostního stavitele v Chebu zřejmě mezi lety 1719 až 1729.[47] Práce na chebském opevnění vedl ve druhém desetiletí G. B. Alliprandi. Roku 1718 na jeho místo nastupuje Bartolomeo Scotti, Dientzenhoferův předchůdce. Alliprandiho účastí se obecně končí první etapa výstavby chebského opevnění, další začíná až po saském vpádu roku 1742.[48] Co měl tedy Haffenecker v této funkci za práci, nám není známo, tak jako ani jeho finanční ohodnocení. Zřejmě se v této době jednalo pouze o titul, který byl minimálně placený.

Dvorním zednickým mistrem

Zřejmě nejvíce pramenů bude možno nalézt k Haffeneckerově činnosti jako dvorního zednického mistra. Problematiku této funkce detailně zpracovala Milada Vilímková,[49] která ukázala jeho genezi z titulu hradního stavitele - paumistra pražského hradu, zaniknuvšího po odchodu Giovanniho Maria Filippiho na počátku 17. století. Paumistra, jemuž podléhalo několik zaměstnanců, mezi nimi stavební písař i zedničtí mistři, nahradil titul dvorního zednického mistra, titul víceméně titulární a podléhající stavebnímu písaři. S poklesem pravomoci tohoto titulu lze sledovat i pokles finančního ohodnocení. Dvorní zedničtí mistři byli placeni na tovaryšský groš. Zdá se, že funkce byla víc prestižní než výnosná, ačkoliv se ani prestižních zakázek nedostávalo. Obdobně žádanými funkcemi byly toho času post vrchního pevnostního stavitele či titul císařského stavitele. Vedle těchto často jen titulárních funkcí nabízela

[47] Encyklopedie (2004), str. 211.
[48] Šamánková, Eva: Cheb, Praha 1974, str. 115-9.
[49] Vilímková (1986), str. 160-163.

„státní" služba i některé velmi výnosné zaměstnání, jako například dobře placený titul stavitele císařských hřebčínů. Tyto funkce bylo možno zastávat současně, i v této době však záleželo na slově přímluvce. František Maximilián Kaňka získal díky litomyšlskému Františku Václavovi hr. Trautmansdorfovi dobře placenou práci na císařských hřebčínech v Kladrubech. Vedle toho zastával víceméně jen čestnou funkci císařského architekta. Ve dvorských službách pracoval na komorních panstvích na zámcích v Brandýse nad Labem, v Poděbradech a Pardubicích.[50] Kaňka tak vypomáhal dvornímu zednickému mistrovi, který měl na starosti stavby na hradě a na komorních panstvích.

Dvorním zednickým mistrem byl od roku 1685 do roku 1727 Jakub Antonín Canevalle. Plat, tovaryšský groš 45 kr. denně, dostával ale až do své smrti roku 1731,[51] ačkoliv byl v květnu roku 1727 výkonnou silou ustanoven Tomáš Haffenecker.[52] O Haffeneckerově práci na hradě se nejvíce dozvídáme z dopisu dvorního písaře J. H. Dienebiera generálnímu řediteli staveb, hraběti Althanovi v prosinci 1728.[53] Dienebier si v něm stěžuje na příliš vysoký plat Kaňky, který dostával pouze za práci na hřebčínech, a to v době, kdy by byl více třeba na komorních panství při stavbách kostelů a hospodářských budov. Proto také Dienebier navrhuje neprodloužit Kaňkovi smlouvu a jeho plat ve výši 300 zl. (plat a cestovné) rozdělit mezi dvorního stavitele Tomáše Haffeneckera (125 zl.) a tesaře Josefa Lefflera (75 zl.). Zbylých 100 zl. by se tak ušetřilo. Tento dopis je pro nás velice důležitý, neboť v něm Dienebier vyzdvihuje oproti Kaňkovi přednosti Tomáše Haffeneckera. Dozvídáme se, že Haffenecker nedostával ani stálý plat, který například u Kaňky činil 250 zl. ročně,

---

[50] Od roku 1722 do roku 1728 dostává Kaňka za práci na hřebčínech plat a cestovné až 300 zl. ročně.
Macek, Petr; Vlček, Pavel; Zahradník, Pavel: František Maximilián Kaňka „In Regno Bohemiae Aedilis Famosissimus". In: Umění, 1992, str. 203

[51] Vilímková (1986), pozn. X/6

[52] Encyklopedie (2004), heslo J. A. Canevalle

[53] Obsah tohoto dopisu je rozebrán a zčásti citován v článku o F. M. Kaňkovi (viz pozn. 38), z nějž uvedené informace přebíráme.
APH Praha, HBA, i. č. 2244, kart. 111

ani cestovné.[54] Jediným jeho příjmem byl tovaryšský groš za opravy Hradu, o který se napůl dělil s J. A. Canevallem. Dienebier částku neuvádí, zda tato polovina byla zmíněných 45 kr. se nám nepodařilo zjistit. Je pravděpodobné, že se na Dienebierovu žádost začalo Haffeneckerovi proplácet i cestovné.[55] Z dopisu dále vyplývá, že Haffenecker pro dvůr pracoval již roku 1723, kdy bez Kaňkovy pomoci zařizoval všechny nutné práci při korunovaci. Dienebier dále uvádí, že Haffenecker zná svoji profesi stejně dobře jako Kaňka. V Dienebierových očích je dokonce zřejmě lepším stavitelem, neboť na hospodárnost a pevnost staveb dbá více *„než na vnější okrasu, která také u venkovských budov není potřebná"*.[56] Haffenecker je spolehlivý v dohlížení na dodávky materiálu a k Dienebierovi vždy upřímný.

Práce při pražské korunovaci Karla VI. v roce 1723

Pro dvůr začal Haffenecker pracovat tedy zřejmě před rokem 1723. Korunovace Karla VI. českým králem byla velkou událostí a lze předpokládat, že by Česká komora nesvěřila přípravy zrovna nastoupivšímu architektovi. A to zvláště uvědomíme-li si, jaká významná událost pro Čechy návštěva panovníka a korunovace českým králem byla. Nástup nového panovníka byl oslavován na různých místech. Jezuité v Klementinu uvedli melodrama o sv. Václavovi od Jana Dismase Zelenky. Přípravy na samotném hradě byly zřejmě ohromné, jen zařízení ubytování pro stovky členů dvora a hostí sebou přineslo nemalé starosti. Před svatojiřskou bazilikou musela být instalována provizorní kuchyně, pražská šlechta zapůjčovala z vlastních paláců různé zařízení a nábytek. Ve městě bylo zřízeno první veřejné osvětlení. Náklady na přípravy poskytla vídeňská dvorská komora i česká stavovská samospráva, která za

---

[54] Naopak v literatuře se uvádí, že Haffenecker dostával pouze Liefergeld, cestovné, jehož výši neznáme. Jen pro srovnání připomínáme, že v Hejnicích dostával Haffenecker cestovné ve výši 2 zl. denně.

[55] K. I. Dientzenhofer totiž nastoupil za Canevalleho za stejných podmínek jako Haffenecker, tzn. za cestovné.
Vilímková (1986), pozn. X/6, str. 230.

[56] cit. F. M. Kaňka (1992), pozn. 178.

tímto účelem vybírala mimořádné daně. Vrcholem samotných slavností pak bylo uvedení nové opery Costanza e Fortezza od dvorního skladatele Johanna Josepha Fuxe v podání vídeňského dvorního divadla. Od srpna bylo veřejnosti zpřístupněno divadlo s kapacitou čtyř tisíc návštěvníků. Velkolepá divadelní architektura byla dílem Galli Bibieny.[57]

Oslavné a divadelní dekorace byly vždy samostatným uměleckým odvětvím. Dva roky předtím navrhoval theatrum honoris pro svatojanské slavnosti tyrolan Johann Ferdinand Schor. Naopak u Tomáše Haffeneckera obdobnou činnost nepředpokládáme. Zmíněné práce při korunovaci souvisely zřejmě s naléhavými stavebními opravami na hradě. Nemáme také žádných zpráv o tom, že by byl za zmíněné práce nějakým způsobem ohodnocen, ačkoliv to lze s jistotou předpokládat. F. M. Kaňka například za přípravné práce na komorních zámcích obdržel před návštěvou císaře titul císařského architekta. V této souvislosti lze jen podotknout, že se během těchto příprav stavěly v jižní části královské zahrady nové stáje na stáje byla přestavována i velká míčovna. Literatura předpokládá, že tyto práce prováděl František Kaňka, ostatně oficiální stavitel císařských hřebčínů. Nicméně Dienebierovu víceméně rozhořčenou poznámku nemůžeme přejít bez povšimnutí.

Naopak je jisté, že Tomáš Haffenecker prováděl pro knížete Adama Františka ze Schwarzenbergu úpravu spojovacího křídla hradčanského paláce podle návrhu Antonia Erharta Martinelliho. Tato úprava vznikla v souvislosti s přípravou paláce na delší pobyt knížecího dvora roku 1723.[58]

„Venkovské budovy bez okrasy"

Haffenecker Kaňkovu práci neodváděl jen při císařské korunovaci. Jako navrhující stavitel je doložen i na císařských

[57] Vlnas, Vít: Sláva barokní Čechie, Praha 2001, str. 63-6.
Sršeň, Lubomír: Příležitostné dekorace pražských barokních slavností, in Barokní umění a jeho význam v české kultuře, str. 154-9.
[58] UPP - Pražský Hrad a Hradčany. Praha 2000, str. 420.

hřebčínech v Kladrubech, kde navrhuje domy pro faráře, písaře a lazebníka. Kaňkův návrh byl totiž shledán příliš drahým, díky čemuž se přistoupilo k realizaci levnějších Haffeneckerových návrhů.[59]

Johann Dienebier zmiňuje ve svém dopise venkovské stavby, u nichž Tomáš Haffenecker dbá více na hospodárnost a pevnost než na okrasu. V Archivu Pražského Hradu je zachována řada plánů, které jsou Haffeneckerovi připsány. Mezi nimi jsme našli několik, u kterých bylo na okrasu dbáno a o kterých se podrobněji zmíníme v přiloženém katalogu. Několik z nich bylo realizováno víceméně přesně podle dochovaných plánů, některé byly při realizaci zjednodušeny. Několik plánů provedeno vůbec nebylo, plánování po smrti Haffeneckera totiž přebral K. I. Dientzenhofer, který byl po smrti Canevalleho, de facto však kvůli smrti Haffeneckera, jmenován dvorním zednickým mistrem, a který k mnohým stavbám dodal plány nové. Dientzenhofer tak převzal nejen dvorské stavby v Praze, ke kterým Haffenecker dodal plány těsně před smrtí, jako příklad uvádíme skleník v Královské zahradě a přestavbu Císařského špitálu na Hradě, ale i mnoho staveb venkovských, jako například kostel v Holicích, ve Vysokém Chvojně a ve Starém Kolíně.

Uměleckohistorické zařazení

Tomáše Haffeneckera jsme si představili ve světle podnikatelské sféry. Jeví se nám jako stavitel, který přišel do Čech po vandrovních letech již vyučený a který jistý čas pracoval na cizích projektech, zřejmě jako člen stavebního podniku jiného architekta. Patrně získává mistrovské zkoušky a záhy se podílí při stavebních posudcích a vyměřování Míšeňské ulice na Malé Straně. Provádí návrh přestavby Clam-Gallasova paláce a samostatně navrhuje a dohlíží na přestavbu kláštera a klášterního kostela na Strahově a

[59] Za laskavé upozornění děkuji panu Ing. Mackovi.
Kaňka plány za 15 691 zl. a 30 kr. zhotovil v letech 1726-7. Provedení stavby v letech 1730-1 podle Haffeneckerových plánů přišlo dvorskou komoru na 3 835 zl. a 32 kr., tedy méně než čtvrtinu.
F. M. Kaňka (1992), str. 203.

v Doksanech. Vedle práce pro premonstráty pracuje na panství Lažanských a Kokořovců, kde po požáru přestavuje zámek v Manětíně a navrhuje četné venkovské kostely. Jako pomocník dvorního zednického mistra provádí stavební přípravy na korunovaci krále Karla VI. roku 1723. V této době také navrhuje a provádí stavbu kostela v Hejnicích. V závěru života se soustředí na práci pro dvůr a komorní panství, navrhuje množství venkovských kostelů. V roce jeho smrti je započato se stavbou poutního kostela v Sepekově.

Z uvedeného je patrné, že se Haffenecker zabýval různorodými podniky a že je nutné se důkladně podívat na jednotlivé stavby zvlášť. Zaměříme-li se pouze na stavby církevní, na první pohled zjistíme, že i v této sféře se jednalo o různé úkoly. Nejčastěji se setkáváme s návrhy venkovských kostelů na šlechtických panstvích a komorních statcích. Vedle těchto skromných avšak mnohdy působivých návrhů Haffenecker navrhuje a provádí přestavby premonstrátských klášterů, kde lze ocenit především jeho schopnost scelit a reinterpretovat původem ještě středověké komplexy. V návrhu pro poutní kostel v Hejnicích, a to jak v jeho provedené verzi i nerealizovaném návrhu, se projevil jako velmi schopný autor samostatných a invenčních návrhů. Skupině venkovských jednolodních kostelů se věnoval obsáhlým článkem Mojmír Horyna,[60] který v uvedeném souboru staveb reflektuje dvě základní dispoziční skupiny. Jimi jsou vedle centrály nad hloubkovým oválem především stavby, vycházející ze zjednodušené haly se vtaženými pilíři, tzv. „Wandpfeilerhalle". Skupinu staveb, kterou se autor zabývá, se nám podařilo rozšířit o návrhy kostelů pro komorní panství, dokumentované plány ze Sbírky starých plánů Archivu Pražského Hradu. V závěru katalogu jsme zařadili několik staveb, které byly Haffeneckerovi nově připsány na základě stylové analýzy.

[60] Horyna, Mojmír: Dvě skupiny sakrálních staveb T. Haffeneckera. In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám Prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.. Praha 1996, str. 178-187.

U Tomáše Haffeneckera nacházíme několik stavebních typů a principů, které v téže době propracovával mistr invence K. I. Dientzenhofer. Zároveň v nově navržených atribucích lze nalézt stavby, které reflektují radikální tvorbu Kryštofa Dientzenhofera, s nímž Haffenecker na začátku pražské etapy spolupracoval.

Katalog

Práce pro premonstráty

Jestliže se literatura v souvislosti s rozsáhlou stavební aktivitou břevnovsko-broumovských benediktinů zmiňuje o působení tzv. „Aedilis noster", lze obdobnou funkci u Tomáše Haffeneckera předpokládat při práci pro strahovské premonstráty. Z podniků, které se podnikaly na premonstrátských panstvích, je Haffenecker spojován s prací na prelatuře a generálním provizoriátu na Strahově, s úpravou strahovského klášterního kostela při přípravě slavnosti stého výročí přenesení ostatků sv. Norberta z Magdeburgu. Při doksanském kláštěře je doložen jako stavitel kupole v křížení a je mu zde připsána vrcholná barokizace klášterního kostela, stavba letní prelatury a hospodářských budov. Na Milevsku je to pak Haffeneckerovi připsaný návrh kostela v Sepekově a v severozápadních Čechách nově připsaný kostel v Bohušovicích nad Ohří.[1]

Často se jako důkaz oprávněnosti jednotlivých připsání jmenuje fakt, že do kláštera na Strahově vstoupil Haffeneckerův syn. Jednalo se o Andrease, prvního syna Tomáše Haffeneckera, narozeného roku 1707 a křtěného v kostele sv. Mikuláše. Ten do kláštera vstoupil v září roku 1726 se jménem Bernardus.[2]

V přiloženém katalogu se pokusíme jednotlivé stavební aktivity analyzovat a případnou konfrontací s jinými Haffeneckerovými pracemi tyto atribuce podpořit.

Strahov

Všechny stavební práce, spojované s Tomášem Haffeneckerem, byly podniknuty za úřadování opata Mariana Hermanna, který byl stavebníkem aktivním, k jehož podnikům se nicméně dochovalo jen několik málo pramenů.

---

[1] Macek, Petr: Oktavián Broggio 1670-1742. Katalog výstavy. Litoměřice 1992, str. 51.

[2] Catalogus universalis Canoniae Sionae, DV I 20

Generální provizoriát

Jako první zmiňuje literatura úpravu pokojů v prelatuře, významnějším činem bylo zbudování vstupní budovy mezi prvním a druhým klášterním nádvořím, tzv. „generální provizoriát". Zde se literatura odvolává na uvedený fakt, že strahovským professem byl Haffeneckerův syn. Ten ale, jak jsme si ukázali, vstoupil do kláštera téměř o deset let později. Generální provizoriát byl postaven z peněz po bratru Tomášovi roku 1718.[3] Tato budova je již zachycena na rytině v Annales Premonstratenses z roku 1736, která byla vyryta zřejmě podle Dietzlerovy kresby a dokumentuje tak stav z roku 1721. Současná literatura[4] ukázala také spojitost s prelaturou v klášteře v Doksanech, která byla stavěna v letech 1728 až 1729.

Úprava klášterního kostela

Hned po nástupu do úřadu začal opat Marian Hermann s úpravou interiéru klášterního kostela. Roku 1717 se do kostela pořizovalo lešení za 343 zl. a 29 kr., platby jsou zaznamenány ve výši 200 zl. zedníkovi a 15 zl. štukatérovi. V kostele se zřejmě nově zasklívala okna, sklenáři bylo zaplaceno 158 zl. a zámečníkovi 82 zl. Vybílení kostela pokračovalo v následujícím roce, kdy se především osazoval nový hlavní oltář truhláře Václava Unmutha.Celková oprava v těchto dvou letech stála 6 650 zl. v následujících letech se obnovuje vybavení kostela.

K opravě kostelního průčelí přistoupil opat až rok před velkou slavností, roku 1726. O této obnově se dozvídáme z jeho dopisu hradčanským, kterým se omlouvá, že nepřispěje na stavbu mariánského sloupu, neboť krátce před tím nákladně opravil a sochami vyzdobil průčelí kostela. Dalším pramenem je obšírné vylíčení jubilejní slavnosti, z něhož vyplývá, že oprava průčelí přišla na 2 000 zl. a více.[5] Tuto úpravu však nedokumentuje ani jediná rytina

[3] Vilímková, Milada: Strahovský klášter. Dějiny objektu. Pasport SÚRPMO 1979, str. 40 ad.
[4] Macek (1992), str. 60.
[5] SHP (1979), str. 41-43.

ani současný stav, který pochází z úpravy během renovace po těžkém poškození kláštera dělostřeleckou palbou obléhajícího rakouského vojska roku 1742. Rytina v Annales Premonstratenses opět zachycuje stav z roku 1721, tedy před předpokládanou Haffeneckerovou úpravou. Lze však předpokládat, že Haffenecker sledoval stav, který přinesla renesanční úprava v letech 1630 až 1631. Ta prodloužila kostel na západ a vytvořila nové průčelí, které je na rytině patrné. Již tenkrát se jednalo o velikou pilastrovou edikulu se štítovým nástavcem, zde ještě renesančně odstupněným, a dvojici postranních křídel. Jediným vodítkem nám může být Wernerova rytina z doby kolem roku 1740. Ta zachycuje pohled na Strahov od města, průčelí tedy od zadu. Je však na ní patrná rovná atika, osazená dvojicí soch a zřejmě dekorativní vázou. Východní věže však ještě nesou renesanční tvarosloví. V dnešní době tvoří strahovské průčelí velká pilastrová edikula s trojúhelníkovým štítem, úsekem atikové zdi a segmentově ukončeným nástavcem. Boční křídla jsou jednoetážová a výškový rozdíl vyrovnává atika. Ve středu edikuly byl osazen starší renesanční portál, který byl doplněn novým tympanonem, jehož stoupající úseky roztrhává vsazená nika. Tympanon se pak mění ve dvojici stáčejících se volut, osazených dvojicí adorujících andělů. Nad nikou je proražené vysoké okno s půlkruhovým záklenkem, které proráží základnu trojúhelníkového štítu. Architektonické tvarosloví je u tohoto průčelí vyspělé, zejména vytáčení šambrán oken je motiv spíše pozdější.

Východní věže

Autoři SHP se domnívají, že za opata Mariana Hermanna proběhlo zvýšení a přestavba východních věží,[6] které Zápisná kniha pražských stavitelů připisuje Jakubu Schödlovi. Ten provádí Haffeneckerův projekt stavby Maltézského konventu na Malé Straně. Zdá se tedy velice pravděpodobné, že i úpravu věží prováděl podle

[6] Tomuto vročení však stojí Wernerova rytina z roku 1740, na které mají věže ještě renesanční podobu.

jeho návrhu. Obě věže však nesou prvky pozdější úpravy, při kterých je doložen Anselmo Lurago.

Čtveřice oken severní stěny lodě

Haffeneckerova úprava klášterního kostela se podle mého názoru přeci jen v jednom detailu dochovala v původním stavu. Tímto místem je část severního průčelí, kde jsou zachována dvě lesenová pole se čtveřicí typicky haffeneckerovských oken. V této souvislosti je však zarážející, že na Schimmelově ideálním pohledu na Strahov z roku 1750 tato úprava zachycena není. Nicméně si dovoluji předpokládat, že tato nesrovnalost je důsledkem nepreciznosti autora. Věcné nepřesnosti se totiž nacházejí i u bočního zobrazení hlavního průčelí a obou věží. Otázkou také zůstává datace těchto okenních šambrán. Zdá se nám, že to mohly být zrovna ta okna, jejichž zasklení v sobě možná skrývá jinak nespecifikovaná položka 158 zl. vyplacená sklenáři již roku 1717.

Úpravy po roce 1742

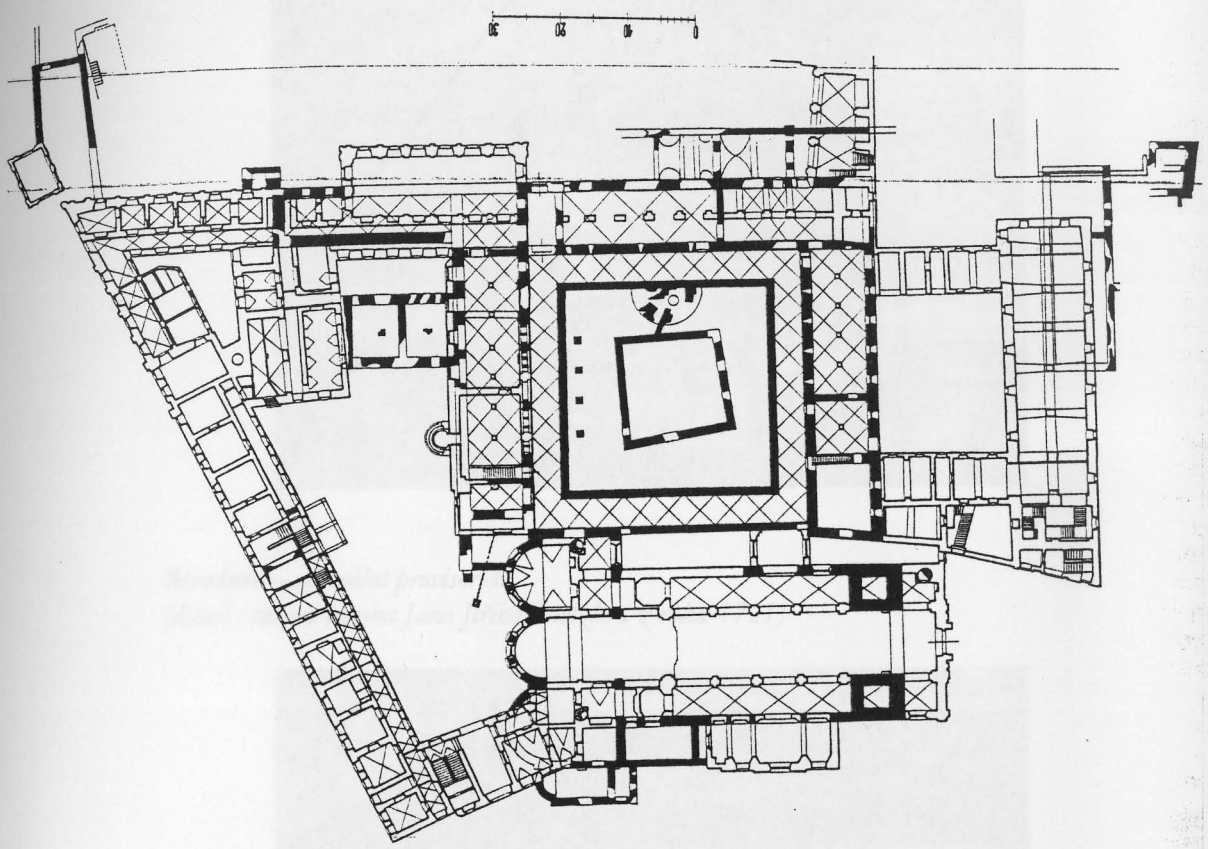
Vzhledem k tomu, že nemáme větších zpráv o tom, co na Strahově prováděl Haffenecker, zdá se nám zajímavé podívat se, co se v klášteře dělo po roce 1742, kdy byl klášter silně poškozen. Z výčtu škod, které bombardováním vznikly, lze mnohé usoudit. Do klášterního areálu tehdy spadlo 500 dělových koulí, které zbořily kapli sv. Voršily, prorazily střechy, patra a klenby přízemí budov. Velké škody utrpěly krytiny věží a interiér klášterního kostela, kostelík sv. Rocha i budovy v hospodářském dvoře. Velká renovace kostela nastala až roku 1753, kdy na opravě věží pracuje Anselmo Lurago. Otázkou zůstává, kdo měl vrchní dohled nad celkovou renovací. Literatura podle ostatních zúčastněných soudí, že tuto funkci přebral K. I. Dientzenhofer. Na opravách totiž pracoval dvorní tesařský mistr Josef Leffler. Jako polír zde do své smrti roku 1751 působil Jakub

Schödel, štukovou výzdobu prováděl Michal Ignác Palliardi. Sochy v průčelí opravoval Jan Antonín Quitainer.[7]

Generální oprava a obnova klášterního kostela probíhala v letech 1717 až do oslav roku 1727. Kromě budovy generálního provizoriátu a členění severního bočního průčelí se do dnešní doby nezachoval stav po těchto opravách. Dnešní stav odpovídá úpravám kolem poloviny osmnáctého století, u nichž však předpokládáme, že těsně navazovaly na stav před poškozením kostela. Tvarosloví a štuková výzdoba však sledují dobu vzniku.

Jen několik málo prvků se nám podařilo u další Haffeneckerovy tvorby vysledovat. Záklenky oken obou bočních křídel průčelí nám nápadně připomínají záklenky oken západních věží v Doksanech, které byly upravovány v roce 1726, tedy rok před jubilejní slavností na Strahově. Parapet strahovských oken tvoří výrazná čabraka, kterou u Haffeneckera v takto vyvinuté formě nalezneme pouze na parapetu okna věže v návrhu bočního průčelí kostela v Holicích (APH sign. 227/4). Je nutné zdůraznit, že se v době přestavby kostelního průčelí dokončovala stavba kostela sv. Jana Nepomuckého na Hradčanech. Obě průčelí užívají motiv velké pilastrové edikuly, doplněné atikovou zdí a štítem. Přes veškeré odlišnosti detailů, se nám zdá podobnost velmi nápadná. Ukázali jsme si, že strahovské průčelí jistě reaguje na renesanční podobu. Do jaké míry byl koncept fasády přehodnocen pozdější úpravou, nelze s jistotou určit, zejména po srovnání s průčelím hradčanského kostela voršilek.

[7] Maleček, František; Maleček, Roman: Strahov. Praha 1993, str. 107.

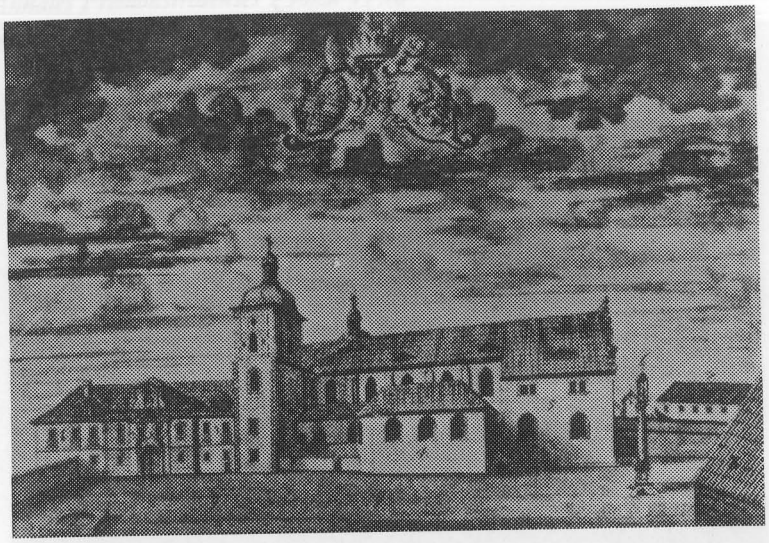

Strahovský klášter premonstrátů

stavebník: Marianus Hermann, opat Strahovského kláštera
1718 Generální provisoriát
1717-27 Barokizace klášterního kostela, zvýšení věží
1726 Průčelí klášterního kostela

připsání: souvislosti s prací pro premonstráty, vstup Haffeneckerova syna Andrease do Strahovského kláštera

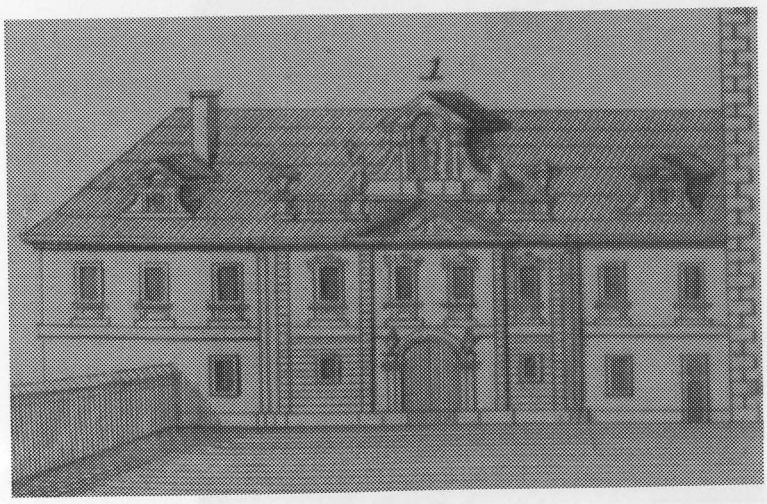
***Strahov** – tušová kresba Jana Jiřího Dietzlera z roku 1721*

***Strahov** – generální provisoriát*
(detail : tušová kresba Jana Jiřího Dietzlera z roku 1721)

***Strahov** – generální provisoriát*
(detail : rytina v Annales Premonstrantenses z roku 1736)

***Strahov** – průčelí klášterního kostela*
(detail : Annales Premonstratenses z roku 1736
stav : zřejmě podle Dietzlerových kreseb z roku1721)

***Pohled na Strahov** – rytina F. B. Wernera z roku 1740*

***Strahov** – průčelí*

***Strahov** – generální provisoriát*

***Strahov** – hospodářská budova*

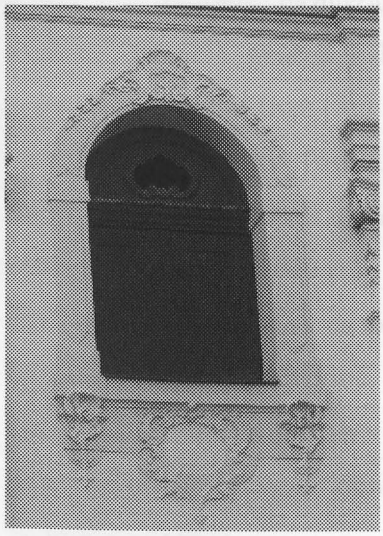

***Strahov** – severní průčelí klášterního kostela*

Strahov – *věže*

Doksanský klášter

Je-li možné Tomáše Haffeneckera spojovat s první barokní úpravou strahovského kláštera, musí být v souvislosti s pracemi v doksanském klášteře zdůrazněno, že areál byl barokizován postupně již od 17. století.

Prvotní impuls k velké novověké úpravě dal probošt Kryšpín Fuck téměř o sto let dříve. Stavební aktivita ke konci dvacátých let 17. století jasně souvisela s významnými událostmi, které za úřadování Kryšpína Fucka proběhly a které ukazují velký význam doksanského kláštera. V klášterním kostele byly od roku 1626 vystaveny ostatky sv. Norberta, které pro české premonstráty získal strahovský opat Kašpar Questenberg a které byly za velké slávy převezeny roku 1627 na Strahov. Jistě na popud této události udělil papež Urban VIII. právo pontifikálií doksanskému proboštovi. Jak uvádějí autoři SHP, lze Fuckovy úpravy stylově charakterizovat ještě jako renesanční, nicméně celkově jeví „zřetelnou intenci k estetické reinterpretaci celku, která je již patrným prebarokním rysem". Pro pozdější pochopení Haffeneckerova výkonu je nutné se blíže podívat na to, jakým způsobem byla románská bazilika přehodnocena. Románský kostel byl trojlodní bazilikou s výrazným transeptem a pětilistým závěrem, západní průčelí bylo dvouvěžové. Zachované fragmenty architektonických článků jsou lombardské provenience, pětilistý závěr nacházíme v dómě v Parmě. Za Kryšpína Fucka byla postavena mohutná věž na východě a k ní prodlouženo kněžiště, původně asi o čtyři metry kratší, jak dokazují postředověké klenební zbytky.[8] Stav po této úpravě je zachycen na pohledu na klášterní areál z roku 1658. Kostelu, který byl původně akcentován dvouvěžím na západě, se dostalo východní dominanty v podobě mohutné věže. Interiér pak byl nově zaklenut valenou klenbou s trojbokými výsečemi, která je zachována dodnes.

[8] Líbal, Dobroslav: Románský kostel kláštera premonstrátek v Doksanech. In: Zprávy památkové péče. 1942/VI, str. 64.

Další významnou úpravou bylo zřízení bočních kaplí při transeptu, při kterém bylo zajímavým způsobem použito zdivo starší. Ačkoliv ještě Dobroslav Líbal uvažuje s čtvercovými kaplemi mezi rameny transeptu a presbytářem, zdá se, že v románském kostele žádné kaple nebyly.[9] Někdy kolem poloviny 17. století byla zřízena kaple mezi severním ramenem transeptu a presbytářem, neboť roku 1665 je pod ní za probošta Cyrila Hoffmanna zřízena krypta. Protějšková kaple sv. Anny vznikla zřejmě v době stavby prelatury před rokem 1692 za probošta Bruna Matyáše Kunovského, který je známý především jako objednavatel hlavního oltáře se sochařskou výzdobou Františka Preisse a oltářním obrazem Petra Brandla. Kaple severní byla upravena pro ostatky sv. Jucundy, jejíž tělo získal Josef Míka v srpnu 1728.[10]

Před nástupem Josefa Míky do proboštského úřadu roku 1709 byl v exteriéru kostela největší důraz kladen na východní část, neboť ze západních dvou věží stála věž pouze severní, která je v celé výšce vystavěna z velkých románských kvádrů, zatímco věž jižní sahala jen do výše prvního patra.[11] Podobu z doby kolem poloviny sedmnáctého století zachycuje olejová malba na plátně neznámého autora z roku 1658. Interiér byl zaklenut renesanční klenbou, v křížení a v transeptu se zřejmě zdvihaly velké románské placky. Co se týče štukové výzdoby, lze předpokládat, že interiér byl opatřen barokními štuky Giovanniho Maderny při barokní obnově interiéru vedené Guiliem Broggiem kolem roku 1682, jejichž zbytky se nacházejí v ramenech transeptu. Z vybavení stál v kněžišti vrcholně barokní oltář, dokončoval se cyklus maleb Václava Noska.

---

[9] Za laskavé upozornění děkuji prof. M. Horynovi.

[10] František Preiss, str. 16
Tento údaj stojí v rozporu s údajem, který přináší stavebně historický průzkum kunratického kostela. Podle něj totiž ostatky sv. Jukundy zaslala do Doksanského kláštera Marie Anna Františka velkovévodkyně toskánská 31.7. 1729. Ta získala postupně velký soubor ostatků římských mučedníků a nechala je dovézt do Čech, kde je rozesíla do kostelů na svém panství či do klášterů, jejichž byla příznivkyní.
SHP – Kunratice (1992), str. 8-9.

[11] Líbal (1942), str. 63

Stavební aktivita za probošta Josefa Míky

Proboštský úřad zastával Josef Míka v době, kdy byl strahovským opatem Marianus Hermann, který byl také velice aktivním stavebníkem. Jestliže se na Strahově budoval generální provisoriát a nákladně obnovovalo průčelí k příležitosti oslavy stého výročí translace ostatků sv. Norberta, došlo v Doksanech k dovršení barokizace kláštera a především klášterního kostela. Josef Míka byl zvolen proboštem po náhlé smrti Bruna Kunovského v dubnu 1709. Pocházel z Pelhřimova a do Strahovského kláštera vstoupil v roce 1687, kde posléze zastával úřady převora a podpřevora. Zatímco se ke stavební činnosti strahovského opata nezachovaly téměř žádné prameny, je Míkova iniciativa dokumentována v diáři, který si vedl, a posléze v dějinách kláštera, „Daß Jüngfraülich – Königliche Stifft Doglein", které sepsal a jehož frontispis tvoří mědirytina Jana Františka Fischera podle Pietra Antonia Verzy z roku 1726.[12] Na ní je pohled na Doksany z ptačí perspektivy, který zachycuje stav plně barokizovaného areálu.

Úpravy kaplí, stavba kaple Zasnoubení P. Marie

Do začátku Míkovy stavební aktivity lze zařadit menší úpravy kaplí v bočních lodích, roku 1711 byla zřízena krypta pod kaplí svaté Anny při transeptu. Roku 1716 byla přestavována kaple sv. Kandida. Větší stavební úpravy začaly až přefasádováním východní věže roku 1718.[13] Téhož roku byla v zahradě severně od kostela postavena centrální kaple zasvěcená Zasnoubení P. Marie se sv. Josefem. Kaple byla zřízena pro uchování kopie ikony[14] Vladimirské Matky Boží Rušánské z pozůstalosti Maxmiliány Zásmucké, doksanské vizionářky. Stavbu zahájil Josef Míka v dubnu 1718 položením základního kamene, v říjnu 1720 pak byla stavba dokončena. Kaple byla roku

---

[12] Strahov, inv. č. SG 4885

[13] Nově osazený severní portál nese datum 1718.

[14] Obraz Panny Marie Vladimírské byl ukořistěn v tureckém táboře pod Vídní roku 1683 markrabím Ludvíkem Bádenským.
Royt, Jan: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha 1999, str. 87.

1825 zbořena. Západní věže baziliky byly upraveny do roku 1726, poté co byla roku 1720 vztyčena kupole v křížení.

Interiér kostela

V interiéru kostela se pracovalo od roku 1720, kdy byla zřízena kopule na tamburu v křížení a vyzdobena štuky. V témže roce vznikl jižní portál a nad severním byl probourán světlík. V následujících letech byla klenba opatřena novým štukem a freskovou výzdobou. Starý štuk byl ponechán na zdech transeptu a na hlavicích pilastrů. Zaklenuta byla místnost nad severním dvoulodím krypty, upravena byla renesanční klenba kaple sv. Jana Nepomuckého a byly zřízeny trojdílné portály do kaplí sv. Candida a sv. Jana Nepomuckého. Na závěr byly zaklenuty kaple sv. Anny a sv. Jukundy v letech 1728-9.[15]

Zatímco úpravy exteriéru zcela přehodnotily dosavadní vzhled, úpravy interiéru měly především ráz dekorativní. Zde hrál největší roli Jan Hiebel, který celý koncept freskové výmalby navrhl, a Rochus Bayer, který provedl štukování. Architekt se zde představil především přestavbou transeptu a návrhy architektonických článků, kterými jsou portály, jižní a trojportály v interiéru, a dále pak zaklenutí kaplí.

I pro exteriér stavby má největší význam reinterpretace křížení. Nad ním byla vztyčena kupole na tamburu a obě ramena transeptu byla nově zaklenuta českými plackami, které nahradily klenbu původní.[16]

---

[15] Líbal, Dobroslav; Horyna, Mojmír: Doksany nad Ohří. Státní zámek. Stavebně historický průzkum, etapa IX a), SÚRPMO 1974, str. 145-6

[16] Otázkou původního zaklenutí ramen transeptu se zabýval Dobroslav Líbal i zpracovatelé SHP. V románském zdivu ramen příčné lodi se zachovaly zapuštěné, zřejmě polokruhové, klenební oblouky původní románské klenby. Dobroslav Líbal předpokládal zaklenutí kopulí nebo českou plackou. Zpracovatelé SHP se domnívají, že vrcholně barokním českým plackám předcházela klenba valená dosedající na raně barokní štukovou římsu, probíhající na stěnách transeptu. Ta mohla vzniknout společně s renesanční klenbou lodi.
Líbal (1942), str. 62
SHP, str. 61

Kupole v křížení

Motiv kupole nad křížením je jasně římského původu. Ve středoevropském prostředí vyjadřovala kupole vždy větší význam stavby a je nejednou důvodem ke zvláštnímu obdivu. Roku 1628 světí arcibiskup Paris Lodron dóm v Salzburku, jehož kupole na osmibokém tamburu je silným impulzem pro architekturu na sever od Alp. Kupole na oktogonálním půdorysu se prosadily u většiny významných přestaveb či novostaveb 17. století.[17] První velké pravé kupole na tamburu přicházejí až později a souvisejí přímo s římskou architekturou.[18] Vzorem se jim stal Madernův tambur kostela S. Andrea della Valle, který je charakteristický svislou tektonizací soklu, zalamováním architrávů a říms. Tento systém pokračuje pak v žebroví kupole, v členění lucerny a žebrovím její stříšky. Kupole bývá převýšená a spolu se žebrovím má silný vertikální akcent. Těchto kupolí je spousta a variují půdorys kruhu a hloubkového oválu. Tento římský model byl později transformován a tambur kupole nabyl většího významu i dimenzí, což lze přičíst vlivu rakouské architektury vrcholného baroka.

Doksanská Haffeneckerova realizace spadá do oddílu silně klasicky cítěných kupolí nad mírně oválným půdorysem. Tambur kupole je osvětlen osmi vysokými, segmentově ukončenými okny.

---

[17] Prvním z příkladů je bezesporu jezuitský kostel v Innsbrucku, který po zřícení první klenby dokončil a kupolí vybavil samotný Santino Solari.[17] Zřejmě již Michael Beer plánuje slavný oktogon baziliky sv. Vavřince ve švábském Kempten, jejíž základní kámen byl položen roku 1652.[17] Roku 1677 jsou zmiňovány Petriniho plány kupole kostela Haug ve Würzburku ve Frankách. Pro svou dobu senzační kupole dala vzniknout dokonce legendám, zdůrazňujících nadlidskost architektova výkonu. Blízká pro české prostředí je Luragova přestavba pasovského dómu v sedmdesátých letech 17. století, která nad křížením ponechala pozdněgotickou osmibokou věž a v interiéru ji zaklenula kupolí. V Praze jsou tyto oktogonální raně barokní nepravé kupole zastoupeny u staroměstských jezuitů v kostele sv. Salvátora po roce 1638 a u malostranských dominikánů v kostele sv. Maří Magdalény. Tak jako německé příklady ukazují Luragovy i Carrattiho plány jasně k Solariho Innsbruckému kostelu a Salzburskému dómu.

[18] Mnichovský kurfiřtský pár zakládá theatinský kostel podle vzoru římského kostela S. Andrea della Valle s Madernovou ideální kupolí na tamburu. V Praze je první pravou kupolí na tamburu Matheyova kupole u křižovníků v kostele sv. Františka, která vychází ze stejného vzoru.

V exteriéru je tělo tamburu členěno vždy dvojicí lisen, sdružených předstupujícím úsekem římsy. Toto zalamování římsy pokračuje žebry na kupoli. Drobná lucerna tento systém nenásleduje, vrchol kupole osvětluje čtveřicí oken. Tento jednoduchý, avšak velmi efektní způsob členění kontrastuje s bohatší artikulací trojice barokně upravených věží.

Východní věž

Některé prvky východní věže působí na dobu svého vzniku dokonce zastaralým dojmem, jako například vložení dvou tympanonových útvarů do sebe či profilace okenních šambrán. Upoutá i příliš drobnotvará štuková akantová rozvilina a hlavice jónských pilastrů. Zajímalo by nás, zda je východní věž ve hmotě ještě renesančního původu, pak by atiková nástavba s dvojicí tympanonů byla důsledkem snahy o zachování klasických proporcí pilastrů a zároveň původního zdiva.

Západní věže

Vertikální i horizontální členění západní dvojice věží je obdobné věži východní, architektonické tvary jsou však jiného charakteru, ať už se jedná o bohatěji členěný obrys parapetních polí, tak o šambrány oken. Ty se skládají pouze z bočnic, šambrána záklenku chybí. Bočnice jsou s nadokenní římsou spojeny oboustrannými konzolami, které římsu vynášejí. Štuková výzdoba odpovídá stylu kolem roku 1720.

Jižní boční portál

Vrcholem bohatosti architektonických prvků je jižní boční portál, který byl zřízen ve stejné době jako kupole a který je připisován Tomáši Haffeneckerovi. Základní kompozice je tvořena obdélným ostěním, rámovaným po stranách pilastry nesoucích fronton, jehož vrchol roztíná velký výškově oválný světlík a jehož konce se svíjejí do nápadných volut. Na ně dosedají průčelné

pilastrovité voluty, které vynášejí korunní římsu, nad světlíkem vypjatou do půlkruhovitého oblouku. Tato sestava je nápadně podobná portálu hlavního průčelí v Hejnicích, vzniklému v těsné návaznosti. Zde se nabízí srovnání s ostatními architektonickými prvky vrcholně barokní přestavby. Nové členění východní věže se nám po rozboru zdálo stylově zastaralé, nicméně obdobné okenní šambrány nacházíme u Haffeneckera velice často, a to i na jinak velmi bohatých fasádách. Je více než vhodné poukázat na paralelu okenních šambrán hejnického průčelí ve spojení se stejně bohatě utvářeným vstupním portálem. Drobnopisné přizdobení hlavic pilastrů lze pak srovnat s hlavicemi pilastrů ve výklenkových kaplích hejnického kostela, které jsou taktéž v nápadném rozporu s klasicky utvářenými hlavicemi pilastrů hlavní lodi.

Otázka autorství jednotlivých úprav

Tímto se dostáváme k otázce autorství jednotlivých vrcholně barokních úprav a přestaveb. Tomáš Haffenecker je archivně doložitelný pouze u stavby kupole křížení, a to jednak v diáriu Josefa Míky a pak listinou, která byla objevena v makovici věže.[19] Haffeneckerovi byl připsán i generální provisoriát na Strahově, jehož stavba probíhala roku 1718. Jestli byl Tomáš Haffenecker v této době již oficiálně premonstrátským stavitelem, pak lze předpokládat, že kaple Zasnoubení P. Marie v zahradě kláštera vznikla dle jeho projektu. Kaple měla centrální půdorys zřejmě se šesti stranami, zaklenuta kopulí s lucernou, za výmalbu bylo zaplaceno roku 1720. Jednotlivá pole byla oddělena dvojicí pilastrů či sloupů, podle všeho s bohatě zdobenými hlavicemi. Tím více nás mrzí, že byla tato kaple roku 1825 zbořena.

[19] Za laskavé upozornění děkuji Mgr. H. Kuchařové.

Koncepce celkové barokizace

Na závěr bychom se rádi zamysleli nad tím, kdo vše mohl mít vliv na celkovou koncepci barokní reinterpretace klášterního kostela. Jistě významnou roli zde hrál doksanský probošt Josef Míka, silně ovlivněný stavebními podniky aktivního strahovského opata Mariana Hermanna. Velmi výraznou funkci měl ale především freskař Jan Hiebel, který koncipoval rozsáhlý, ikonograficky zajímavý cyklus nástropních fresek v kostele a zřejmě i v kapli Zasnoubení Panny Marie. Při této příležitosti bychom rádi poukázali na zajímavý motiv iluzivních kupolí v ramenech transeptu.

Hiebelova reinterpretace křížení

Vzhledem k tomu, že Hiebel koncipoval freskovou výzdobu celého kostela, je zřejmé, že fresky transeptu skutečně ideově pojal jako iluzi reálného tamburu s kupolí prolomenou trojbokými výsečemi. Dostává se tak na rovinu spoluiniciátora architektonického utváření prostoru. Idea křížení se skutečnou kupolí na tamburu, doplněná kupolemi fiktivními nad rameny transeptu je vcelku neobvyklá. Je nepochybné, že tento motiv vychází z akcentování transeptu jako takového již ve středověké dispozici.

Čeho však architekt spolu s malířem docílili? Jaký účinek tato variace přináší? Tak jako pozzovská freska je i kupole na tamburu jasným římským motivem. Nicméně idea seskupení několika kupolovitých jednotek je v zásadě provenience výrazně severoitalské. Provedení však takto nepůsobí. Bude tedy nutné podívat se na genezi motivu ve střední Evropě, potažmo v českém prostředí.

Hned na začátku je nutné si uvědomit, že klenby nad rameny transeptu byly nově provedeny v těsné návaznosti na provedení kupole v křížení. Nebyl tedy fakticky žádný problém namísto českých placek vztyčit nad transeptem skutečné kupole, nehledě na možnost, že se nad rameny transeptu mohly již dříve zdvihat románské kupole,

jak naznačil Dobroslav Líbal.[20] Je zcela jasné, že stavba by se však jistě zdražila. Nicméně si musíme uvědomit, že se ocitáme v době, kdy fresky fiktivních kupolí byly ve střední Evropě módní záležitostí. Římská realizace proběhla sice již před více jak 35 lety, avšak Pozzův traktát s návodem fiktivní kupole vychází v dvoujazyčném latinsko-německém vydání až v roce 1708. Roku 1710 již Paul Decker doporučuje pro předkabinet imaginárního zámku fresku kupole v bočním pohledu, jak uvádí v 1. dílu spisu „Fürstliche Baumeister".[21] Kopiemi z Pozzova traktátu jsou doplněny dva svazky kreseb tzv. „Auer Lehrgängen", které sloužily k cechovní výuce Voralrberských stavitelů a které vznikly zřejmě na popud Caspara Moosbruggera mezi lety 1710/20.[22] Ze středoevropských fiktivních kupolí bych ráda uvedla vedle vlastní Pozzovy realizace v Univerzitním kostele ve Vídni roku 1703, zřejmě nejpopulárnější provedení, tzv. Pfingstkuppel Cosmy Damiana Asama ve Weingarten ve freskovém cyklu z let 1718/9. Ostatně u Asama nacházíme tento iluzivní motiv velice často.[23] Asamovým českým protějškem je bezesporu Václav Vavřinec Reiner, který fiktivní kupole provádí na některých Dientzenhoferových realizacích. Nicméně, jak vyplývá z téměř již kodifikované fráze o výtvarné soběstačnosti českých radikálně barokních kleneb, nenachází iluzivní architektonická freska v Čechách velké uplatnění.

Iluzivní fresku, zprostředkovávající čistě architektonickou fikci, nalézáme výhradně u Jana Hiebla a jeho doksanská realizace je zřejmě nejkvalitnějším příkladem. Pavel Preiss ji srovnává s fiktivními

---

[20] Líbal (1942), str. 62.
[21] Bauer (2000), str. 37.
[22] Schütz (2000), str. 30-31.
[23] V souvislosti s uvedením jmen bavorského freskaře a vorlarlberského architekta není možné nevzpomenout klášterní kostel v Einsiedeln. Ve složité plánové historii nás upoutá osud křížení. Kaspar Moosbrugger plánuje na doporučení, jménem neznámého, milánského architekta kupoli na tamburu v křížení. Nicméně klášterní kapitula jeho plán odmítá, a to výslovně kvůli klimatu a kvůli vysokým nákladům. Nedlouho poté Moosbrugger umírá a nad křížením je vztyčena klenba kupole bez tamburu ve tvaru vysoce vypjaté báně. Motiv kupole však oživuje Cosmas Damian Asam v prostoru před křížením ve fresce s Poslední večeří pod fiktivní zlacenou kazetovanou kupolí na srostlicích pilastrů.[23] Zde se tedy jednalo o prostředek úsporný, ačkoliv výtvarně prvořadý.

kupolemi Giovanniho Francesca Marchiniho[24] v bamberském kostele sv. Martina či v kostele sv. Mauricia ve Wiesentheidu, přičemž ji shledává „zdařilejší ve svém účinu".[25] Na tomto místě je vhodné připomenout, že i v této skupině v podstatě architektonických fikcí, lze nalézt obsahovou výpověď tak jako ji známe z figurálních kompozic.[26] Marchiniho kupole v lodi kostela ve Wiesentheidu je alegorií církve, v rozích sloupové arkády podpírající tambur kupole sedí církevní otcové, zatímco chórové sloupořadí je otevřeno do nebes, kde se vznáší Nejsvětější Trojice a andělé. U doksanských kupolí transeptu figurální složka zcela chybí, jen na malovaných konzolách iluzivních pendantivů jsou umístěny skupinky putti, kteří nesou různé mariánské symboly.[27] Na jedné straně jsou to symboly Immaculaty, srpek měsíce, sféra obtočená hadem, kruh z 12 hvězd. Na straně druhé jsou symboly zčásti poškozené, avšak královská koruna odkazuje k Panně Marii královně nebes, Regině coeli. Kupole křížení je otevřena do nebes, kde anděl zvěstuje Jáchymovi a Anně narození dcery. Tento zázrak je pak pomocí symbolů převeden do motivu Panny Marie Neposkvrněného početí, který vychází z faktu prezentovaného výjevem v hlavní kopuli. Neboť právě to, že sama Panna Maria byla počata bez poskvrny dědičného hříchu, vede k tomu, že je Maria uctívána jako Immaculata.[28] Vztah mezi ikonografií obou iluzivních kupolí je také pevně dán. Marie porodila Krista, jenž jí pak posadil na nebeský trůn a korunoval ji.[29] Zatímco je v křížení v pravé kupoli otevřena premisa, je v iluzivních kupolích

---

[24] Marchini pochází z italského Coma, narodil se roku 1672. Ve druhém desetiletí 18. století pracuje v Sasku, poté v Bamberku a v Pommersfelden, kde pro Lothara Franze von Schönborn pracuje s figuralistou Rudolfem Byssem na freskách zámku. Známý je především jako malíř fiktivních architektur, které byly oblíbené u šlechty ve Francích a to pod vlivem Vídně.
Bauer (2000), str. 68-9.

[25] Preiss, Pavel: Baroková ilusivní malba architektur a Čechy, Umění věků, Praha 1956, str. 176.

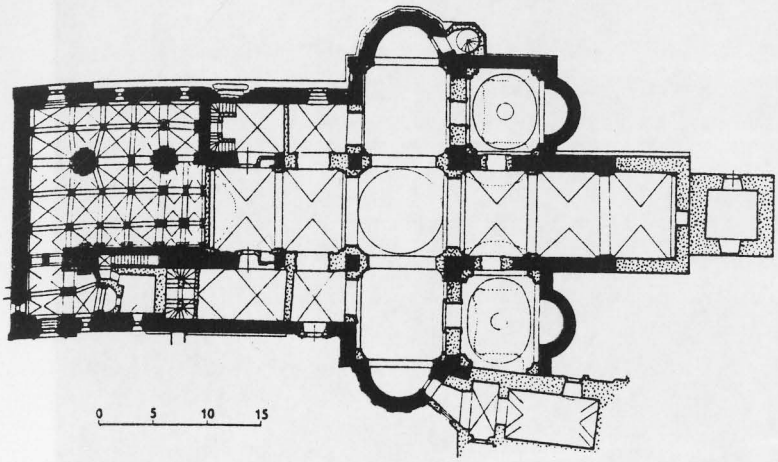
[26] I přes určitou figurální složku převažuje u Marchiniho fiktivní architektura.

[27] Ikonografií freskového cyklu v Doksanech se zabývala Petra Nevímová. Vyzdvihla jeho mariánskou tematiku, avšak výzdobu kupolí neuvádí a fresky v transeptu reflektuje jako čistou architektonickou fikci.
Nevímová (2001), str. 20.

[28] Royt, Jan: Zahrada mariánská. Kašperské Hory 2000, str. 7.

[29] Royt (2000), str. 9.

tato premisa převedena do kodifikovaných symbolů. Toto symbolické vyjádření výjevu pravé kupole lze chápat i v rovině architektonické, skutečná kupole křížení je v transeptech nahrazena fiktivní architekturou. A tak nejenže se jako u Marchiniho ikonograficky významnější prostor otevírá do nebes, zatímco méně významný do fiktivní architektury, je zde i vztah čistě symbolický, a to jak na úrovni ikonografické tak i architektonické.

Doksanský klášter premonstrátek

stavebník: Josef Míka, probošt Doksanského kláštera

1718	*Přefasádování východní věže*
1718-20	*Kaple Zasnoubení Panny Marie*
1720	*Kupole v křížení, jižní portál*
1726	*Zvýšení západních věží*
1728-9	*Klenuty kaple při transeptu*

připsání: archivně doložena stavba kupole (pamětní listina Josefa Míky), ostatní tradičně připisovány

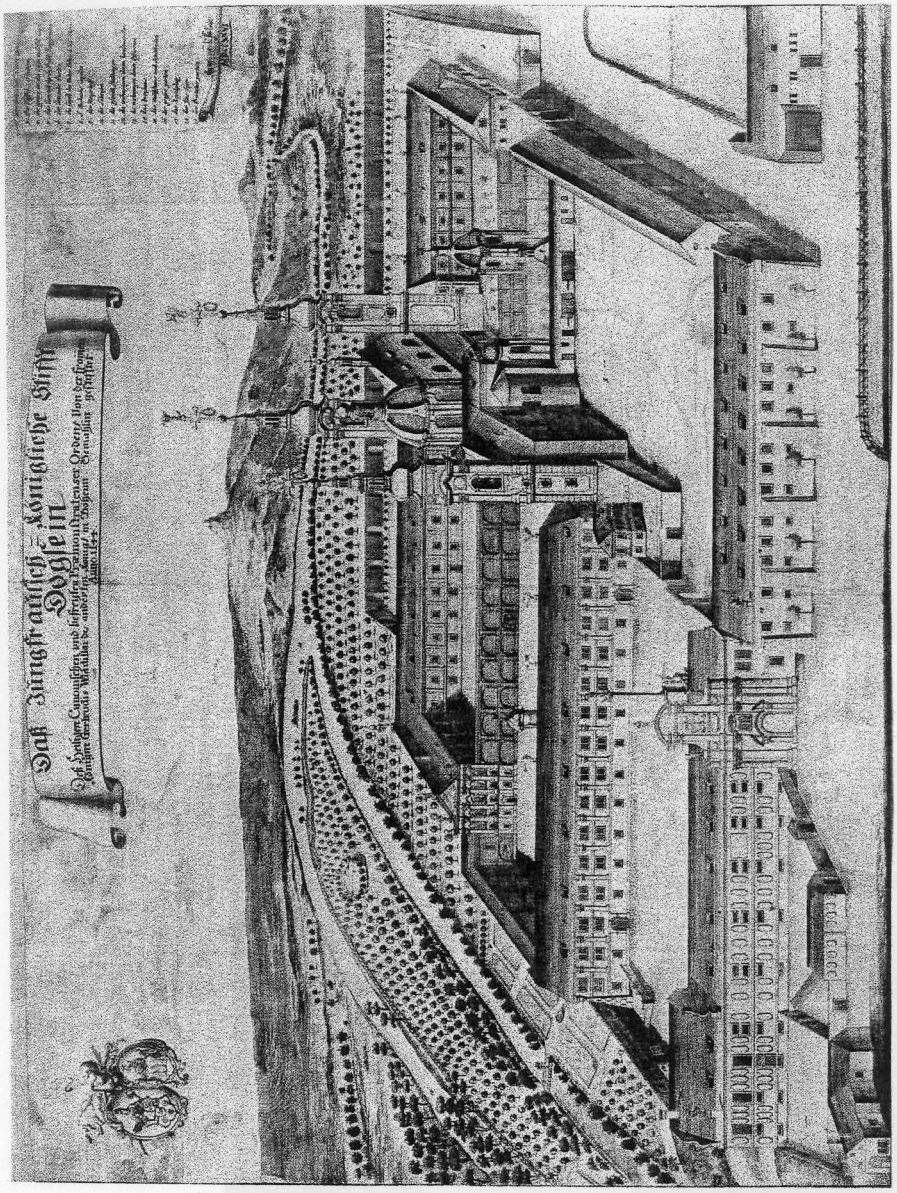
(Macek, Petr: Oktavián Broggio 1670-1742. Katalog výstavy. Litoměřice 1992.)

Doksany *– Klášter s P. Marií Pomocnou a andílky*
(1658, olej na plátně, neznámý autor)

Kopie:
František Preiss (1660-1712). Restaurované sochy z klášterního kostela Narození P. Marie v Doksanech. NG Praha 2005, příloha č. 15
Strahov: inv. č. 1004

Doksany *– Pohled na Doksany z ptačí perspektivy*
(1726, mědiryt, Jan František Fischer podle Pietra Antonia Verzy)

Kopie:
František Preiss (1660-1712). Restaurované sochy z klášterního kostela Narození P. Marie v Doksanech. NG Praha 2005, příloha č. 15
frontispis: J. Míka, inv. č. SG 4885

Doksany – *celkový pohled*

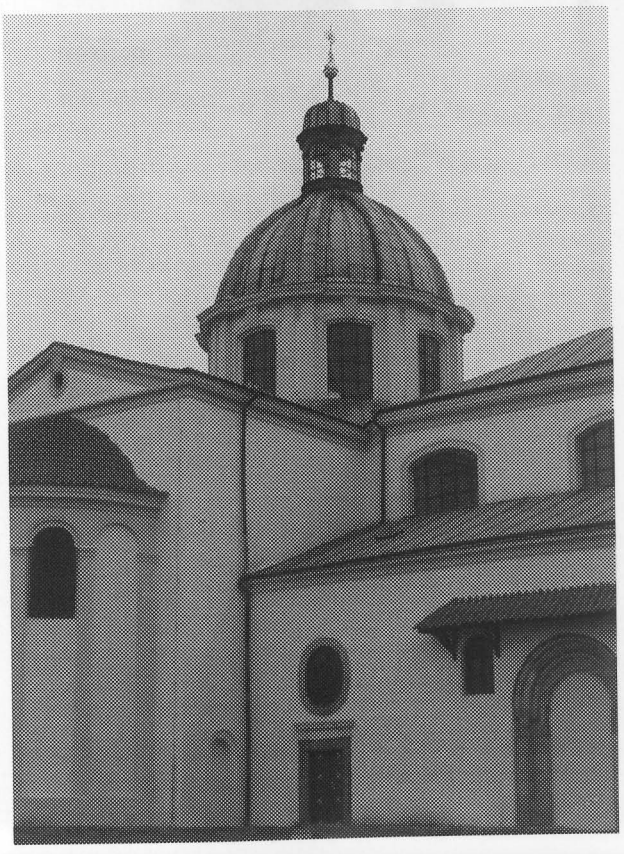
Doksany – *pohled, letní prelatura*

***Doksany** – východní věž*

***Doksany** – kupole*

***Doksany** – západní věže*

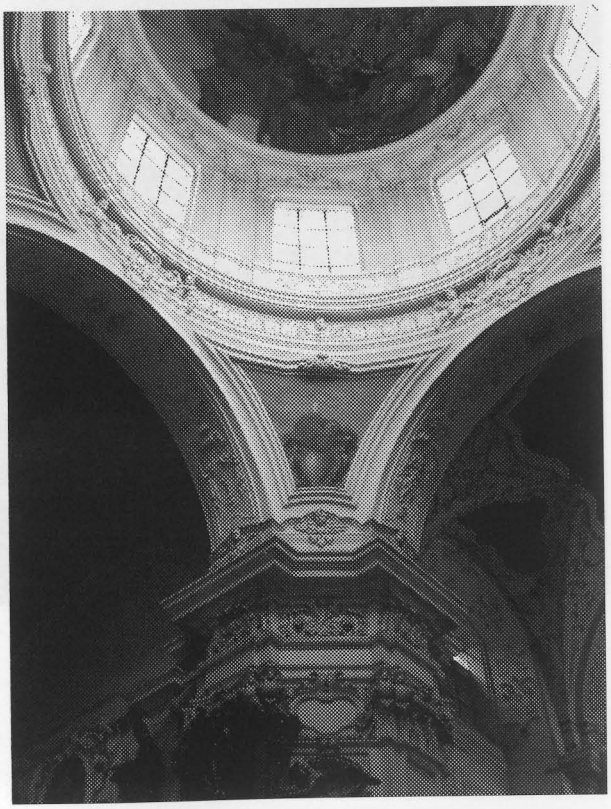
***Doksany** – jižní portál*

***Doksany** – interiér*

***Doksany** – kupole*

Doksany – *tambur kupole*

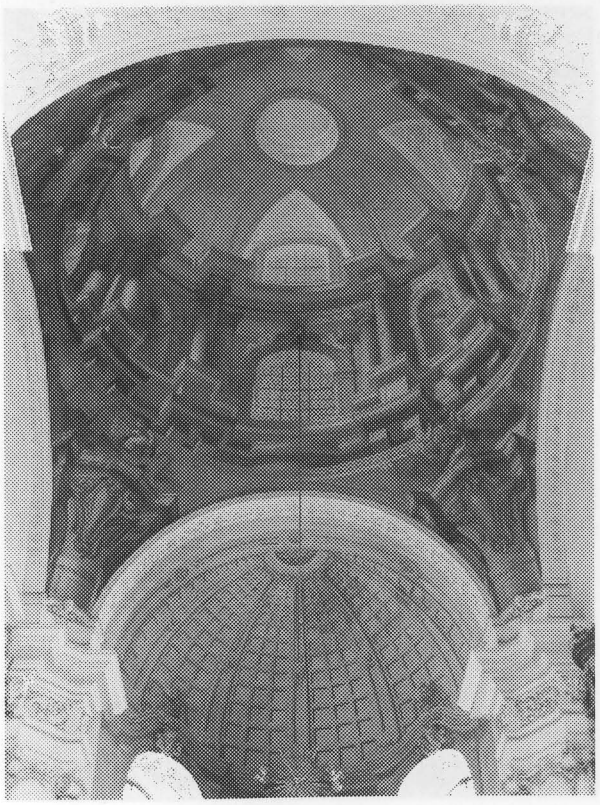
Doksany – *trojice portálů*

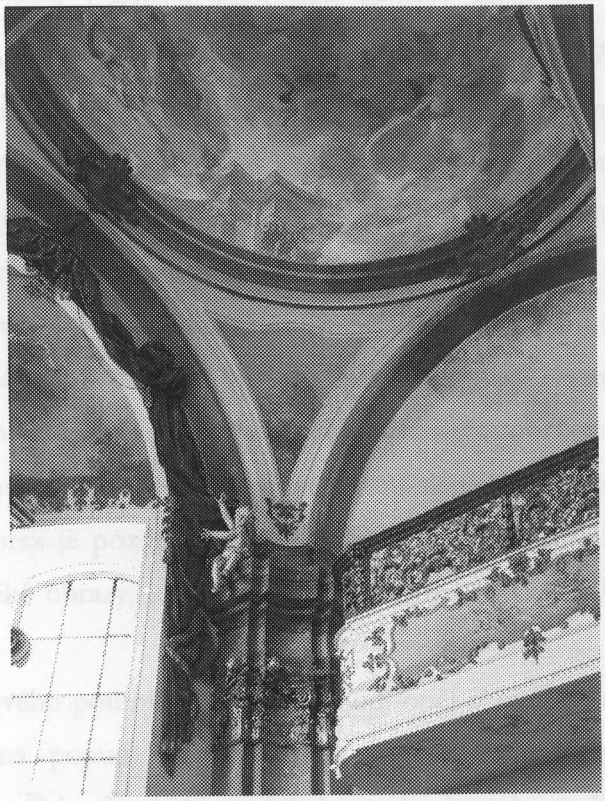
Doksany – *pohled do transeptu*

Doksany – *klenby transeptu*

Doksany – *kaple sv. Jukundy*

Doksany – *protějšková kaple*

Sepekov – kostel Jména Panny Marie

Sepekov v jižních Čechách patří jako součást Milevského panství do majetku premonstrátského řádu od dvacátých let 17. století. Již na přelomu 13. a 14. století patřila obec krátce církevní vrchnosti,[30] jinak je jeho středověká historie spjata se šlechtickými jihočeskými rody Vítkovců, Rožmberků, Švamberků a Hodějovců, jejichž majetk propadl za účast na stavovském povstání.

V obci stála vedle gotického kostela sv. Mikuláše od přelomu 15. a 16. století mariánská kaple, jejíž podobu zachycuje rytina z roku 1721. Tato kaple vznikla zřejmě současně se záhy uctívaným obrazem Panny Marie, k němuž se váže legendické uzdravení slepého chlapce z Uher. Samotný obraz je pozdněgotickou assumptou a řadí se tak mezi četné středověké obrazy, jejichž uctívání v barokních Čechách převažovalo.[31]

O stavbě nového poutního kostela rozhodl opět aktivní opat Marian Hermann na popud správce statků milevského kláštera Klementa Šťastného. Od roku 1730 probíhala stavba kostela, v září roku 1733 byl do nového kostela přenesen Milostný obraz Panny Marie Sepekovské a kostel byl vysvěcen světícím biskupem Janem Rudolfem, hrabětem Šporkem. Ku této příležitosti byly zhotoveny zlaté a stříbrné lité medaile s vyobrazením kostela na jedné straně a s obrazem sepekovského milostného obrazu na straně druhé.[32] Zasvěcení Jménu Panny Marie je patrné především na freskové výzdobě Siarda Noseckého. Stavba ambitů a kaplí byla dokončena roku 1767.

---

[30] Po porážce Vítkovců propadl Sepekov jako součást majetku Záviše z Falkenštejna a dostal se na krátce do majetku pražských biskupů. Biskup Jan z Dražic pak sepekovské panství mění za panství na Vysočině. Sepekov se tak dostal do majetku Rožmberků.
Břicháček, Pavel; Poláková, Monika: Sepekov. Mariánské poutní místo. Písek 2006, str. 14.

[31] Royt (1999), str. 239.

[32] Kolář, Ondřej: Medaile na památku vysvěcení poutního kostela v Sepekově roku 1733. In: Numismatické listy 2003, roč. 58, č. 3.

I nejnovější lokální literatura tradičně připisuje návrh kostela K. I. Dientzenhoferovi. G. H. Franz[33] poukazoval na přímou souvislost s provedenou variantou karlovarského kostela, kde je základem půdorysné dispozice hloubkový ovál, který probíhá v celém svém obvodě a který svým obrysem zabíhá do výklenků. Výklenky na hlavní ose na tuto křivku zrcadlově reagují, závěrová stěna a klenební pas chóru se konvexně vypínají proti křivce hlavního oválu. Na diagonálních osách jsou pak připojeny výklenky menší, které mají v Karlových Varech podobu půlkruhových nik. Základní kámen byl v Karlových Varech položen v roce dokončení sepekovské stavby, roku 1733. Plánování však probíhalo od roku 1727. Do období od roku 1727 do vyměřování základů roku 1732 lze vročit i oba nerealizované návrhy. Ocitáme se tedy ve stejné době, kdy se jistě plánoval kostel v Sepekově. V této souvislosti bychom rádi poukázali na neprovedený Haffeneckerův návrh kostela ve Vysokém Chvojně (APH SSP sign. 226/5), který upoutá motivy, přejaté v Sepekově. Půdorysu odpovídající boční pohled (APH SSP sign. 226/6) je Dienebierem datován do roku 1729. Tento plán je jednodušší především v utváření samotných výklenků, které jsou pravoúhlými výseky z tloušťky stěny a nereagují tak na půdorysnou křivku hlavního prostoru. V chóru je však užito stejného motivu dvojice klenebních pasů, které reagují na triumfální oblouk, sledující v půdoryse ovál lodi. Tento motiv inverznosti a zrcadlení je jistě podobný Dientzenhoferovu řešení, liší se však zásadně princip utváření těchto křivek. Tam kde Dientzenhofer v závěru umísťuje příčný ovál, užívá Haffenecker příčně obdélné pole, které druhotně segmentově uzavírá na podélné ose. Nereaguje zde ovál chóru na ovál lodi, tedy dvě rovnomocné jednotky. V Sepekově i ve Vysokém Chvojně je docíleno stejného konečného efektu přikláněných inverzních pasů, chybí jim však ona základní logika prostorová. V návrhu pro Vysoké Chvojno je tohoto motivu užito i při vstupu

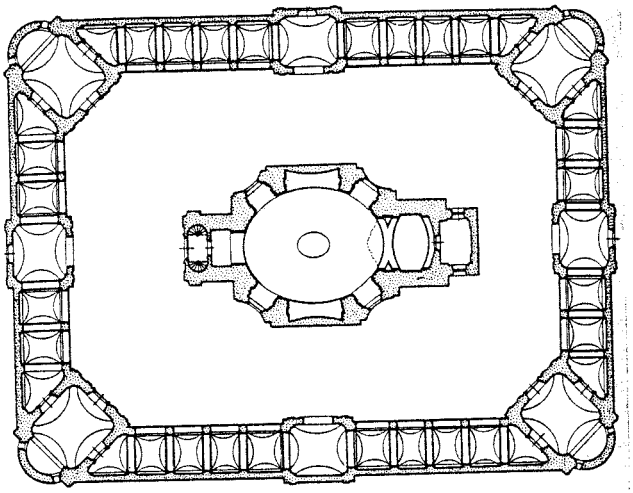
[33] Franz, Gerhard Heinrich: Guarini und die barocke Baukunst in Böhmen. Budapešť 1972, str. 28-32.

z předsíně do lodi, kde je pas, který nevymezuje žádnou klenbu, jen efektně reaguje na pas hlavního prostoru.

Interiér je zaklenut kupolí nad oválem dosedající na pateční římsu. Čela pilířů oddělujících jednotlivé výklenky jsou osazena pilastry, jejichž kladí jsou osazena volutovými segmenty. Prvek s původní statickou funkcí je zde užit jako osamocený dekorativní článek, obdobně jako při transeptu v Hejnicích. Výklenky jsou zaklenuty příčnou valenou klenbou, jejich stěny jsou členěny dvojicí pilastrů, pokračujících dvojicí klenebních pasů. Ty se ve výklencích na příčné ose přiklánějí, sledujíc tak půdorysné křivky oválu lodi a konvexně vypjaté závěrové stěny. V užších diagonálních výklencích probíhají naopak paralelně s křivkou oválu lodi.

V exterieru se jedná v podstatě o podélný oktogon s konkávně proláklými stěnami na diagonálách. Architektonické členění je značně prosté, okenní šambrány jsou naznačeny jen obíhající stužkou. Vyjma kazulového okna na bočních průčelí, sledují všechny tvary jednoduchý typ, který lze na stavbách Tomáše Haffeneckera běžně najít.

Sepekovský kostel je možno stylovou analýzou do Haffeneckerovy tvorby jistě zahrnout. Dispozičně sleduje sepekovský kostel soudobou tvorbu K. I. Dientzenhofera. Jeho progresivní prvky přebírá v jejich konečném efektu, ačkoliv transformace jednotlivých prostorů, jak ji sledujeme u řešení chóru, si jistě vyžádala plné pochopení logiky Dientzenhoferových principů. Detaily členění sepekovského interiéru lze vysledovat například v kostele v Hejnicích. Předpokládám tedy, že kostel v Sepekově byl proveden podle plánů dodaných Tomášem Haffeneckerem, který však v roce položení základního kamene umírá. Lze tedy předpokládat, že stavbu mohl vyměřit ještě osobně, provedení však bylo jistě svěřeno někomu jinému, snad někomu z místních stavitelů. Literaturou tradované autorství K. I. Dientzenhofera není podloženo žádným archivním nálezem.

Kostel Jména Panny Marie

stavebník: Marianus Hermann, opat Strahovského kláštera
1730-3 Barokní novostavba

připsání: stylová analýza, souvislosti s prací pro premonstráty, dříve K. I. Dientzenhofer

(Horyna, Mojmír: Dvě skupiny sakrálních staveb T. Haffeneckera. In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám Prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.. Praha 1996.)

***Sepekov** – poutní kostel*

***Sepekov** – věž*

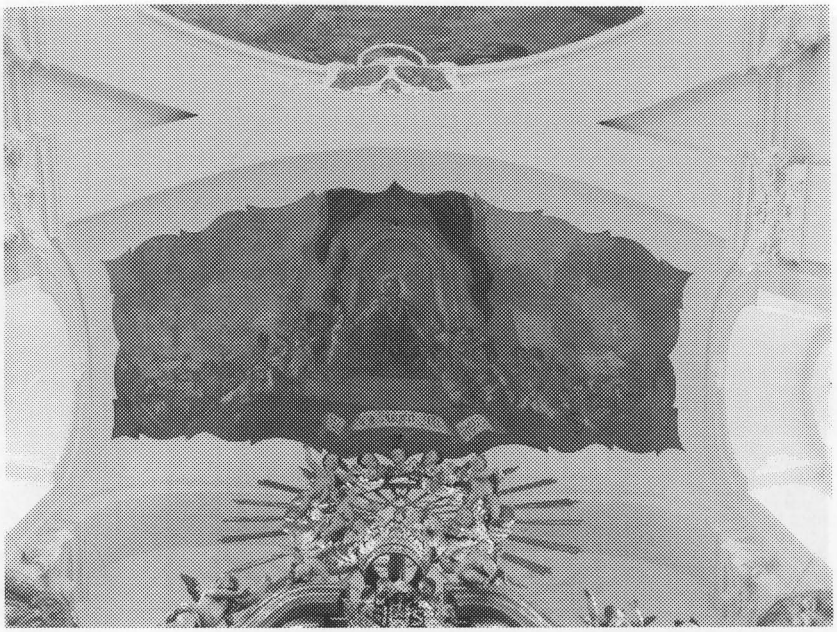
***Sepekov** – interiér*

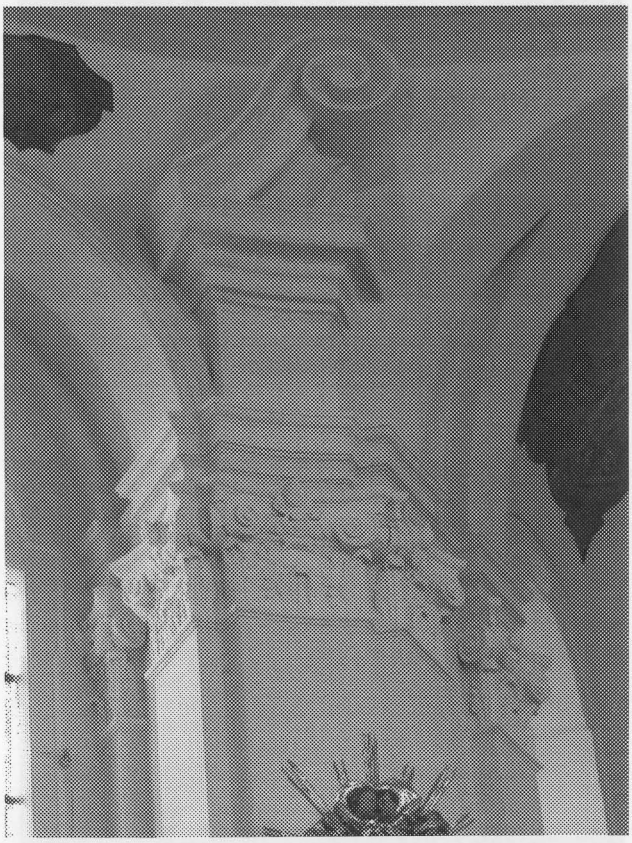
***Sepekov** – interiér*

Sepekov – *chór*

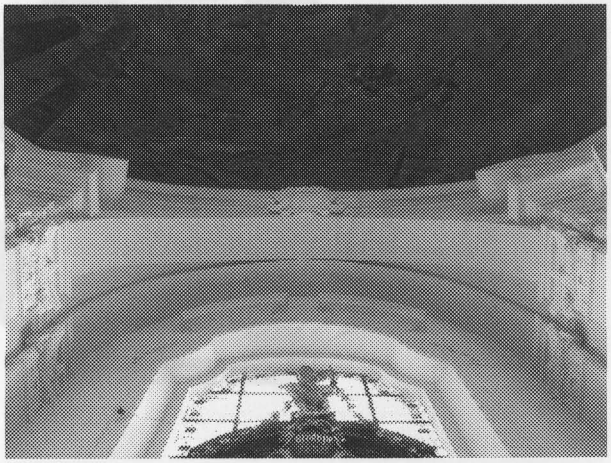

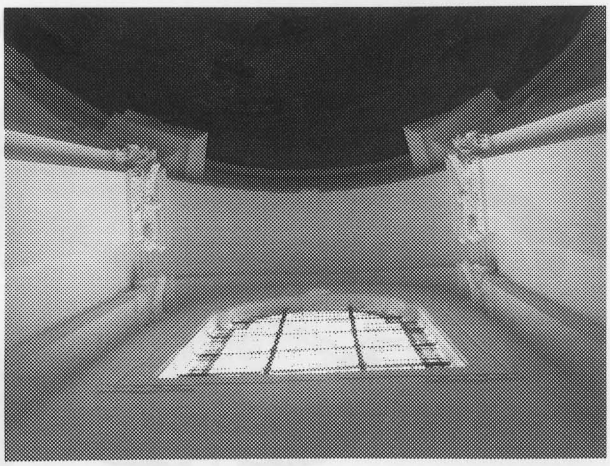
Sepekov – *detail*

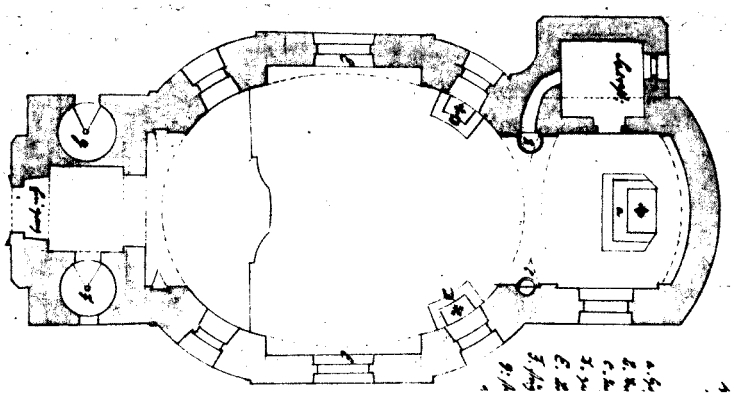
***Sepekov** – výklenky*

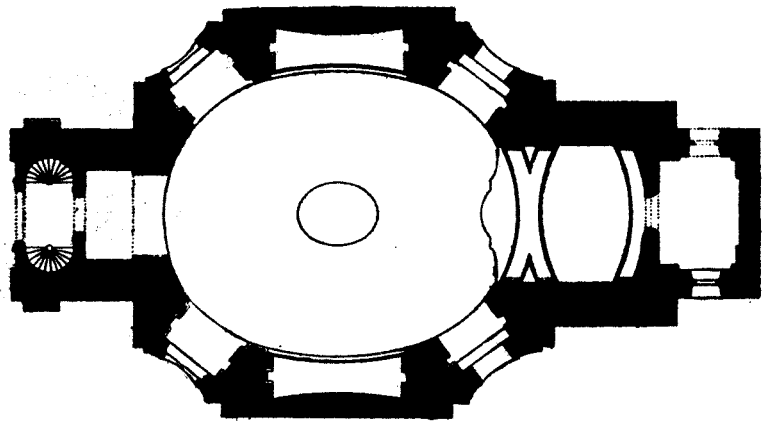

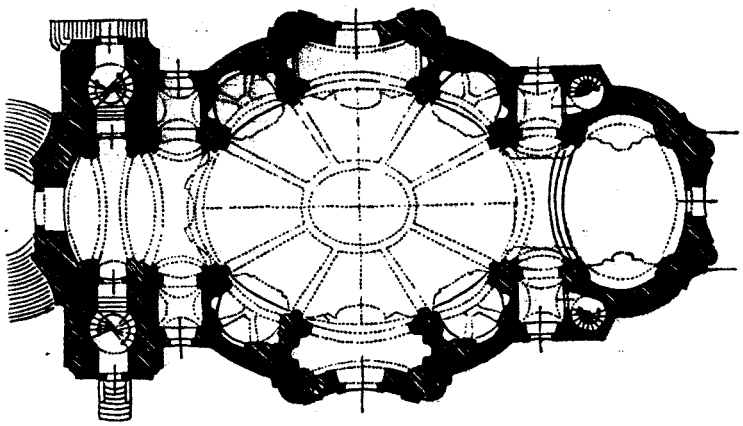
Vysoké Chvojno – *neprovedený návrh, 1729*

Sepekov – *půdorys kostela, provedení 1730-3*

Karlovy Vary – *K. I. Dientzenhofer, provedená varianta, vyměření 1732*

Bohušovice – kostel sv. Prokopa

Kostel byl postaven roku 1716, věž je původem gotická. Obec Bohušovice patřila doksanským premonstrátkám, pro které Tomáš Haffenecker působil zřejmě již kolem roku 1716, kdy se nově přefasádovávala východní věž.

Haffeneckerovo autorství navrhl Petr Macek[34] na základě podobnosti bohušovického interiéru s interiérem kostela v Bohdanči. Jedná se o tři travé, z nichž obě krajní jsou zaklenuta valenou klenbou s výsečemi a střední českou plackou.

[34] Macek (1992), str. 31.

Práce pro Gallasy

Tomáš Haffenecker je doložený jako provádějící stavitel Clam-Gallasova paláce v Praze, který byl stavěn v letech 1713 až 1719 podle plánů J. B. Fischera von Erlach. Smlouvou z roku 1722 o provedení stavby je doložený i na stavbě poutního kostela v Hejnicích. Ze znění smlouvy vyplývá, že Haffenecker zároveň stavbu sám projektoval a na základě srovnání provedené stavby s plány, které byly nalezeny roku 1976, mu byly připsány i nerealizované návrhy, které byly připojeny k žádosti o povolení stavby roku 1721.[35] Haffenecker tedy nejprve pracuje pro Jana Václava hraběte Gallase, jednoho z nejvýše postavených šlechticů své doby, a po jeho smrti roku 1719 pak pro hraběnku Johannu Emerentianu z Gallasu, vdovu po hraběti Františkovi Ferdinandovi z Gallasu, zakladateli kláštera v Hejnicích. Na obou místech před Haffeneckerem působil Marcantonio Canevalem, kterému také byl dlouhou dobu projekt hejnického kostela připisován.

Praha – Clam-Gallasovský palác

Barokní palác vznikl na místě několika měštišť, z nichž nejvýznamnější byl tzv. Samuelovský dům, který byl roku 1634 zkonfiskován a následně jej císař Ferdinand II. věnoval za válečné zásluhy hraběti Matyášovi Gallasovi. Obývat a upravovat jej začal ale až Matyášův syn František Ferdinand hrabě Gallas po otcově smrti roku 1647. V letech 1685 až 1693 palác upravuje Jakub Antonín Canevalle, tehdy již dvorní zednický mistr. K rozšíření paláce o sousední parcely a k výstavbě nového paláce přikročil až Jan Václav hrabě Gallas v letech 1699 až 1700 těsně po otcově smrti. Nový gallasovský dům navrhl a postavil Marcantonio Canevale, avšak původní Samuelovský dům se ocitl v havarijním a neobyvatelném stavu již roku 1712. V té době se Jan Václav hrabě z Gallasu rozhodl pro velkolepou barokní novostavbu, pro níž také zakoupil další tři

[35] Horyna (1981), str. 437-447.

přilehlé domy. J. B. Fischer pak navrhuje palác, jehož stavbu vedli dva stavitelé, Tomáš Haffenecker a jeden jménem neznámý.[36] Literatura uvažuje o příslušníkovi rodiny Canevale, jmenovitě o Giovannim Domenikovi.[37]

Zatím není známo, kdo Tomáše Haffeneckera hraběti Gallasovi doporučil. Není však nezajímavé si v této souvislosti vazby Canevalů k rodinným podnikům Gallasů připomenout. Vedle práce na pražském paláci byl totiž Marcantonio zaměstnán v letech 1692 až 1696 v Hejnicích na projektu klášterní budovy, na statickém zajištění ambitové chodby a výstavbě čtyř kaplí. Starší literatura se zmiňovala o plánech nového kostela, které Canevale dodal. O tom se však nedochovali žádné prameny a bylo správně poukázáno, že vzhledem k přístavbám hrobek ke starému kostelu v následujících letech, je možné tuto zmínku o Canevalových plánech považovat za omyl.[38] Canevale roku 1705 umírá a trvalo ještě dalších 16 let, než se přistoupilo k samotné stavbě nového kostela.

Hejnice – kostel Navštívení Panny Marie

Nerealizovaná varianta

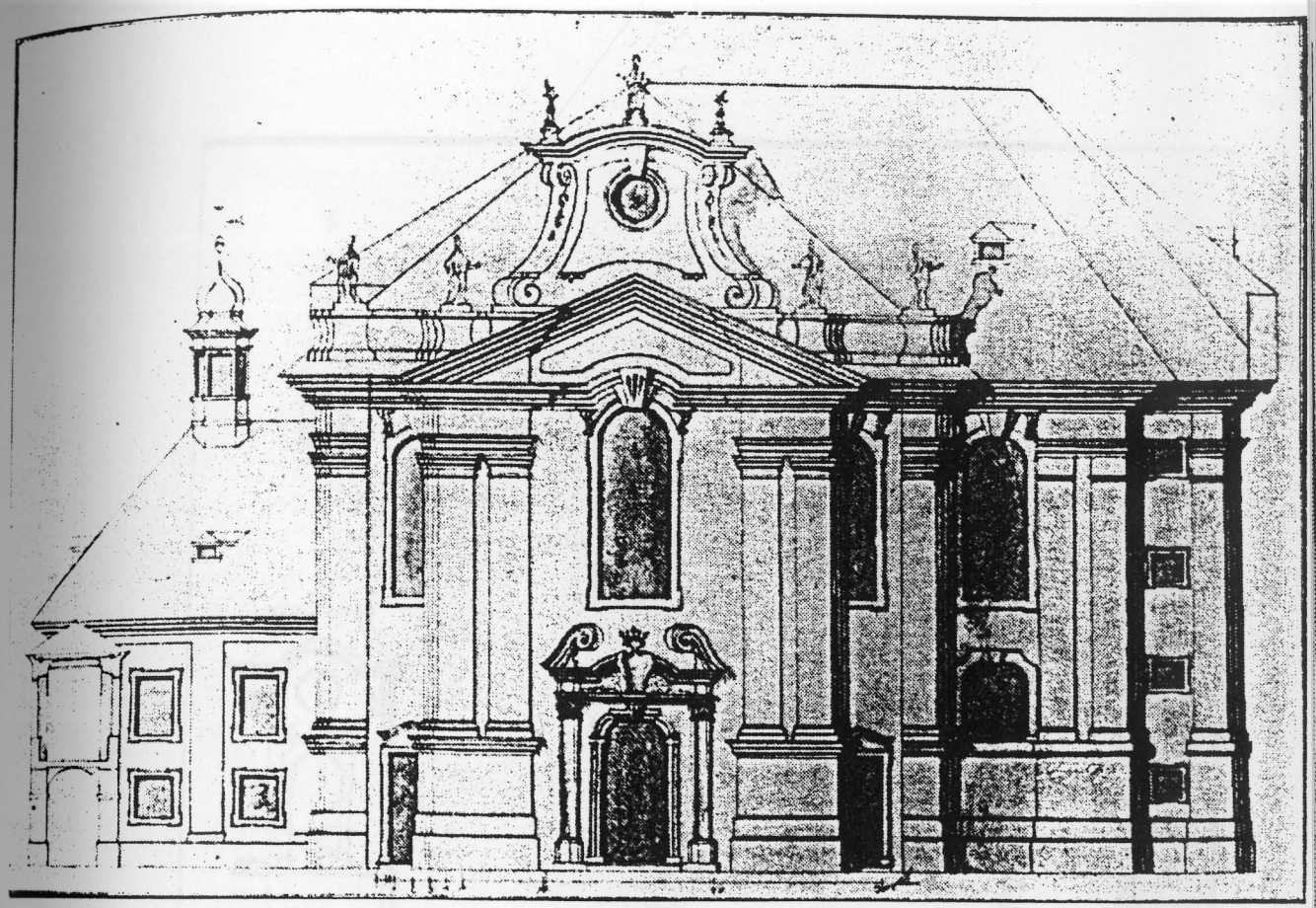
Plány nalezené roku 1976 byly přiloženy k žádosti hr. Johanny Emerentiany z Gallasu pražské konzistoři. Lze je tedy datovat do roku 1721 či těsně před ním. Jedná se o půdorys se zakreslením předchozí stavby, tři řezy a dva pohledy.

Z gotické stavby byl do projektu převzat chór s polygonálním závěrem, k němuž byla připojena barokní novostavba. Gotické kněžiště bylo patrně pokládáno za zbytek původní svatyně ze 13. století, která byla ve středověku několikráte přestavěna, naposledy zřejmě ve druhé třetině 16. století, kdy byla povrchově upravena štuková modelace konzol a svorníků zachované klenby presbytáře. Tento dobový historismus je při barokních přestavbách běžný, nicméně většinou jde o proložení původního kostela kostelem

[36] SHP (1955), str. 1-7.
[37] Preiss (1986), str. 340.
[38] Horyna (1981), str. 437.

jedná o centrální prostor zaklenutý bání, který je proniknut menšími prostory zaklenutými českou plackou. V projektu pro Hejnice tak došlo v podstatě k syntéze obou principů.

Architektonické členění pracuje s klasickými tvary, srostlice pilířů jsou osazeny svazky pilastrů klasické proporce na vysokých soklech. Hlavní fasáda užívá motiv velké pilastrové edikuly s trojúhelníkovým frontonem, který je proložen atikovou zdí, z níž vyrůstá štítový nástavec. Tento typ fasády nacházíme u Tomáše Haffeneckera v různých obdobách, nejtěsnější variantou je zřejmě průčelí klášterního kostela na Strahově. Okenní šambrány jsou jednoduché s půlkruhovým záklenkem a konickým klenákem.

Nerealizovaná varianta

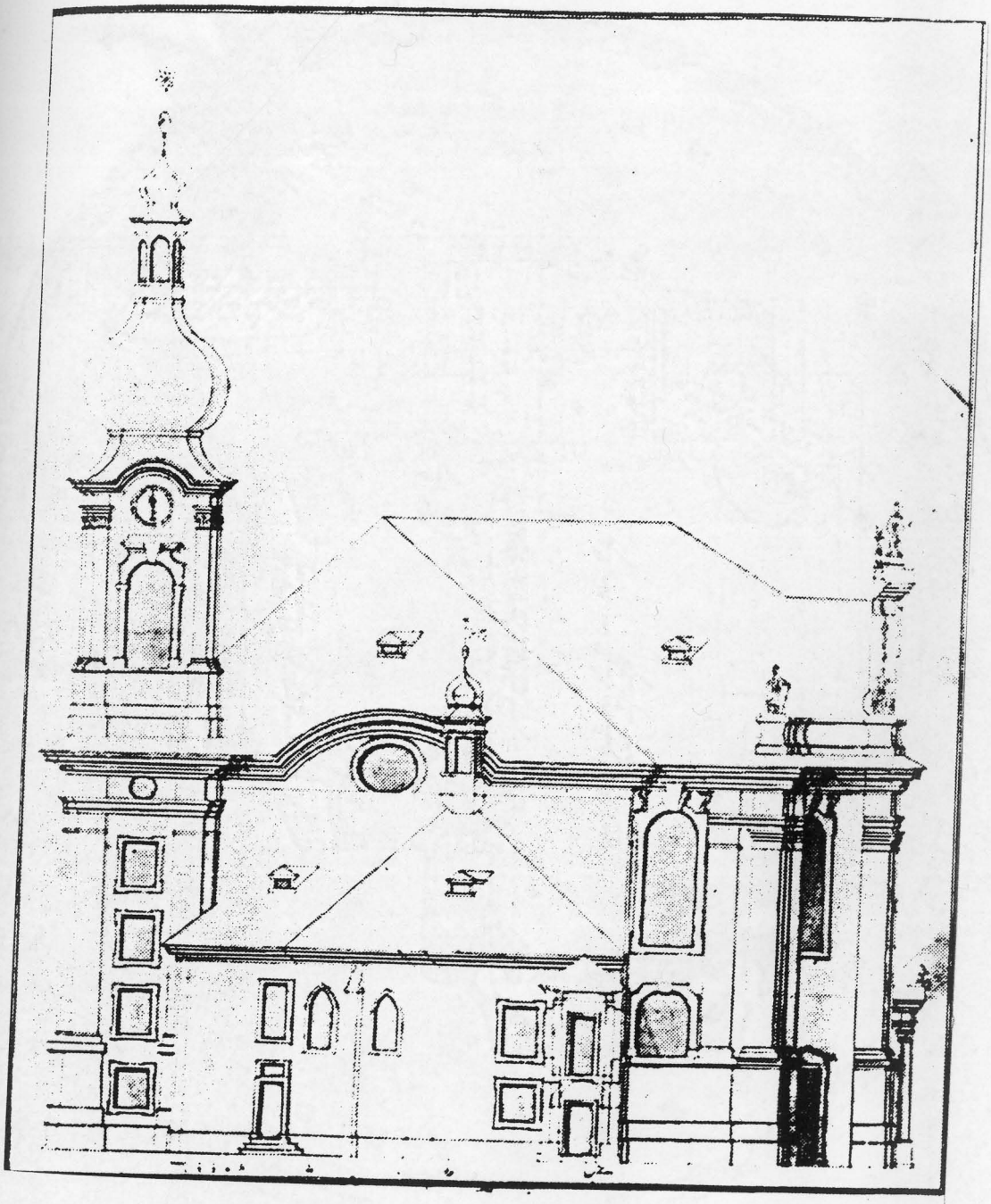
stavebník: hraběnka Johanna Emerentiana z Gallasu
1721 nerealizovaná varianta barokní novostavby kostela

připsání: plány dokumentující žádost hraběnky z Gallasu pražské konzistoři
stylová analýza a srovnání s provedenou stavbou

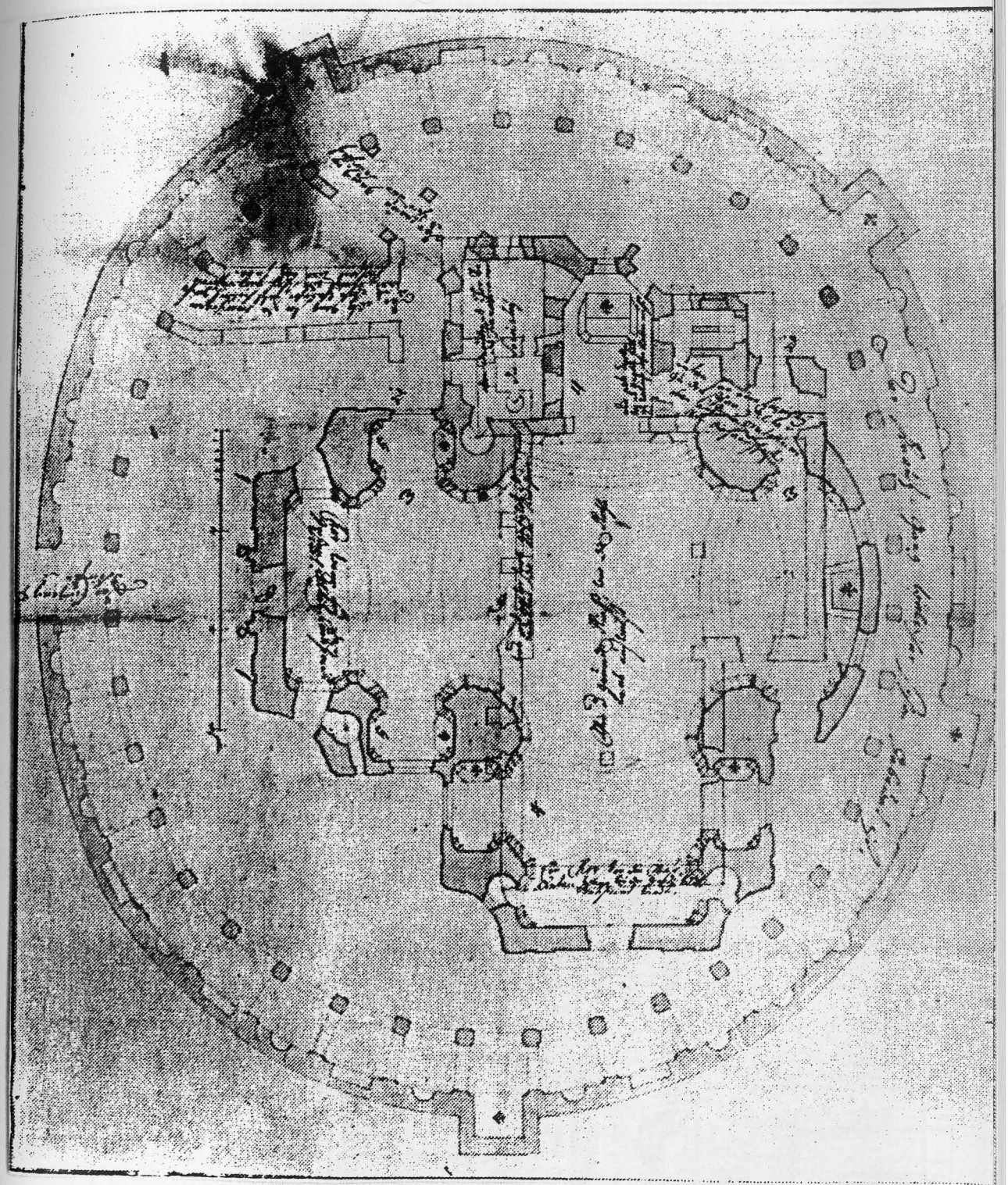
(Horyna, Mojmír: Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích. In: Umění XXXIX/1981.)

Severní průčelí, 26x39 cm
SÚA, APA, 1721 kt. č. 1098

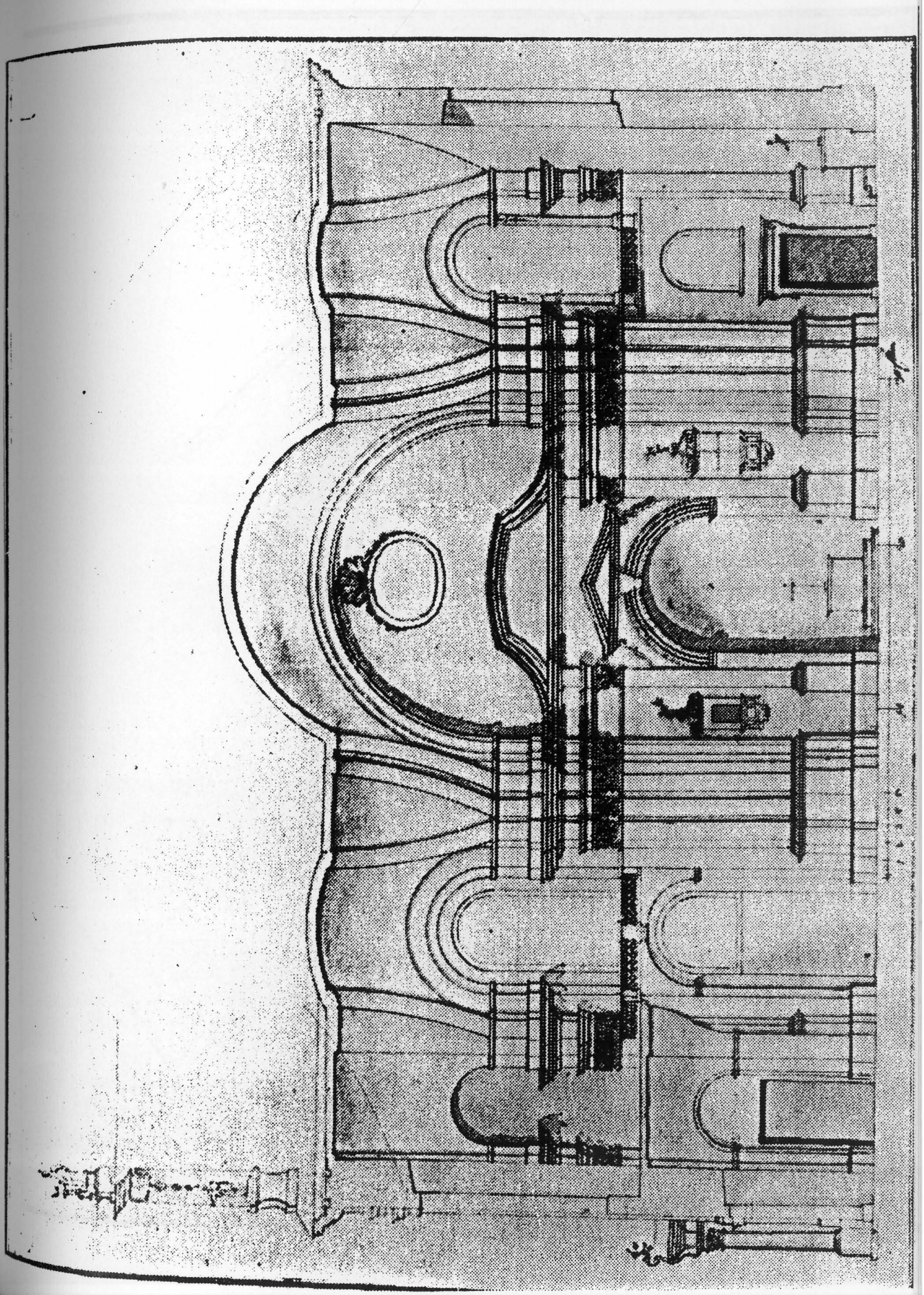
Hejnice *Východní průčelí kostela, 51x34cm*

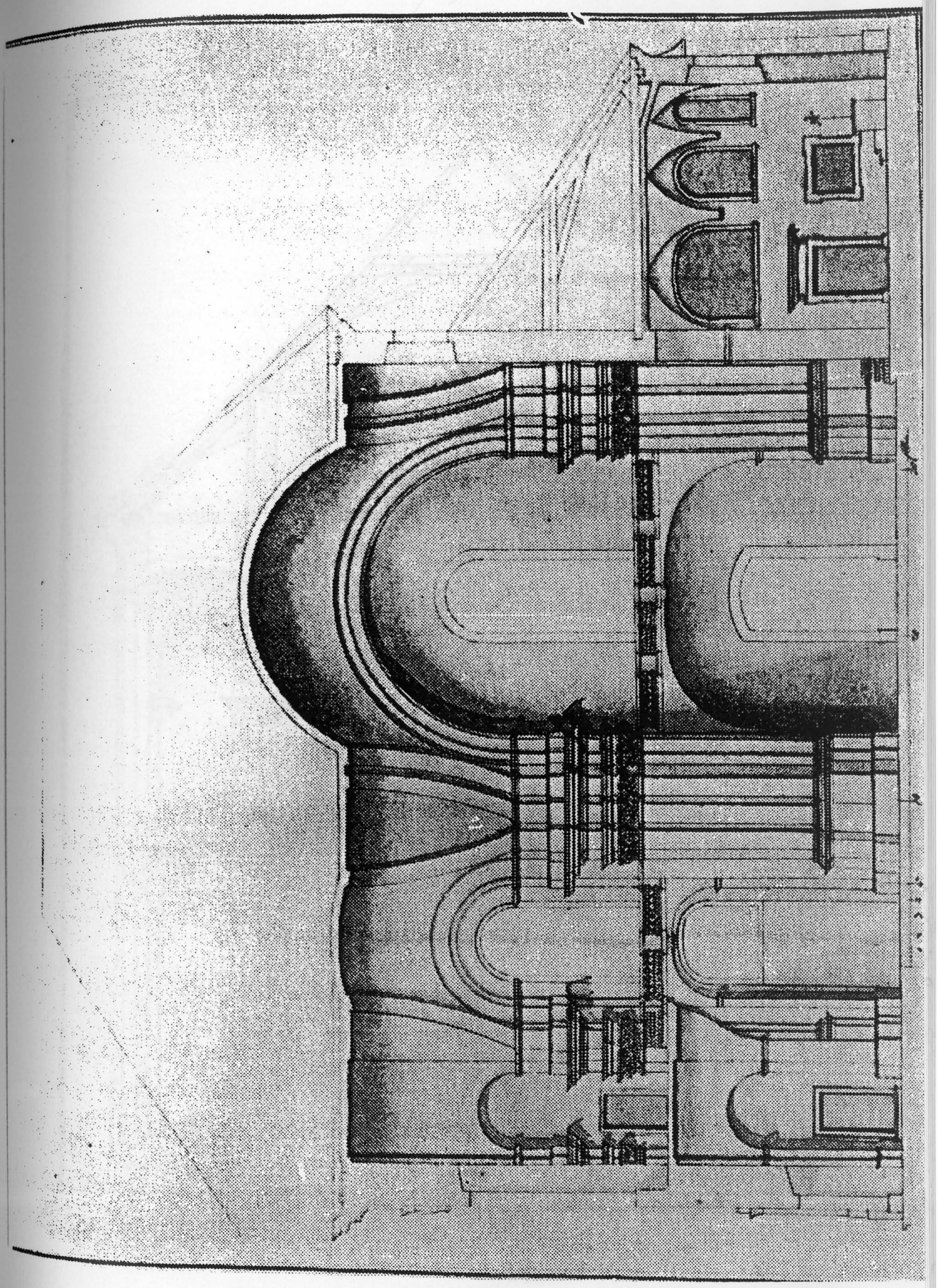
Hejnice *Půdorys areálu, 46×56 cm*

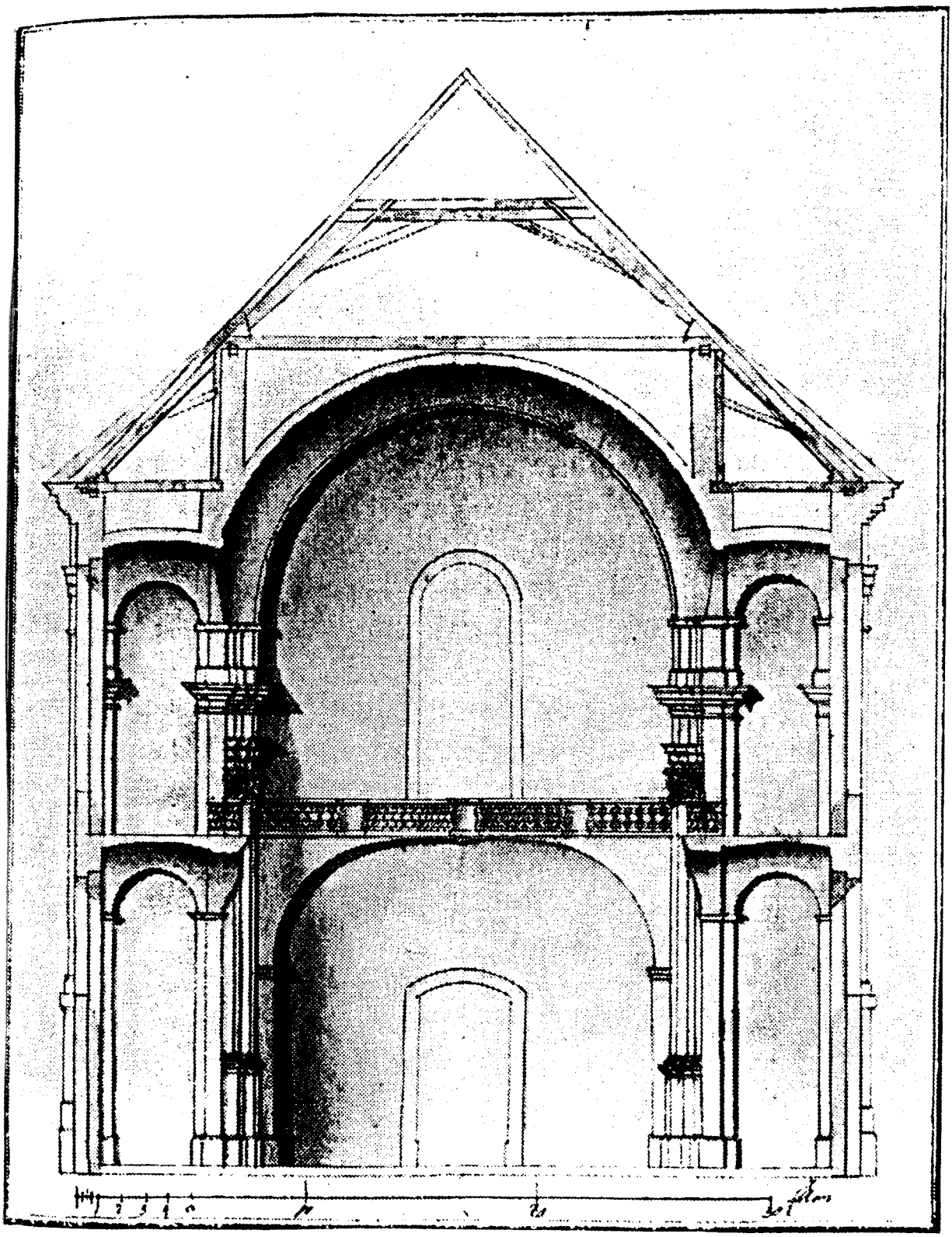
Hejnice *Osový řez s pohledem k východu, 28x38 cm*

Hejnice *Příčný řez s pohledem k severu, 25,5×21 cm*

Hejnice *Příčný řez s pohledem k severu, 25,5×21 cm*

Hejnice – kostel Navštívení Panny Marie

Provedený stav

Ke změně oproti uvedeným plánům muselo dojít mezi citovaným březnem 1721, kdy jsou plány připojeny k žádosti o povolení stavby, a květnem roku 1722, kdy je datovaná smlouva o provedení stavby. V září roku 1722 je na pravé straně hlavního portálu položen základní kámen k stávajícímu kostelu, jehož stavba nevykazuje zásadní změny v průběhu budování.

Otázkou zřejmě zůstane, proč byly konzistoří schválené plány během jednoho roku nahrazeny plány novými. Jednou z možných příčin mohla být vysoká technická náročnost klenutí. V provedené variantě lze totiž shledat především zjednodušení a odklon od pronikového principu utváření jednotlivých prostorů. Základem dispozice zůstává pravoúhlý pronik kostelu původního, z něhož je opět ponechán pouze presbytář, a barokní novostavby, tentokráte na půdorysu latinského kříže. Ke čtvercovému křížení, zaklenutému kupolí na pendantivech, přiléhá tak prostor chóru o jednom příčně obdélném poli s půlkruhovým závěrem. Na příčné ose pak ramena transeptu, která jsou tvořena kaplemi s oratořemi v patře. Kaple levého ramene je v jádru presbytářem gotického kostela, kaple protějšková ji napodobuje. Hlavní loď kostela je v podstatě halou se vtaženými pilíři o dvou mírně příčně obdélných polí, zaklenutých českými plackami. Výklenky mezi přízedními pilíři jsou řešeny jako samostatné kaple s emporami, půdorysně sledují podélné ovály. Bylo-li možné charakterizovat princip prvé půdorysné varianty jako pronikový, pak oválné prostory výklenkových kaplí u provedené varianty musíme charakterizovat jako sekundárně připojené prostory, které pronikají do prostoru hlavní lodi. Je-li prvá varianta typem *„kurvierte Architektur"*, pak druhá varianta sleduje typ *„gekurvte Architektur"*.[41]

V interiéru je několik prostor, které vykazují historizující rysy. Především jde o rameno transeptu, které bylo provedeno ve formách

[41] Německé výrazy používám záměrně, a to z hlediska jasnější výpovědi.

protějškové, původem gotické kaple. Empory nad oběma rameny nesou valenou klenbu s trojbokými výsečemi, která jistě záměrně působí zastaralým dojmem. Nejpůsobivější historizující klenbou je zaklenutí oratoří při kněžišti. Obdobné klenby mnohdy nacházíme při zaklenutí barokních sakristií, zde však výsledný obrazec efektně připomíná pozdně gotické sklípkové klenby.

Architektonické členění interiéru zřetelně vychází z nerealizované varianty. Jedná se opět o srostlice pilířů, osazených svazky pilastrů. Zaujme především důkladně klasicky cítěné tvarosloví. Křivkové založení prostorů křížení a výklenkových kaplí je akcentováno i křivkovým vytočením čel pilastrů a jejich kladí. Působivé je uvedení velkých arkád transeptu sloupy nesoucími výrazný čelní oblouk a pilastrovou edikulou s motivem volut a segmentové římsy. Separace původně staticky funkčního spojení pilastru a voluty, jako nosného prvku, je výrazně dekorativního charakteru. Obdobně jej užívá K. I. Dientzenhofera, ale kupříkladu i G. B. Alliprandi v interiéru kostela sv. Trojice v Kuksu. U Haffeneckera obdobný motiv nacházíme v poutním kostele v Sepekově, kde je separace prvku ještě zřetelnější. Výklenkové kaple jsou pojaty jako samostatné prostorové jednotky, rotundy nad podélným oválem.[42] V tomto případě lze dokonce hovořit o formě baldachýnů, neboť klenba jednotlivých prostor je na podélné ose zachycena v půdoryse rovně vedeným, plochým klenebním pasem.

Zásadně odlišně je oproti uvedeným plánům řešena hlavní fasáda kostela. Průčelí je především dvouvěžové a sleduje konvexně-konkávní půdorysnou křivku s vypjatým středem, který tvoří toskánská pilastrová edikula se segmentovým frontonem. V kompozičním principu byly shledány principielní shody se stavbami Kr. Dientzenhofera, zejména v horizontálním vrstvení fasády a jednoetážovém pojetí.[43]

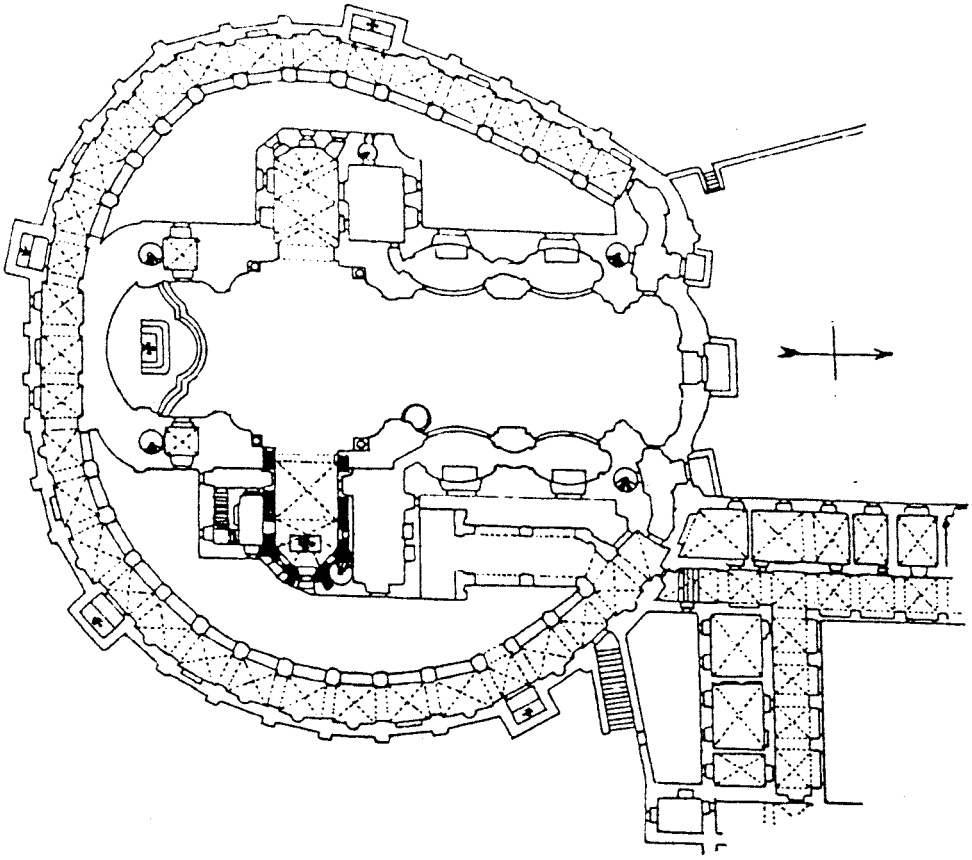
[42] V této souvislosti nelze nepřipomenout četné stavby Johanna Michaela Fischera, zejména v raném projektu pro klášterní kostel v Osterhofen u Straubingu z roku 1727.

[43] Horyna (1981), str. 442.

Tvarosloví jednotlivých architektonických článků sleduje typ předznamenaný nerealizovanou variantou. Jen hlavní portál je výraznější a nápadně připomíná jižní portál doksanského klášterního kostela.

Jistě oprávněně upozornil v souvislosti s Hejnickým projektem Mojmír Horyna na nutnost přehodnocení tvůrčího profilu opomíjeného Tomáše Haffeneckera. Nerealizovaná varianta kostela reaguje na konstrukční řešení pronikových staveb K. Dientzenhofera. Toto řešení pak dále rozvíjí na dispozičně a prostorově odlišně formulované stavbě. Efektně reaguje na původní gotickou stavbu, jejíž část zhodnocuje jako rovnomocnou jednotku novostavby.

Je bezpochyby možné dále hledat jiná autorství. Avšak zejména srovnáním provedené varianty, kterou Tomáš Haffenecker navrhl i prováděl, a srovnáním prvků architektonického členění s ostatní Haffeneckerovou tvorbou lze atribuci přijmout s klidným svědomím. A to zejména poté, co se nám podařilo nashromáždit množství dalších Haffeneckerových kvalitních projektů.

Kostel Navštívení Panny Marie

stavebník: hraběnka Johanna Emerentiana z Gallasu
1722-9 Barokní novostavba

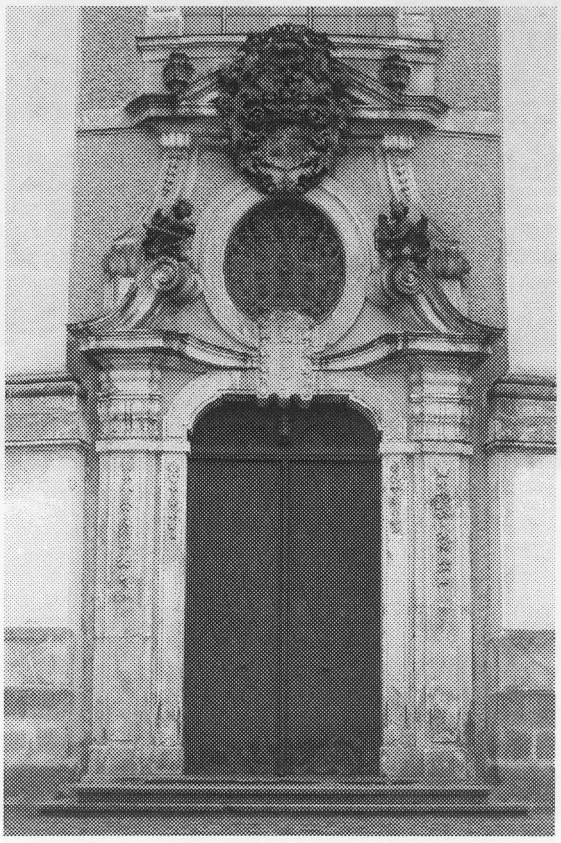
připsání: archivně doloženo (smlouvou o provádění stavby)
polír: Jan Fogenauer

(Horyna, Mojmír: Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích. In: Umění XXXIX/1981.)

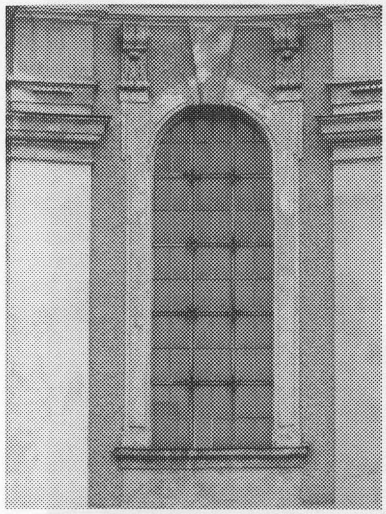
***Hejnice** - průčelí*

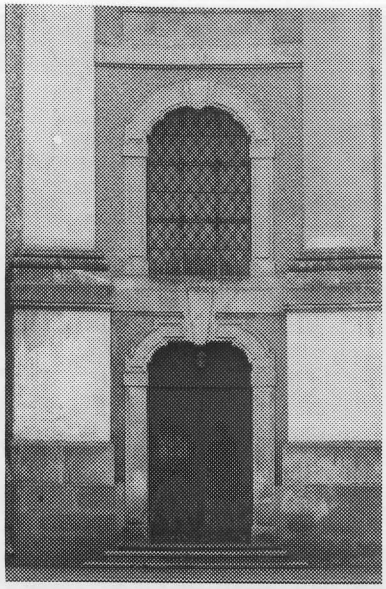

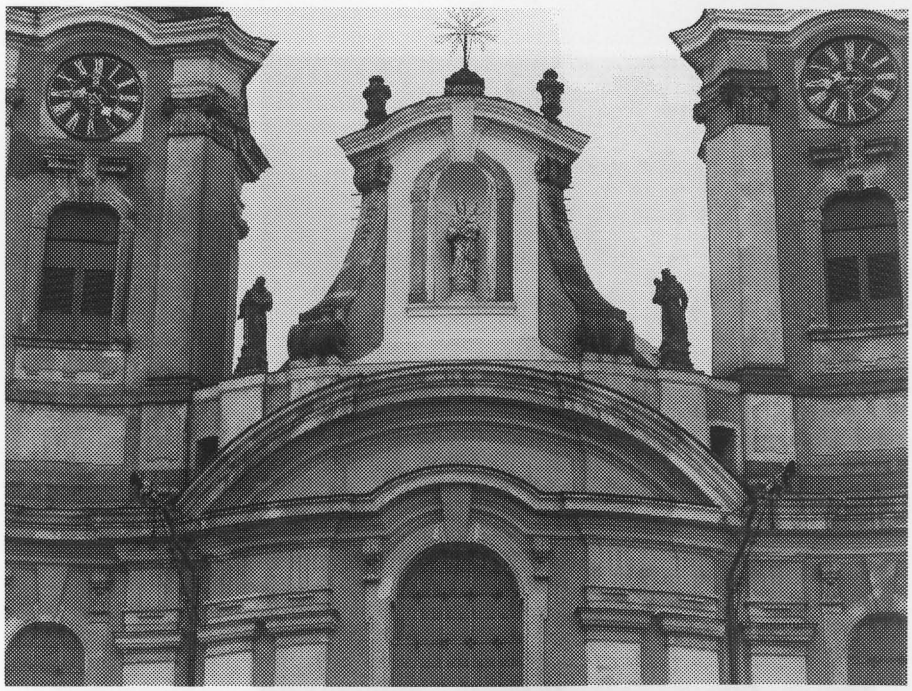
***Hejnice** – portál*

***Hejnice** – prvky průčelí*

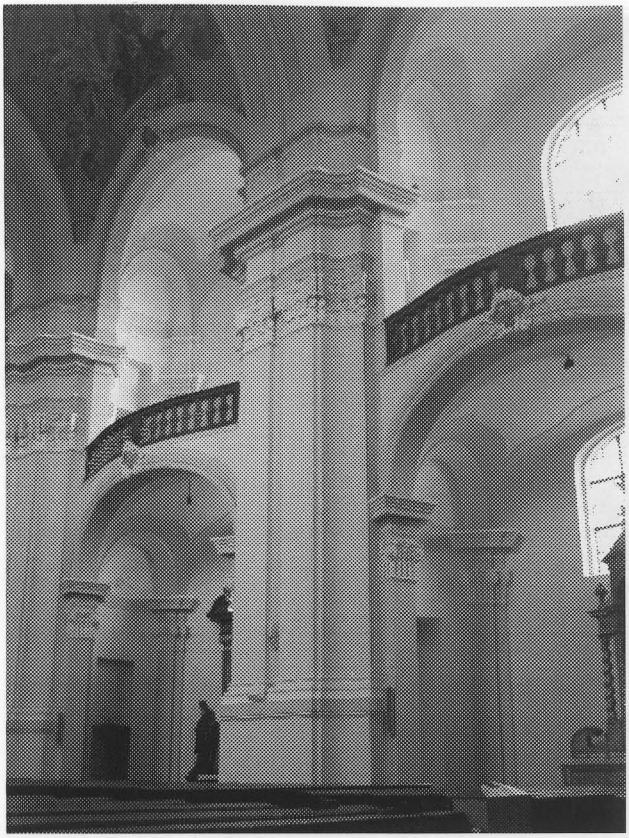

***Hejnice** – interiér – pohled k oltáři*

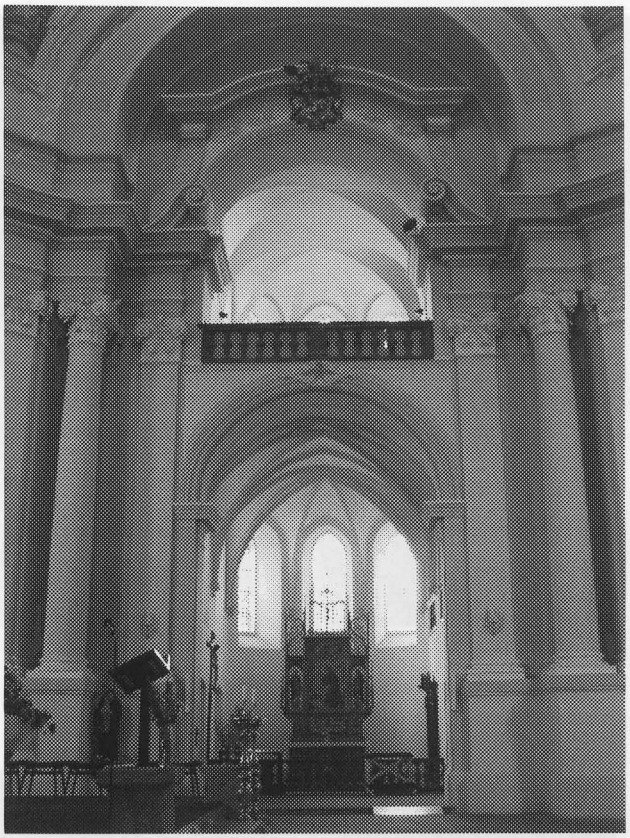
Hejnice – *loď*

Hejnice – *srostlice pilastrů v lodi*

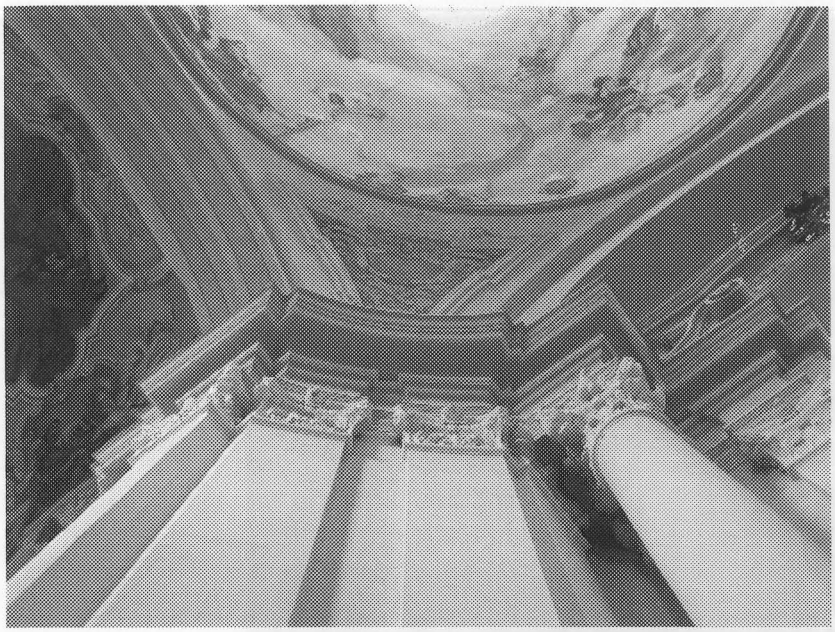

Hejnice – *transept*

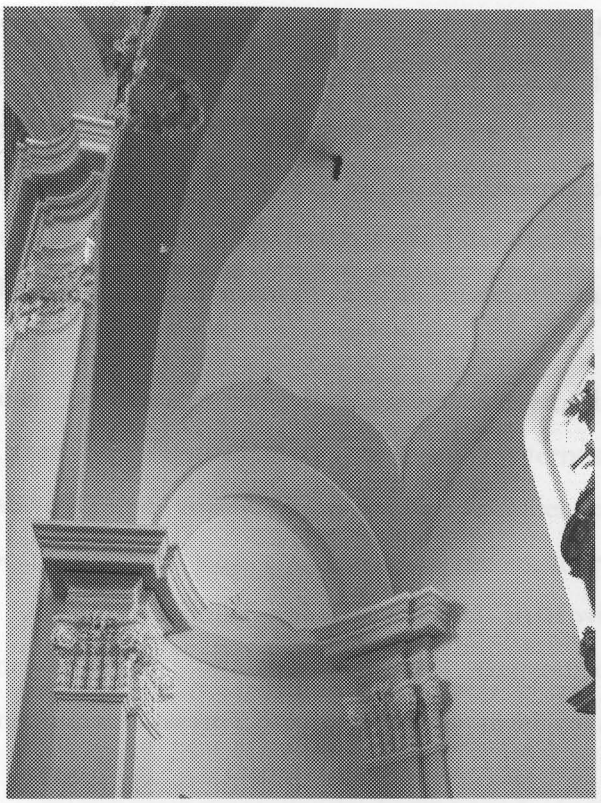

***Hejnice** – křížení*

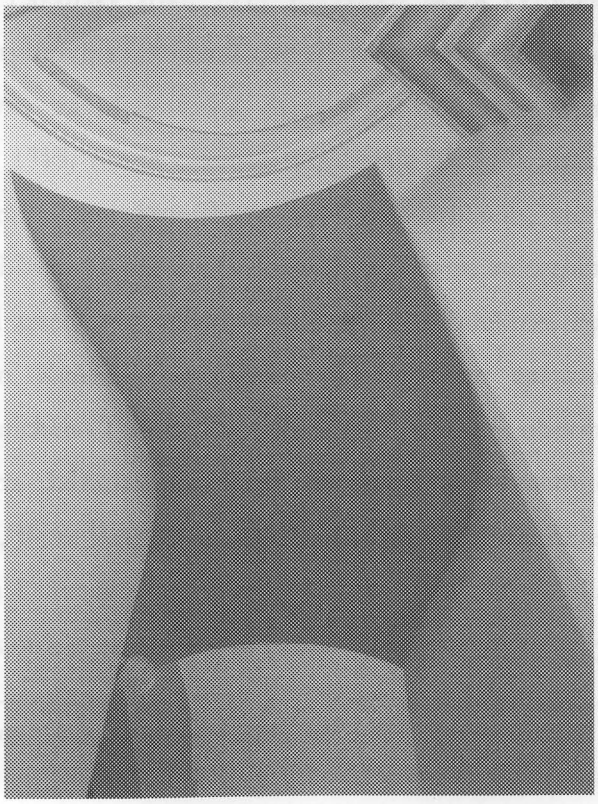

Hejnice *- výklenky*

Hejnice *– průchody mezi emporami*

Práce pro Lažanské

Tomáš Haffenecker začíná pro šlechtický rod Lažanských pracovat po požáru zámku v Manětíně roku 1712. Doložený je pravidelnými platbami v letech 1724 až 1728. Nicméně již roku 1715 se jistému Bau Meisterovi Thomasovi platí 20 zl., předpokládáme, že se i toho roku jednalo o platbu Tomáši Haffeneckerovi. Literatura mu dále připisuje stavby kostelů v Březanech a ve Všesulově na Chříčském panství Lažanských.

Manětín zdědil po sestře Esteře Mitrovské z Nemyšle Ferdinand Rudolf Lažanský z Bukové, který odměnou za věrnost císaři v boji proti stavovskému vojsku získal vysoké společenské postavení. Vysoké posty zastával i jeho syn Karel Maximilián, který Manětínské panství odkázal staršímu synovi Václavovi Josefovi, mladší získal panství kolem Strakonic (Osek, Bratronice, Mladějovice). K Manětínskému panství dokoupil Václav Josef roku 1701 panství Chříč a Čistou.[44]

Manětínský zámek byl venkovským sídlem šlechty, která většinou pobývala v Praze a ve Vídni.[45] Manětínské panství prodal Václav Josef hrabě Lažanský roku 1711 manželce Marii Gabriele Lažanské, rozené Černínové z Chudenic. Mnohokrát bylo poukázáno na silný černínský vliv na Manětínsku, který ještě zesílil po smrti Václava Josefa roku 1715. Marie Gabriela udržovala blízký kontakt zejména se svým bratrancem Františkem Josefem Černínem, který odkoupil sousední rabštejnské panství. V souvislosti s tímto kulturním vlivem bychom rádi uvedli, že stálým černínským architektem byl František Maximilián Kaňka, který spolu s Haffenecker zastával funkci dvorního zednického mistra. Po velkém manětínském období za Karla Maxmiliána Lažanského, který zaměstnával významné umělce Jana Brokofa, Petra Brandla a pravděpodobně G. B. Matheye, přichází s hraběnkou Lažanskou opět velké barokní dění. Hraběnka Lažanská by jistě zasloužila samostatnou práci. Byla vrstevnicí Anny

[44] Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn (1996), str. 17-19.

Marie Františky velkovévodkyně Toskánské a v mnohých činech či snahách se tyto dvě barokní dámy podobají. Ačkoliv se práce prováděly i na pražském domě, čp. 241 na Starém Městě, největší pozornost byla věnována manětínskému panství.

Požár roku 1712 zničil z velké části město i zámek. Ten se však zdál být obyvatelný a proto se nejprve přistoupilo zřejmě k obnově kostela.[46]

Manětín – Kostel sv. Jana Křtitele

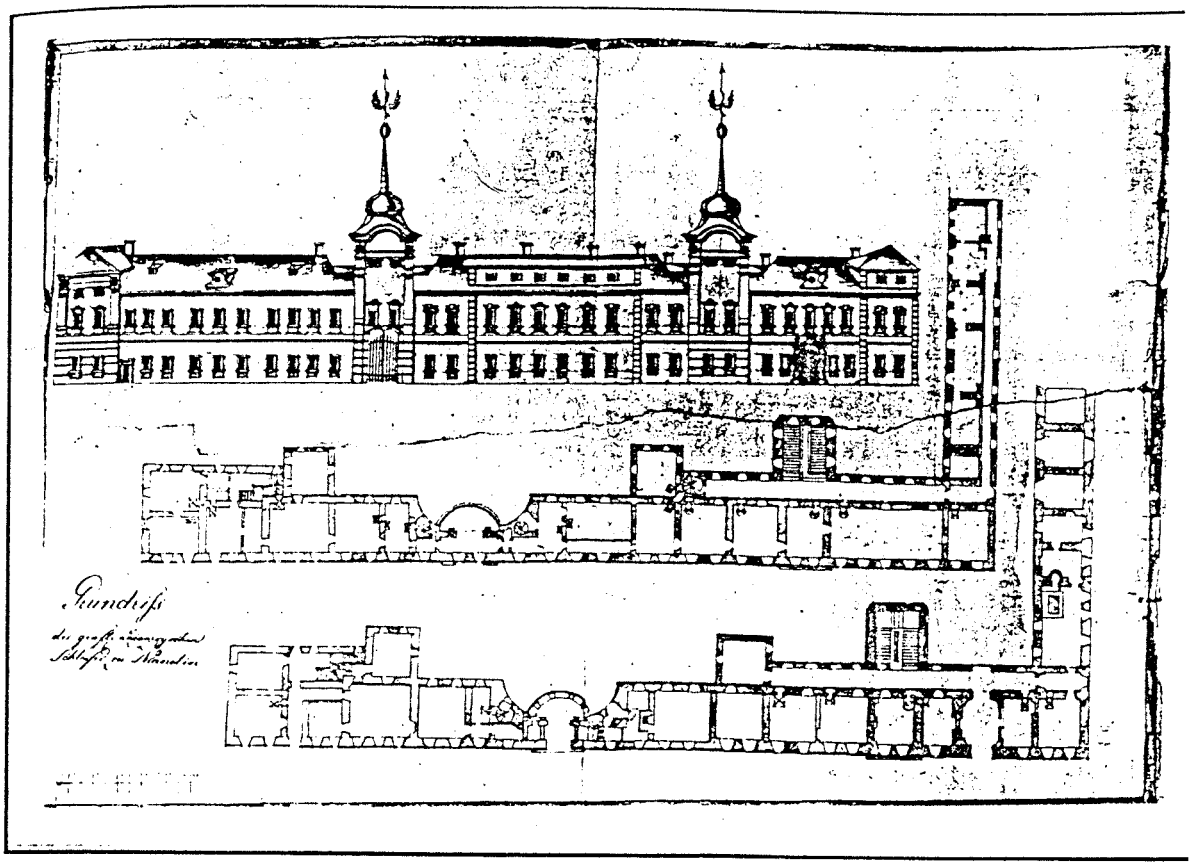
Gotický kostel byl silně poškozen při požáru města a zámku. K opravě se přistoupilo záhy po požáru, roku 1713 probíhaly již práce na střeše a rok poté v interiéru. Kostel byl vysvěcen roku 1717.[47]
Podle kroniky literátského kůru vystavěl nový kostel polír Jan Jiří Hesse. Vzhledem k tomu, že se ke stavbě zámku přistoupilo pravděpodobně až po roce 1717, ale staviteli Tomášovi je za různé rysy pro Manětín placeno již roku 1715, je možné návrh kostela připsat Tomáši Haffeneckerovi. Rozborem architektury kostela došel ke stejnému připsání i Mojmír Horyna.[48]

Ke gotickému chóru, který byl zejména v exteriéru barokně upraven, byla přistavěna obdélná loď a věž při severní straně presbytáře. V interiéru byl presbytář přetransformován, původní křížová klenba byla nahrazena českou plackou a závěr byl rozdělen na dvě pole, mělké pole valené klenby a polygonální závěr. Obdélná loď kostela sleduje jednoduchý obdélný půdorys s konkávně probranými kouty, osazenými příložkou.

Vedle iluzivního účinku nově pojatého presbytáře je na tomto kostele ceněno především zapojení do urbanistického celku manětínského zámku. Typ jednolodí se zaoblenými kouty se u Haffeneckera objeví častěji, manětínský projekt je však oproti plánům pro komorní panství velmi ranou variantou.

---

[46] tamtéž, str. 15.
[47] tamtéž, str. 16, pozn. 11.
[48] Horyna (1986), str. 178-9.

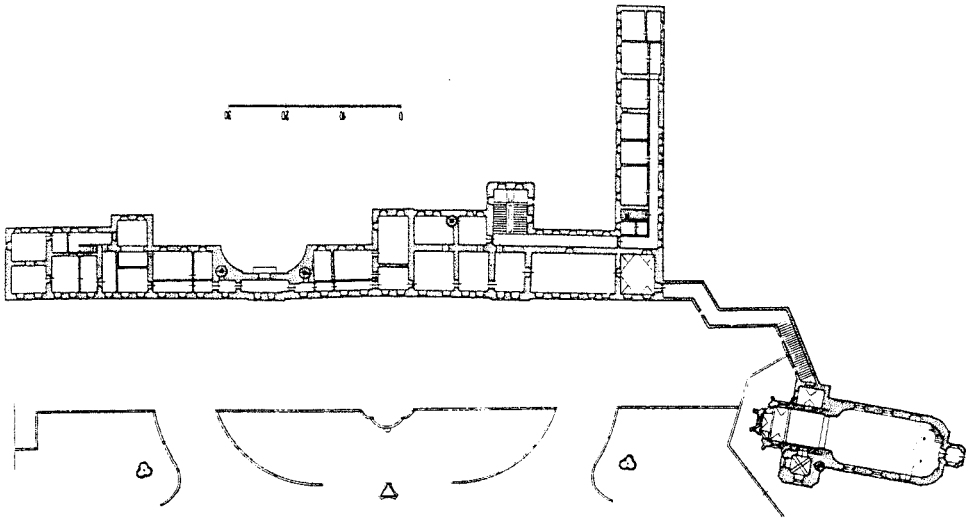
Zámek v Manětíně

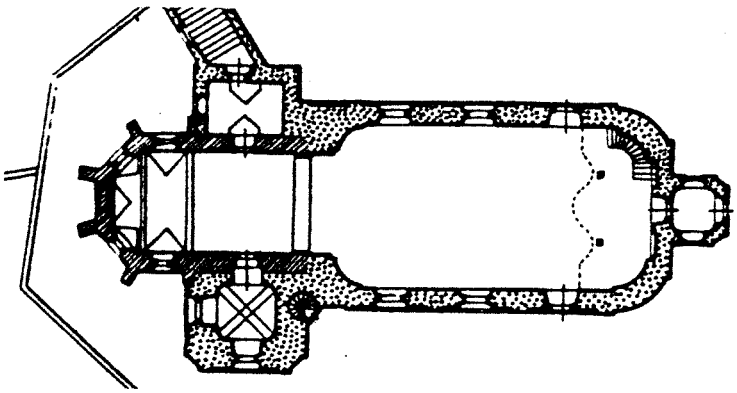
stavebník: Marie Gabriela hraběnka Lažanská, roz. Černínová
po 1712 Obnova a přestavba zámku po požáru
stavba: zřejmě od 1717

připsání: archivně doloženo (platby staviteli Thomasovi již 1715, pravidelně mezi 1724-8)
plán: počátek 19. století, kopie původního (Hafferneckerova) plánu

(Ebel, Martin: Prameny k dějinám manětínského zámku. In: Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.-17. května 1996, str. 16)

Manětín *– kostel sv. Jana Křtitele*

Kostel sv. Jana Křtitele

stavebník: Marie Gabriela hraběnka Lažanská, roz. Černínová
1712-17 Obnova a přestavba kostela po požáru

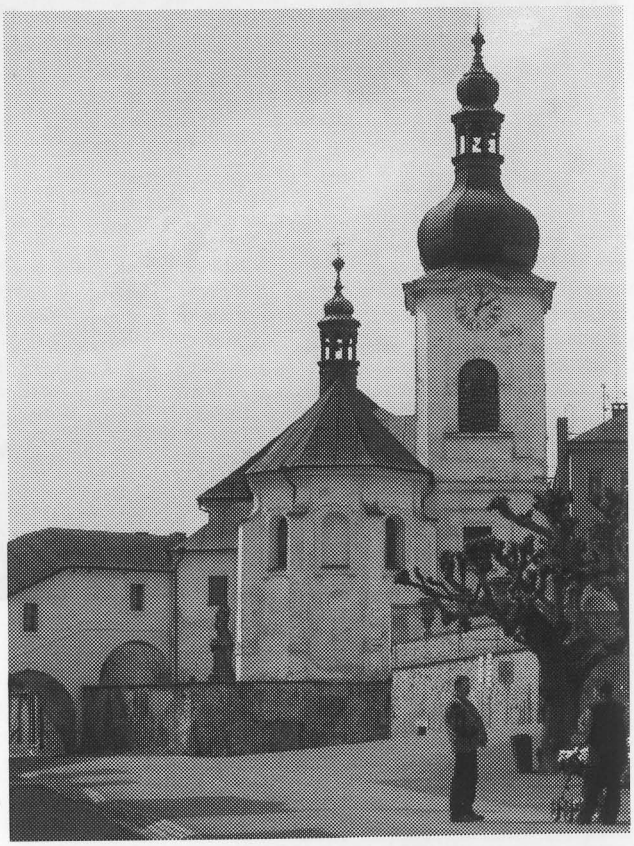
připsání: archivně doloženo (plathy staviteli Thomasoni již 1715)
polír: Jan Jiří Hesse

(Ebel, Martin: Prameny k dějinám manětínského zámku. In: Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.-17. května 1996.)

Manětín – *kostel sv. Jana Křtitele*

Manětín – *pohled od západu*

***Manětín** – detaily barokního přefasádování závěru*

***Manětín** – okna lodi, portál*

Březany – kostel sv. Markéty

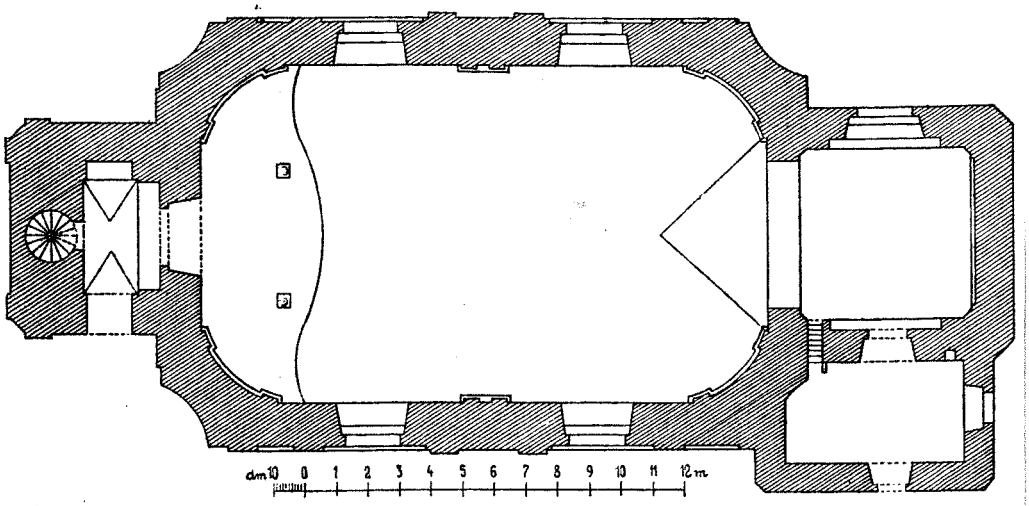
Kostel sv. Markéty v Březanech byl Haffeneckerovi připsán literaturou na základě stylového rozboru[49] i faktu, že obec Březany byla od roku 1701 v majetku Václava Josefa hraběte Lažanského, který toho roku Chříčské panství zakoupil od Týřovských. Polovinu panství odkázala hraběnka Lažanská ústavu šlechtičen u sv. Andělů v Praze, který druhou polovinu dokoupil roku 1764. Barokní novostavba nahradila původní kostel, z kterého se zachoval hrotitý kamenný záklenek sanktuáře v sakristii a zvony s letopočty 1511, 1519 a 1564, kdy byl kostel za Jana z Lobkovic renesančně postaven.[50] Stavba, jejíž hmotu dnes odkrývá opadaná omítka, se nám zdá být kompaktní novostavbou z lomového kamene s vyzděnými okeními otvory.

Kostel byl svěcen roku 1727. Půdorysně se opět jedná o obdélné jednolodí se zaoblenými kouty, k němuž přiléhá na západě mohutná věž, na východě presbytář nad čtvercem. Loď kostela je plochostropá s vysokými fabiony, chór je zaklenut českou plackou. Interiér byl opraven roku 1875, jak vyplývá z letopočtu na triumfálním oblouku. Stěny lodi jsou členěny redukovanými barokně-dórskými pilastry a průběžným kladím. Oválná okna jsou osazena v hlubokých výklencích se segmentovým záklenkem. Exteriér kostela je členěn lesenovými rámci. Okenní šambrány věže, tak jak jsou čitelné ve zdivu, původně omítaném, sledují typ u Haffeneckera často použitý. Nároží kostela jsou konkávně probrána, patrné jsou pozdější zazdívky, například protějškový boční vstup do věže.

Tak jako manětínský kostel sleduje i kostel v Březanech jednoduchý půdorysný typ, který Haffenecker často uplatňuje zejména v pozdějších návrzích kostelů na komorním panství.

[49] Horyna (1986), str. 179-80.
[50] Podlaha (1912), str. 7-9.

Březany *– kostel sv. Markéty*

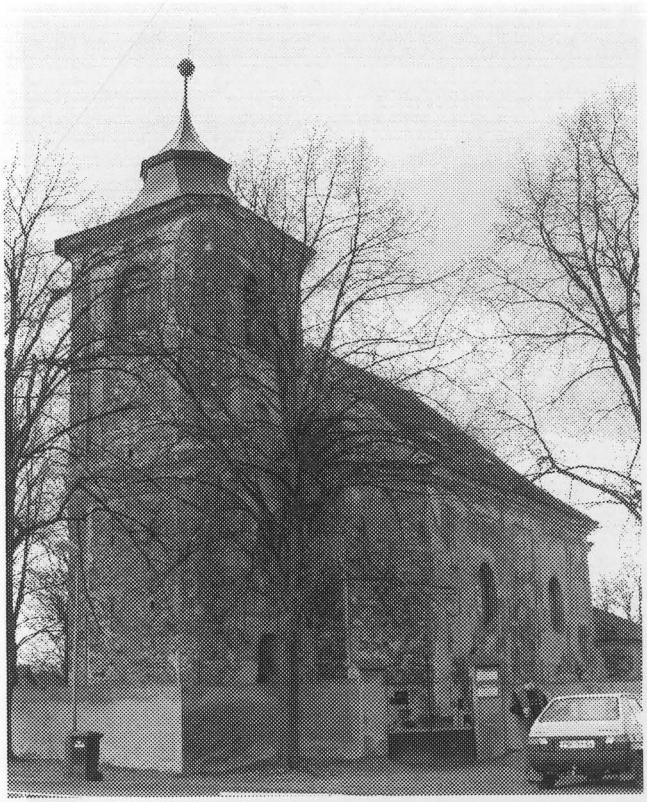
Kostel sv. Markéty

chýřické panství Václava Josefa hraběte Lažanského
1727 Barokní novostavba s druhotně použitými prvky staršího kostela

připsání: stylová analýza, souvislosti s prací pro Lažanské

(Horyna, Mojmír: Dvě skupiny sakrálních staveb T. Haffeneckera. In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám Prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.. Praha 1996.)

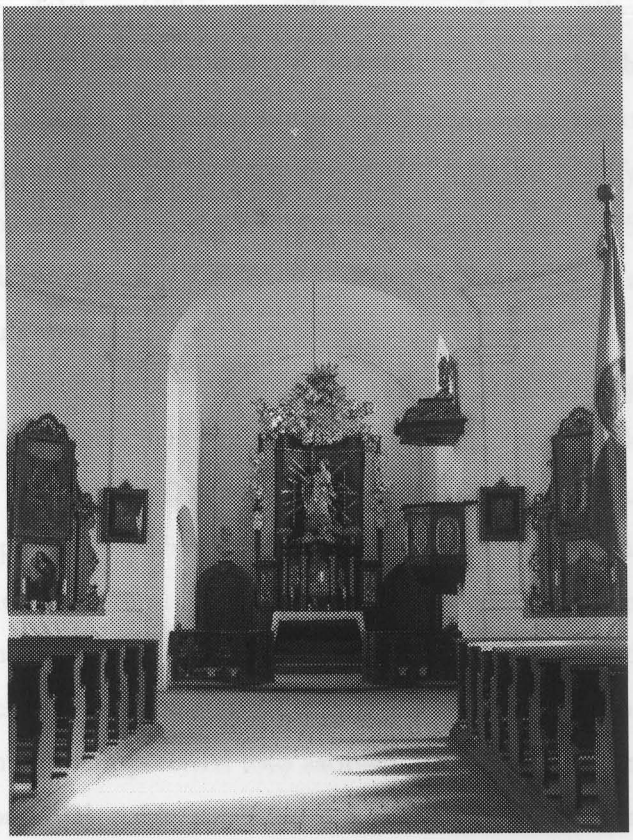
Březany *- kostel sv. Markéty*

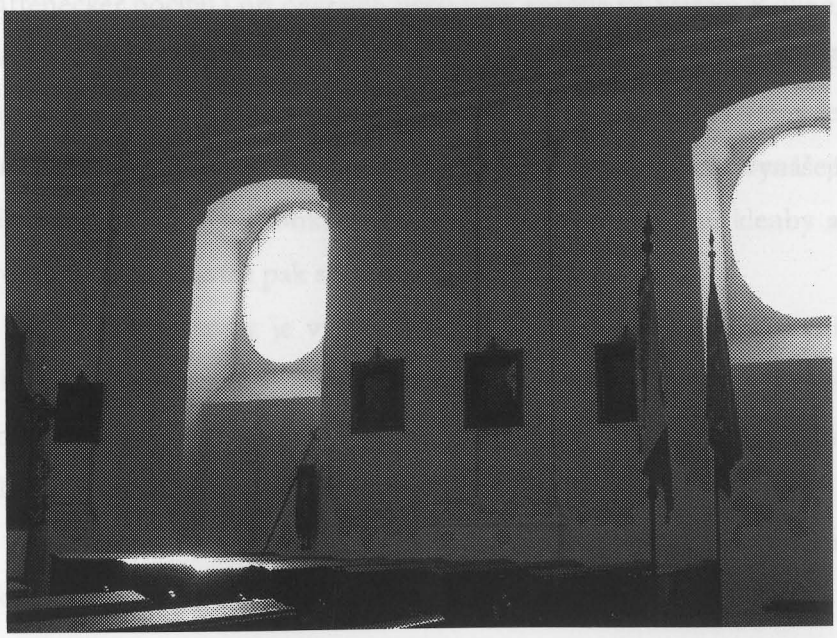
Březany *– věž s vyzděnými okenními šambránami*

Březany *– pohled k chóru*

Březany *– stěna lodi*

Všesulov – kostel sv. Martina

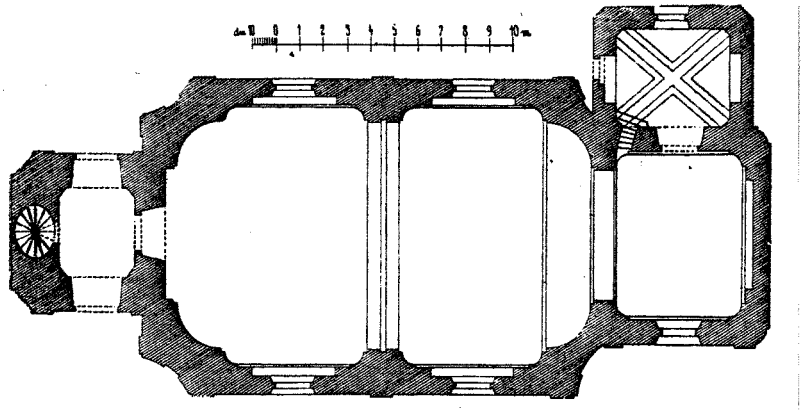
V současné době probíhá rozsáhlá oprava všesulovského kostela, jehož interiér je bezpochyby jedním z nejkrásnějších Haffeneckerových staveb. Kdy byl kostel postaven, není zatím známo. V kostele jsou druhotně osazeny renesanční figurální epitafy Krakovských z Kolovrat. Vzhledem k tomu, že Všesulov roku 1695 zdědil Josef Václav hrabě Lažanský, usuzuje literatura na Haffeneckerovo autorství.

Půdorysně sleduje opět všesulovský kostel typ kodifikovaný H. G. Franzem českou halu se vtaženými pilíři, zde však redukovanými na minimum. Dvě příčně obdélná travé lodi jsou oddělena srostlicí pilastrů a v klenební zóně dvojicí klenebních pasů. Interiér je při chóru i vstupu sepjat úzkým travé, odpovídajícím konkávně probraným koutům a segmentu „talířovité" klenby nad nimi. Motiv zaoblených koutů nacházíme u Haffeneckera velmi často. U staveb s rovným stropem přechází toto zaoblení do stropu pomocí zalomeného fabionu, tak jako například v kostele v Březanech a Nečtinách či v kostele v Činěvsi. U klenutých interiérů se objevují tyto segmenty kleneb, v podstatě široké konkávní pasy. Jistě s nimi Haffenecker počítal i při návrzích přestavby kostela ve Starém Kolíně, kde navazují na krajní pole valených kleneb. Ve Všesulově jsou obě travé zaklenuta plackou nad příčným obdélníkem. Struktura stěny je dána vrstvením jednotlivých pilastrů, které v prvním plánu vynášejí čelní oblouky kleneb, konkávně skrojené pilastry samotné klenby a dvojice čelních pilastrů pak sdružené klenební pasy.

Exteriér stavby je vysoce jednoduchý, jen konkávní skosení rohů a skosená nároží věže vnášejí do kubusu stavby pohyb. Okenní šambrány jsou opět prosté a sledují manětínský typ se skrojenými rohy a pásky při půlkruhovém záklenku.

Interiér všesulovského kostela je velice působivý, zejména díky výraznému zaoblení koutů a reliéfnímu vrstvení pilastrů.

Všesulov *– kostel sv. Martina*

Kostel sv. Martina

chříčské panství Václava Josefa hraběte Lažanského
Barokní novostavba s druhotně použitými prvky staršího kostela

připsání: stylová analýza, souvislosti s prací pro Lažanské

(Horyna, Mojmír: Dvě skupiny sakrálních staveb T. Haffeneckera. In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám Prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.. Praha 1996.)

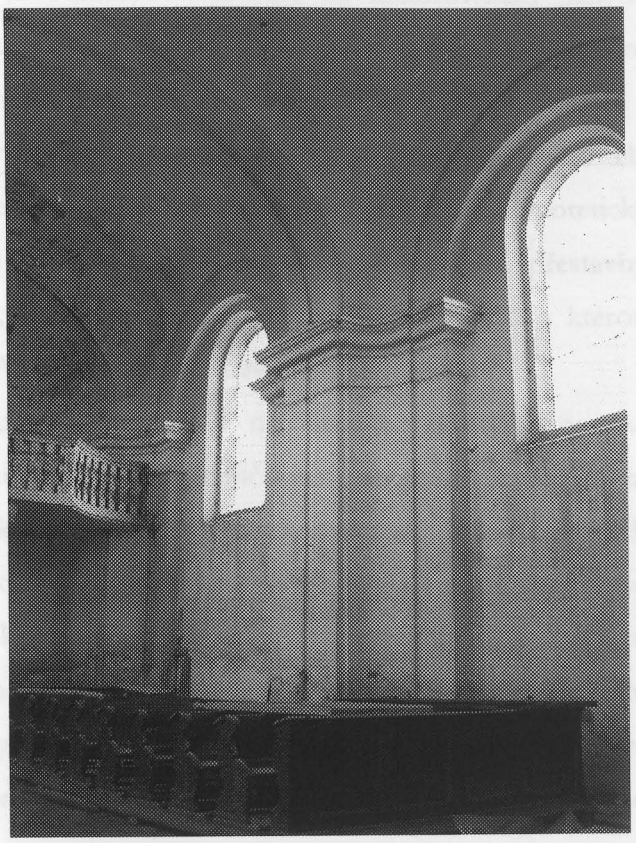
Všesulov *– kostel sv. Martina*

Všesulov *– interiér*

***Všesulov** – střední pilíř lodi*

Práce pro Kokořovce

Archivně je Tomáš Haffenecker na kokořovském panství doložen při posouzení a přestavbě kostela Narození Panny Marie ve Štědré.[51] Literatura na podkladě archivních průzkumů předpokládá i autorství kostela v Březíně[52] a na základě stylové analýzy návrh kostela v Nečtinách, postavený až na počátku padesátých let.[53] Hypoteticky uvažuje Vratislav Ryšavý i o Haffeneckerově projektu přestavby zámku ve Štědré, se kterou bylo započato po roce 1732 a kterou prováděl Johann Andreas Söllner z Útviny.[54]

Všechny uvedené stavby se nacházejí na žlutickém panství sousedícím s manětínským a chříčským panstvím Lažanských. Žlutické panství koupili roku 1575 Kokořovci, ve dvacátých letech osmnáctého století byl majitelem c. k. tajný rada a komoří Ferdinand Jakub hrabě z Kokořova. Do hraběcího stavu povýšil rod Kokořovců dědeček Ferdinanda Jakuba Ferdinand Hroznata z Kokořova roku 1680. Již jeho synové zaujímali vysoká postavení u dvora. Strýc Ferdinanda Jakuba Václav byl od roku 1717 presidentem apelačního soudu.

Štědrá u Žlutic – kostel Narození Panny Marie

Stavba kostela proběhla zřejmě hned následně po zaslání žádosti o povolení přestavby kostela pražské biskupské konzistoři roku 1726. V této žádosti byl již přiložený návrh na obnovu, který se bohužel nezachoval. Z původní gotické stavby se zachoval polygonální presbytář, připojená barokní loď zřejmě v proporcích navazuje na středověkou loď, jak ukazuje kamenné obložení nároží při presbytáři. Loď kostela je obdélná, v interiéru s konvexně vypjatými kouty. Při západním průčelí je do hmoty zasunuta čtvercová loď, nároží lodi jsou konkávně skrojeny. Oválná okna jsou

[51] Ryšavý (1998)
[52] Naňková, Věra: Barokní architektura v západních Čechách. In: Umění 1980, č. 28, pozn. 49.
[53] Za laskavé sdělení děkuji prof. M. Horynovi.
Ryšavý (1998), pozn. 4, str. 23.
[54] Ryšavý (1998), str. 24.

v interiéru osazena v hlubokých výklencích se segmentovými záklenky. Vysoký fabion je osazen na profilované římse, plochý strop je zdoben jednoduchým tvarem zrcadla. Jinak architektonické členění v interiéru chybí. Šambrány oken věže sledují typ pro Haffeneckera běžný.

Březín – kostel sv. Bartoloměje

Autorství Tomáše Haffeneckera předpokládá již Věra Naňková na základě archivních průzkumů.[55]

Kostel v Březíně je barokní novostavbou z let 1722-5, která nahradila starý kostel. Mojmír Horyna uvádí celkové náklady na stavbu ve výši 2187 zl. a 47 kr. Březínský kostel je jednou z nejpůsobivějších Haffeneckerových staveb. Sleduje typ, který u Haffeneckera nalézáme u kostela v Sepekově či v návrhu na kostel ve Vysokém Chvojně a v kostele ve Skále, pokud se prokáže Haffeneckerovo předpokládané autorství.

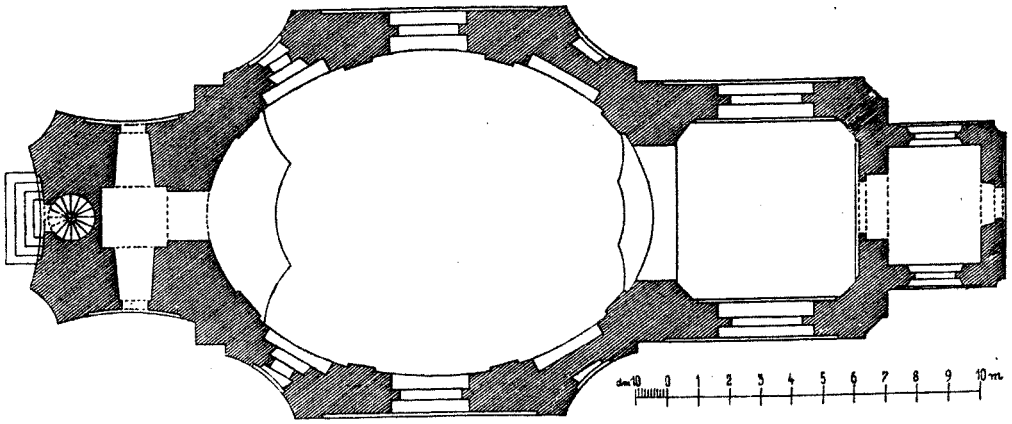
Základ dispozice tvoří ovál lodi, k němuž na východě přiléhá čtvercový presbytář se sakristií a na západě v průčelí věž. Loď kostela má dřevěný rovný strop na fabionech, chór je zaklenut českou plackou osazenou na skosených pilastrech v koutech. Stěny jsou členěny v několika vrstvách. První je lesenový rámec s probíhající římsou, který vymezuje jednotlivá pole. Ta jsou prolomena výklenky s půlkruhovými záklenky, které v patách dosedají na profilovanou římsu, která obíhá i profily výklenků. Poslední vrstva, výplňová stěna, je střídavě prolomena velkými okny na příčné ose a čtvercovými nikami se segmentovým záklenkem a oválným oknem na diagonálách, při chóru zazděným. Výklenky s půlkruhovými záklenky sledují křivku oválu, a na hlavní ose přejímá funkci vítězného oblouku.

Exteriér stavby je velice působivý a jeho hlavní myšlenkou je konkávní vedení úseků stěn. Jak uvádí Mojmír Horyna lze exteriér chápat jako hloubkově deformovaný oktogon s konkávně probranými užšími stranami na diagonálách. Západní věž, výškově obdobně

[55] viz pozn. 52.

dimenzovaná jako na návrhu pro Vysoké Chvojno, sleduje stejnou myšlenku. Kromě konkávně skosených nároží jsou však lehce prohnuty i samotné stěny. Celek působí, jak bylo naznačeno výše, velmi graciézně, ačkoliv jsou jednotlivé architektonické detaily, jako šambrány oken a lesenové rámce na nárožích, více než jednoduché. Okenní otvory sledují již několikráte citovaný Haffeneckerův typ konkávně skrojených šambrán při záklenku a konickým klenákem ve vrcholu. Poutavý je i portál, který zaujme mohutným klenákem, spínajícím jednoduchý, ve středu vzepjatý dveřní otvor a rovnou římsu.

Březínský kostel najde v půdorysném řešení i v řešení jednotlivých detailů v Haffeneckerově obdobu. Provedením se řadí k jeho nejzajímavějším a nejlepším výkonům.

Kostel sv. Bartoloměje

žlutické panství Ferdinanda Jakuba hraběte z Kokořova
1722-5 Barokní novostavba

připsání: archivně doloženo

(Naňková, Věra: Barokní architektura v západních Čechách. In: Umění 1980, č. 28, pozn. 49.)

Březín – *kostel sv. Bartoloměje*

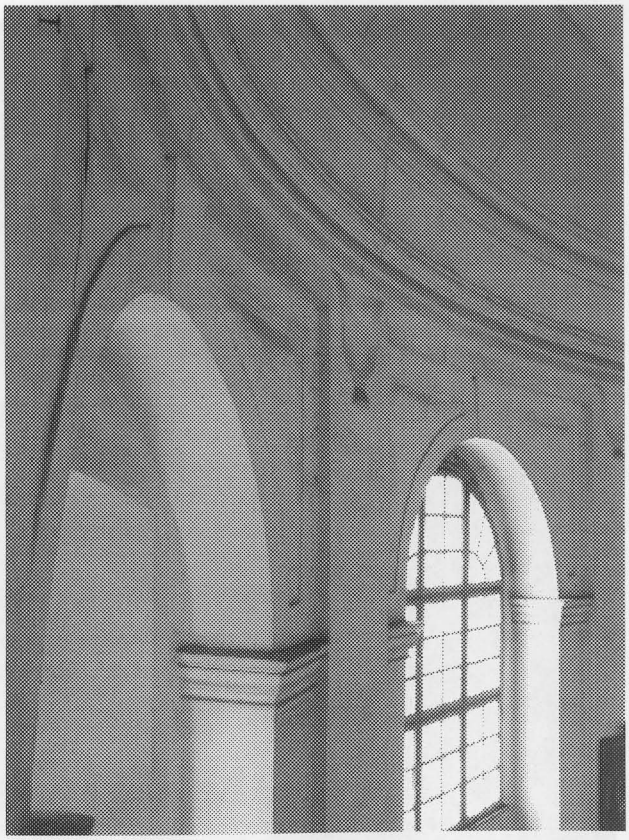
Březín – *portál*

Březín – *pohled k chóru*

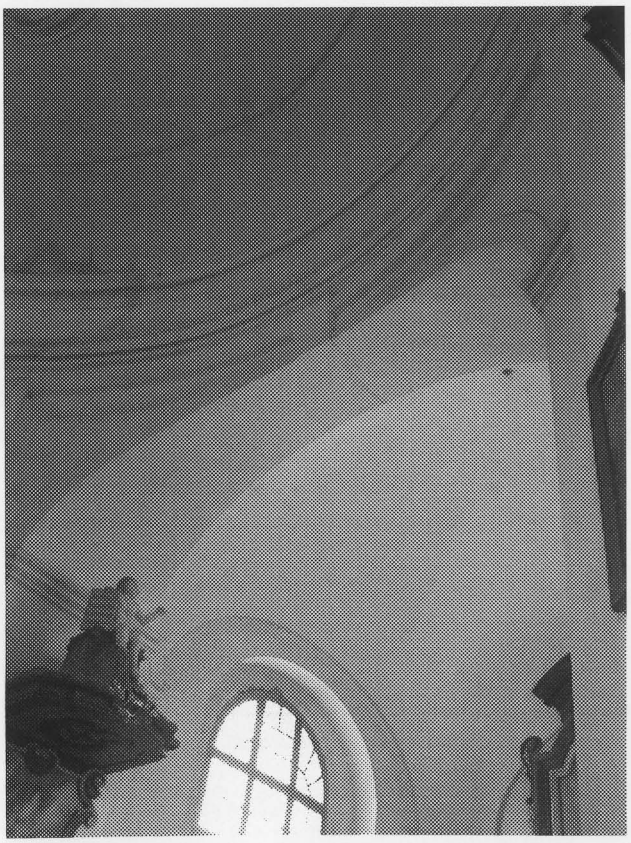
Březín – *členění lodi*

Březín – *stěna lodi*

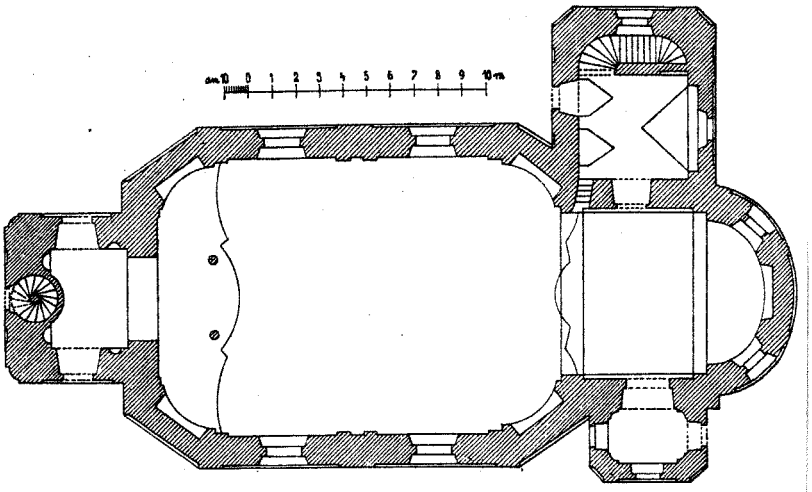
Březín – *vykláněný triumfální oblouk*

Nečtiny – kostel sv. Jakuba Většího

Barokní kostel v Nečtinách nechala na místě renesančního kostela postavit v letech 1750 až 1752 Marie Karolína z Kokořova, druhá manželka Ferdinanda Jakuba hraběte z Kokořova.

Kostel je obdobné dispozice jako kostely v Březanech a v Manětíně. Jedná se o obdélnou loď s konkávně vybranými kouty, osazenými příložkou a přiléhající prostor chóru, skládající se ze čtvercového pole zaklenutého plackou a závěrem na segmentovém oblouku, odděleným mohutnou arkádou. Okenní otvory jsou osazeny do mohutných výklenků, které akcentují i příložky v koutech. V těch jsou umístěny boční oltáře, které jsou součástí jednotného, dobře zachovaného celku barokní sochařské výzdoby z poloviny osmnáctého století. Členění exteriéru je monumentálně jednoduché a odráží dobu vzniku.

Kostel sv. Jakuba Většího

žlutické panství Ferdinanda Jakuba hraběte z Kokořova
1750-2 Barokní novostavba
stavebník: Marie Karolína z Kokořova

připsání: stylová analýza, souvislosti s prací pro Kokořovce

(Horyna, Mojmír: Dvě skupiny sakrálních staveb T. Haffeneckera. In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám Prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.. Praha 1996.)

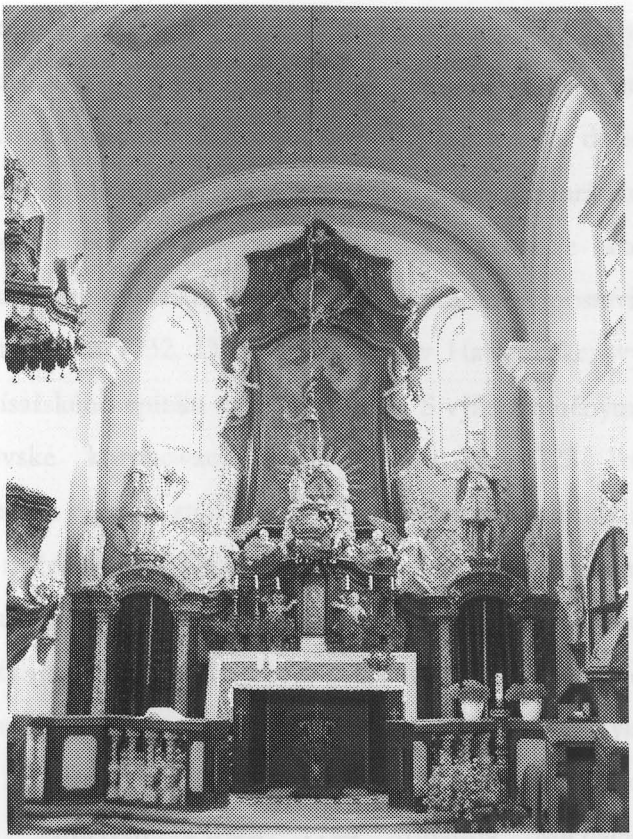
Nečtiny *– kostel sv. Jakuba Většího*

Nečtiny *– pohled k chóru*

Nečtiny – *chór*

Nečtiny – *stěna lodi*

Práce dvorního zednického mistra

Ačkoliv jsme si ukázali, že Tomáš Haffenecker pracoval ve dvorských službách jistě již před rokem 1723, nepodařilo se nám identifikovat žádnou konkrétní akci, na které by se v této době podílel. Uvádí se, že spolu s Canevalem prováděl opravy letohrádku v Královské zahradě v letech 1725 až 1726.[56] Haffenecker je také pokládán za autora prvního návrhu barokního skleníku, který postavil K. I. Dientzenhofer roku 1732. Dále se dochovaly Haffeneckerovy plány přestavby Císařského špitálu na Hradčanech. S výše zmíněnými přípravami královské korunovace Karla VI. roku 1723 lze připomenout výstavbu nových stájí v jižní části Královské zahrady a přestavby velké míčovny na stáje, spojované sice s Františkem Maximiliánem Kaňkou, nicméně nelze opomenout Dienebierovo rozhořčení, že Haffenecker zastával veškeré práce na Pražském Hradě při přípravě korunovačních oslav. Barokizace Královské zahrady byla svěřena dvornímu zahradníkovi Františkovi Zinnerovi, podobu těchto úprav zachycuje zaměření z roku 1744 Johanna Michaela Ziegelmayera.

Skleník Královské zahrady

Se stavbou skleníku se jistě počítalo od začátku plánované barokní reinterpretace zahrad. Samotnou stavbu prováděl v letech 1730 až 1731 dvorní polír František Hoffe pod dohledem K. I. Dientzenhofera, nového dvorního stavitele.[57] Jednalo se o přízemní budovu se středním pavilonkem a postranními prosklenými křídly, které měly zřejmě dvojí funkci. Levá část byla zateplována a sloužila jako množírna či ananasovník, pravá mohla být jen zavlažována. Střední pavilonek byl pravděpodobně topeništěm. Ten byl spolu s levou částí hotov již roku 1730.[58] Je tedy více než pravděpodobné, že celá koncepce pocházela od Tomáše Haffeneckera. Skleník byl

[56] UPP - Pražský Hrad a Hradčany. Praha 2000, str. 246.
[57] Vilímková (1986), str. 165.
[58] UPP – Pražský Hrad a Hradčany. Praha 2000, str. 462-3.

však silně zdevastován za pruského obležení roku 1757. Střední část podle všeho opravil roku 1776 Antonín Haffenecker.[59] Tu zahrnul do svého projektu i Pavel Janák, který roku 1951 střední část barokního skleníku zapojil do zahradní vily prezidenta.

Přestavba císařského špitálu

Špitál, založený údajně již Janem Očkem z Vlašimi a znovuobnoven Ferdinandem I. v polovině 16. století, se do popředí zájmu písaře Dienebiera dostal již roku 1724, kdy začal upozorňovat na špatný stav. První barokní úpravou bylo pořízení nových stájí dvorním zednickým mistrem Canevalem, a to náhradou za odstoupené stáje hradčanským voršilkám, které na jejich místě stavěly klášterní kostel. Dienebier však od roku 1724 každoročně žádal o přestavbu areálu, roku 1727 dodal i nákresy na přestavbu spolu s rozpočtem.[60] Jednalo se zřejmě o plány, které byly roku 1732 odmítnuty konzistoří a které jsou Dienebierovým písmem označeny jako plány Tomáše Haffeneckera. Otiskl je již H. G. Franz roku 1972,[61] kupodivu je necituje Antonín Podlaha, který se zabýval až návrhy K. I. Dientzenhofera. Císařským dekretem ze září roku 1732 byla přestavba povolena a v následujícím roce provedena, avšak již podle plánů K. I. Dientzenhofera.

Návrh K. I. Dientzenhofera navazuje na plán Haffeneckerův, výraznou změnu přináší jen v řešení kaple. Haffenecker pojal prostor lodi jako jednoduchý obdélník se skosenými kouty, k němuž přiléhá chór ve tvaru příčného úzkého obdélníku, na příčné ose konkávně vyklenutého. Interiér měl být plochostropý, průčelí se skosenými nárožími a zřejmě diagonálně vytočenou portálovou edikulou. Haffeneckerův návrh se tak zdaleka nevyrovnává provedené Dientzenhoferově centrále s konkávně prohnutými stěnami.

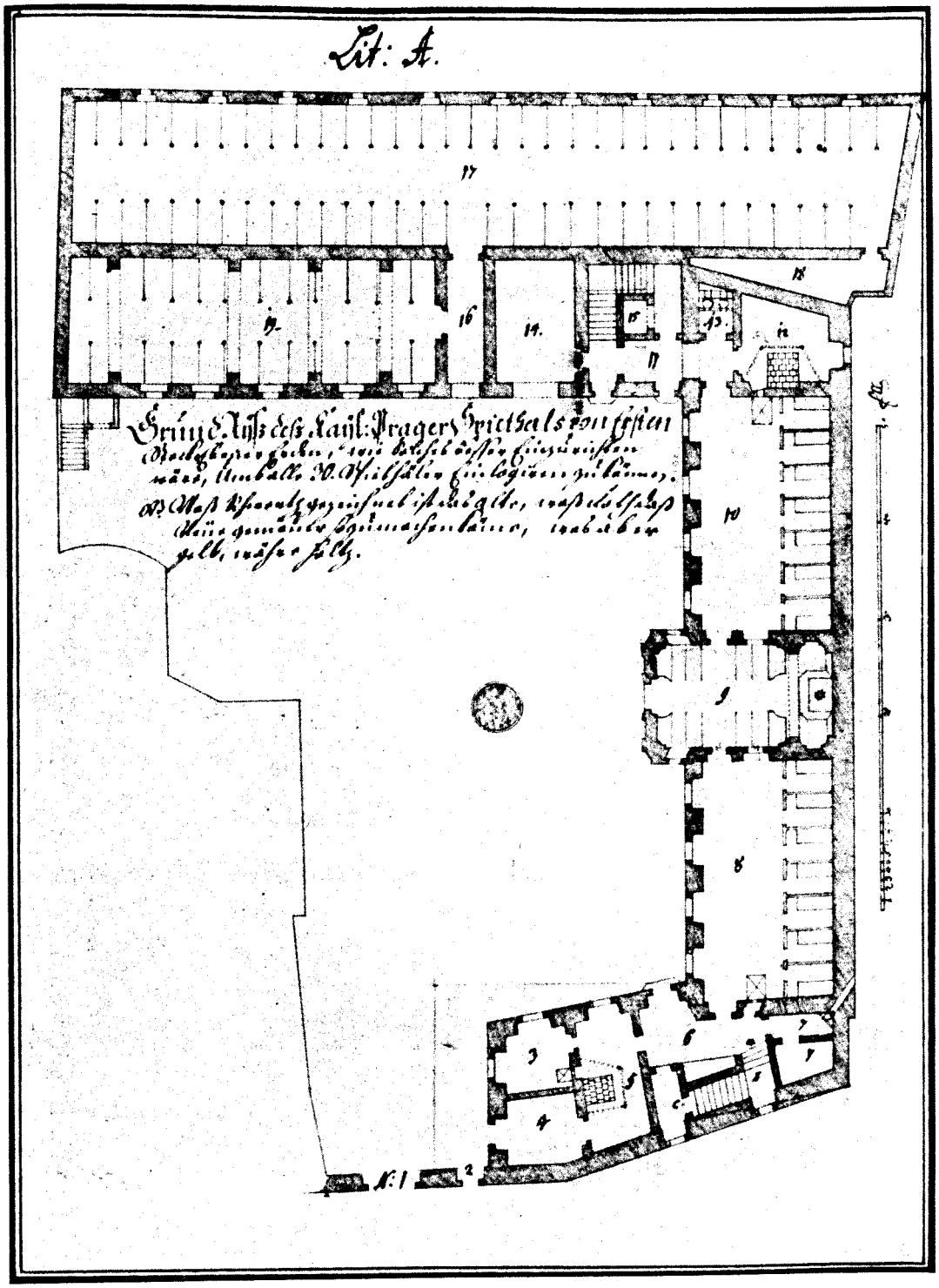
---

[59] Existuje však i domněnka, že Antonín Haffenecker projektoval altánek nový, východně od starého skleníku, jak dokládají staré plány.
tamtéž, str. 464.

[60] UPP – Pražský Hrad a Hradčany. Praha 2000, str. 284.

[61] Franz, Gerhard Heinrich: Guarini und die barocke Baukunst in Böhmen. Budapešť 1972.

Císařský špitál – *Návrh přestavby – Půdorys přízemí, 1727*

Práce na komorních císařských panství

Problematikou funkce dvorního zednického mistra a s tím spojenými nejasnostmi počátku Haffeneckerovy práce pro dvůr jsme se zabývali v předchozích kapitolách. Zde bychom chtěli ukázat, kde všude Haffenecker navrhoval, s jakými provádějícími staviteli přišel do styku a které z jeho plánů došly realizace

Takzvaná komorní panststvví náležela do císařského majetku, jehož stavební podnikání spravoval dvorní stavební úřad. Jednalo se o dvě oblasti, panství v Polabské nížině a panství jihozápadně od Prahy. O tom, co se bude opravovat či nově stavět, rozhodovala Česká komora, „jakési ministerstvo vnitra a financí".[62] Nicméně návrhy, podle kterých se o financování rozhodovalo, zasílal České komoře dvorní stavební písař Johann Heinrich Dienebier. Zásluhou jeho neúnavnosti se, jak uvádí Milada Vilímková,[63] na počátku třicátých let rozvinula vysoká stavební aktivita, a to zejména na komorních panstvích.

Plány k přestavbám a novostavbám začal dodávat již Tomáš Haffenecker ke konci svého života v letech 1728 až 1730. Spolu s ním na těchto projektech pracoval dvorní tesařský mistr, od roku 1729 Josef Leffler, který po Haffeneckerově smrti pracoval po boku K. I. Dientzenhofera. Na pardubickém panství pracoval v době správy barona Kaysera stavitel Jakub Halířek, který také několik plánů dodal, avšak z nichž žádný nebyl schválený.

Ze zachované plánové sbírky je patrné, že často docházelo k návrhu několika různých variant. Ke stavbě byly vždy určeny jen ty, které schválila arcibiskupská konzistoř. Několikrát se však stalo, že stavba se podle schválených plánů nerealizovala, neboť stavbu převzali místní stavitelé, kteří se plánů nedrželi, tak jako ve Vysokém Chvojně, kde stavěl zednický mistr Roček z Dašic.

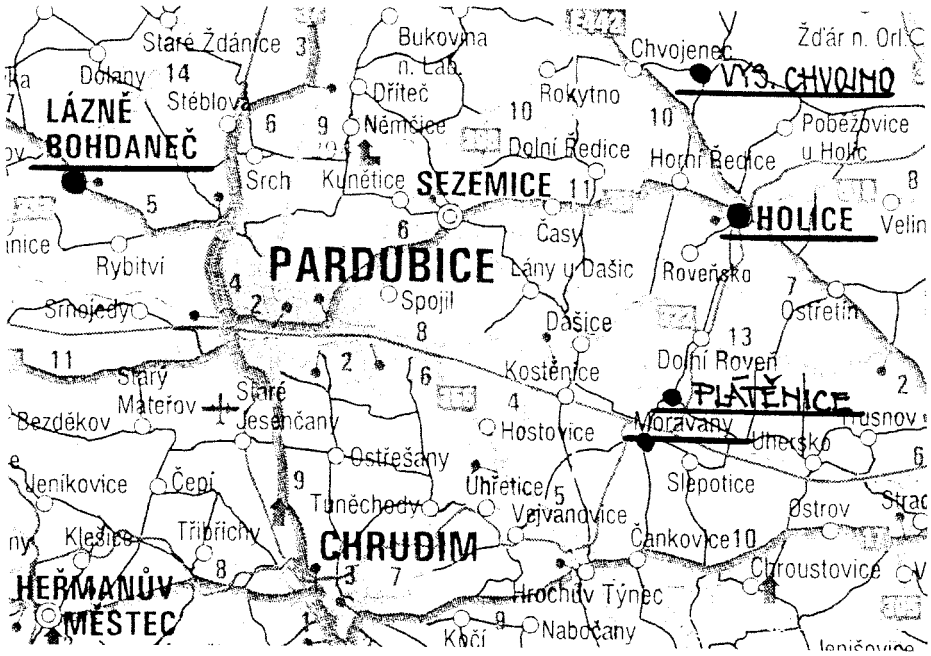
Domnívám se, že jsme mezi dochovanými Haffeneckerovými plány našli několik návrhů, které jsou vysoce kvalitní a které odkazují

---

[62] Vilímková (1986), str. 162.
[63] tamtéž, str. 167.

k Haffeneckerově předešlé činnosti. V některých případech se nám zdá, že jednotlivé detaily mohou posloužit jako vedlejší důkazy, posilující Haffeneckerovo autorství u několika jemu zatím jen připisovaných staveb. Dále konfrontací neprovedených návrhů s novými návrhy K. I. Dientzenhofera bychom rádi ukázali na souběžnost vývoje obou či na některé motivy, které Dientzenhofer ne-li přejme, tak alespoň později zpracuje ve vlastní osobité variantě.

Komorní panství Pardubice

Venkovské kostely na komorním panství

Stavebník: Dvorní stavební kancelář – Johann Heinrich Dienebier, dvorní stavební písař

***Bohdaneč** – kostel sv. Máří Magdalény*
1728-9 Barokní novostavba podle plánů Tomáše Haffeneckera
(APH, SSP, sign. 233)

***Vysoké Chvojno** – kostel sv. Gotharda*
1729 Neprovedené plány Tomáše Haffeneckera
1733-5 Barokní novostavba podle plánů K. I. Dientzenhofera
(APH, SSP, sign. 226)

***Holice** – kostel sv. Martina*
1729 Neprovedené plány Tomáše Haffeneckera
1736-9 Barokní novostavba podle plánů K. I. Dientzenhofera
(APH, SSP, sign. 227)

Venkovské kostely na komorních panství

Komorní panství Poděbrady

Stavebník: Dvorní stavební kancelář – Johann Heinrich Dienebier, dvorní stavební písař

***Starý Kolín** – kostel sv. Ondřeje*
1730 *Neprovedené plány Tomáše Haffeneckera*
1739 *Barokní přestavba gotického kostela*
(APH, SSP, sign. 215)

***Činěves –** kostel sv. Václava*
1729-30 *Barokní novostavba podle plánů Tomáše Haffeneckera*
(APH, SSP, sign. 228)

Komorní panství s centry na hradech Točník a Žebrák

Stavebník: Dvorní stavební kancelář – Johann Heinrich Dienebier, dvorní stavební písař

***Cerhovice –** kostel sv. Martina*
1730 *Barokní přestavba kostela podle plánů Tomáše Haffeneckera*
(APH, SSP, sign. 223)

Bohdaneč – kostel sv. Maří Magdaleny

V Archivu Pražského hradu je pod signaturou 233 zachována plánová dokumentace kostela sv. Maří Magdaleny v Bohdanči. Jedná se o plány stavitele Halířka, Tomáše Haffeneckera a několika bez uvedení jmen. Antonín Podlaha[64] publikoval poznámky k půdorysu Tomáše Haffeneckera (APH sign. 233/8)[65] a k Halířkovu půdorysu a bočnímu pohledu (APH sign. 233/2)[66]. V době našeho průzkumu nebylo možné nahlédnout do těchto plánů ani do mikrofilmové dokumentace. Pan farář Šmeral nám poskytl kopii Haffeneckerova plánu půdorysu, Halířkovy oba plány jsou k nahlédnutí ve fotografiích v Archivu Pražského hradu.

Milada Vilímková uvádí, že tak jako kostel v Platěnicích začal v Bohdanči stavět stavitel Halířek, který pracoval na pardubickém panství v době správy barona Kaysera.[67]

Stávající stavba však jednoznačně vychází z Haffeneckerova návrhu. Věž kostela je zachována a je v ní umístěno schodiště. Kostel je přístupný bočními vchody do předsíně. Haffenecker navrhuje loď o třech polích, předsíň a čtvercový chór s přilehlou sakristií. Jednotlivá travé jsou oddělena okosenými přízedními pilíři. Pole lodě jsou úzká příčně obdélná, prostřední z nich je širší a delší. Kostel je zaklenut cihelnými klenbami, obě boční pole lodi a předsíň valenou klenbou s trojbokými odstupněnými výsečemi, střední pole lodi plackou a chór pak českou plackou nad mírným příčným polem s konkávně vyžlabenými rohovými pilastry. Presbytář je od lodi oddělen širokým triumfálním obloukem dosedajícím na prodloužený přízední pilíř.

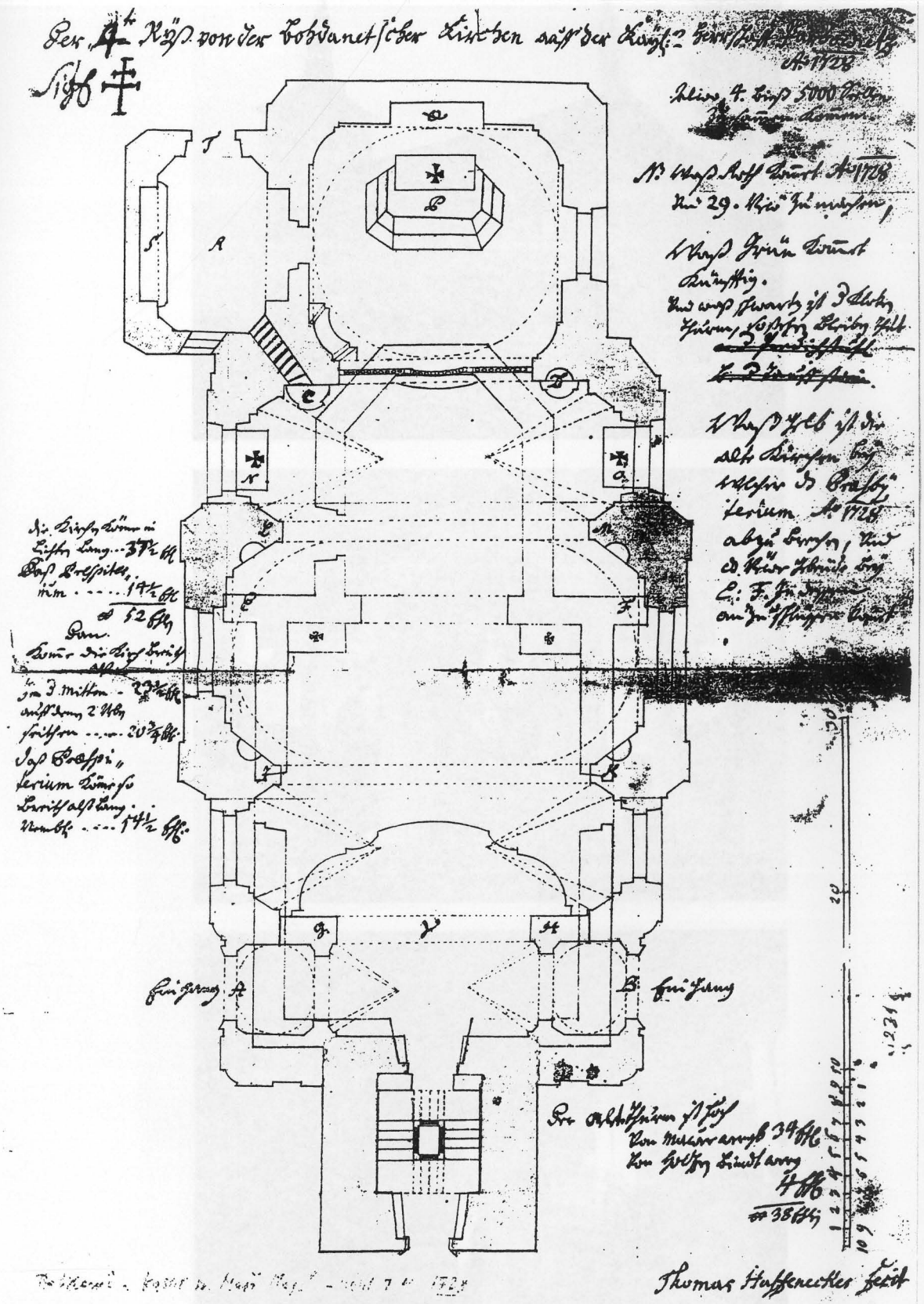
[64] Podlaha (1922), str. 293-4.
[65] 41. Haffeneckerův plán kostela v Bohdanči
Půdorys 28x40 cm
Poznámky na okraji: polovice stavby byla provedena v letech 1728-9
dole v pravém rohu: „Thomas Haffenecker fecit"
[66] 42. Halířkův plán kostela v Bohdanči
Půdorys, pohled 45x66,5 cm
Poznámky na rubu při dolejším okraji:
„Bodanetscher Kirchen. D. anderte Ryß, so der Meister Hallirschek verfasst hat. Ist aber nicht aprobirt worden."
[67] Vilímková (1986), str. 167.

Interiér a především členění jednotlivých travé nápadně připomíná kostel sv. Klimenta v Praze. Jednotlivé klenby dosedají na okosená čela přízedních pilířů a na čelní oblouky přisazené ke zdi. Mezi přízedními pilíři tak nevznikají výklenky v tradičním smyslu, prostor mezi nimi je naopak částí hlavního prostoru. Heinrich Gerhard Franz tento typ prostoru sleduje k jeho počátkům u staveb Kryštofa Dientzenhofera a Pavla Ignáce Bayera. Charakterizuje jej a zavádí pro něj pojem „die böhmische Wandpfeilerhalle"[68], česká hala se vtaženými pilíři. Typické pro tento architektonický typ je členění podélných zdí jako fasád systémem pilastrů na čelech pilířů a probíhajících a zalamujících se říms. V Bohdanči jsou čela pilířů osazena jednoduchými pilastry, na něž dosedá příčný klenební pas. Okosené strany pilíře zůstávají bez členění, pouze v prostředním poli jsou členěné nikami se sochami Ignáce Rohrbacha a vpadlými obdélnými poli, v podstatě velmi obdobně jako u sv. Klimenta. Při zdi jsou na pilíři osazeny fragmenty pilastrů, které zabíhají do stěny a které vynášejí boční klenební oblouk. Systém je stejný jako v Praze, nicméně daleko jednodušší. Výsledkem je efektní systém ve smyslu perspektivního prospektu na podélné ose, který za sebou řadí okosené stěny pilířů, triumfální oblouk a konkávně vyžlabené koutové pilastry chóru. V klenební zóně to jsou oblouky klenebních pasů, triumfálního oblouku a čelní oblouk české placky v presbytáři.

Kostel sv. Klimenta v Praze byl velkým impulsem pro českou barokní architekturu. Tomáš Haffenecker jistě stavbu tohoto kostela na počátku druhého desetiletí sledoval a o téměř patnáct let později ji ve zjednodušené variantě provedl v Bohdanči.

[68] Franz, Heinrich Gerhard: Die „böhmische Wandpfeilerhalle" im 18. Jahrhundert. In: Zeitschrift für Ostforschung. Marburg 1962, str. 625-36.

Bohdaneč – 233 *Půdorys*

***Lázně Bohdaneč** – kostel sv. Maří Magdalény, pohled k chóru*

Bohdaneč – *pohled ke kruchtě*

Bohdaneč – *klenby lodi*

Vysoké Chvojno – kostel sv. Gotharda

Kostel ve Vysokém Chvojně byl zbudován podle návrhu K. I. Dientzenhofera se zjednodušením architektonických detailů. K. I. Dientzenhofer převzal projekt ve Vysokém Chvojně po Tomáši Haffeneckerovi. Plány obou se zachovaly v Archivu Pražského Hradu a zčásti byly uveřejněny Antonínem Podlahou.[69] Z Haffeneckerových plánů uveřejnil poznámky k bočnímu pohledu (APH SSP sign. 226/6),[70] z Dientzenhoferových pak poznámky a citace Dienebierových poznámek plánu půdorysu, podélného řezu a bočního pohledu (APH SSP sign. 226/8).[71]

V Archivu Pražského Hradu je dochován i Haffeneckerův návrh půdorysu (APH SSP sign. 226/5) kostela ve Vysokém Chvojně z roku 1729. Jedná se o hloubkový ovál s oble zakončeným chórem a západní průčelní věží. Tento půdorys odpovídá bočnímu pohledu, který uvádí již Podlaha. Co nás na něm nejvíce upoutá, je řešení chórového závěru, který okamžitě připomene řešení v Sepekově. Chór je zde interpretován jako příčný mírně obdélný prostor, uzavřený na západě konvexně probíhající stěnou a směrem k lodi v prostoru klenby pak klenebním pasem, který je veden na stejné, symetricky obrácené křivce jako závěrová stěna. Tento pás se ve vrcholu dotýká s pasem triumfálního oblouku. Stejnou dvojici přikláněných pasů nalezneme i při vstupu do kostela. Předpokládám,

---

[69] Podlaha (1922), str. 299-303.

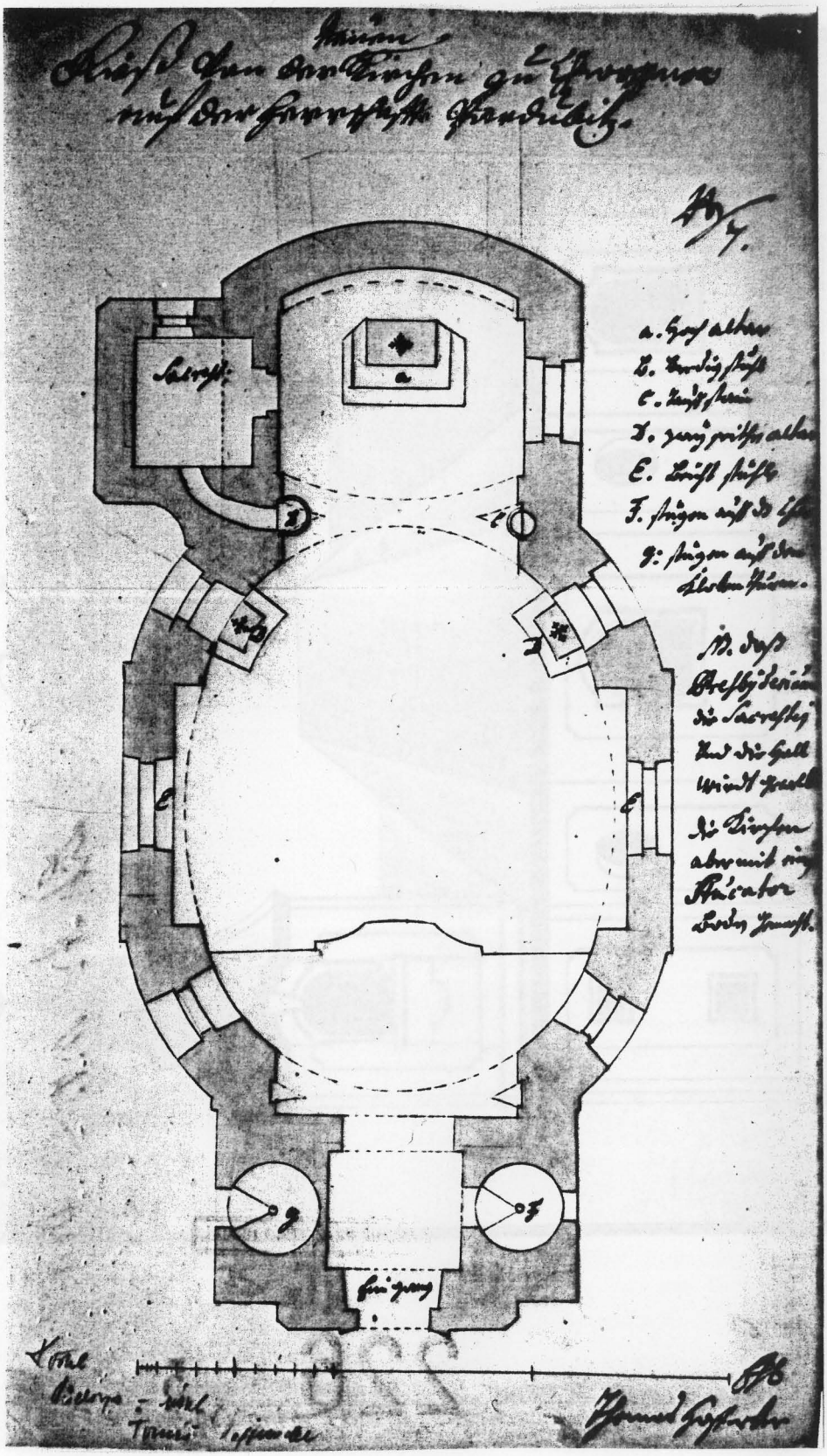
[70] 51. Pohled se strany 35x28,2 cm
na rubu: „Chwogner Kirchen Ryß, so A° 1729 der Hoff Bawmeister Thomas Haffenecker verfertiget, A° 1730 aber mit Todt abgangen. Diese kommet A° 1733 in Bau zu nehmen."

[71] 50. Dientzenhofferův plán
Podélný řez a půdorys, pohled se strany 46x36,3 cm
řez a půdorys shodný s plánem kostela v Podčáplech (Pam XXXII., 198), pohled (tab. XXXIV.)
nahoře nápis: „Riessze zu der Chwogner Kirchen auf der Kays. Herrschafft Pardubitz, so A° 1733 in Bau genohmen worden"
V poznámkách po stranách: Hejtman De Bossi nechal stavbu postavit zedníkovi Ročkovi z Dašic proti vůli písaře Dienebiera, který vybral Dientzenhofera, jenž již stavbu vyměřil. Roček stavbu založil na nesourodém podkladě, věž postavil na místě mokřiny, kde byla země měkká, zatímco druhou stranu na pevný základ. A to vše navzdory tomu, že byl De Bossi přítomen u jednání u komořího hraběte Šternberka.
Z poznámek na rubu: Kostel je postaven podle plánu pro Počaply na panství Koenigshoff (Litoměřice). Nový kostel byl vysvěcen roku 1735.

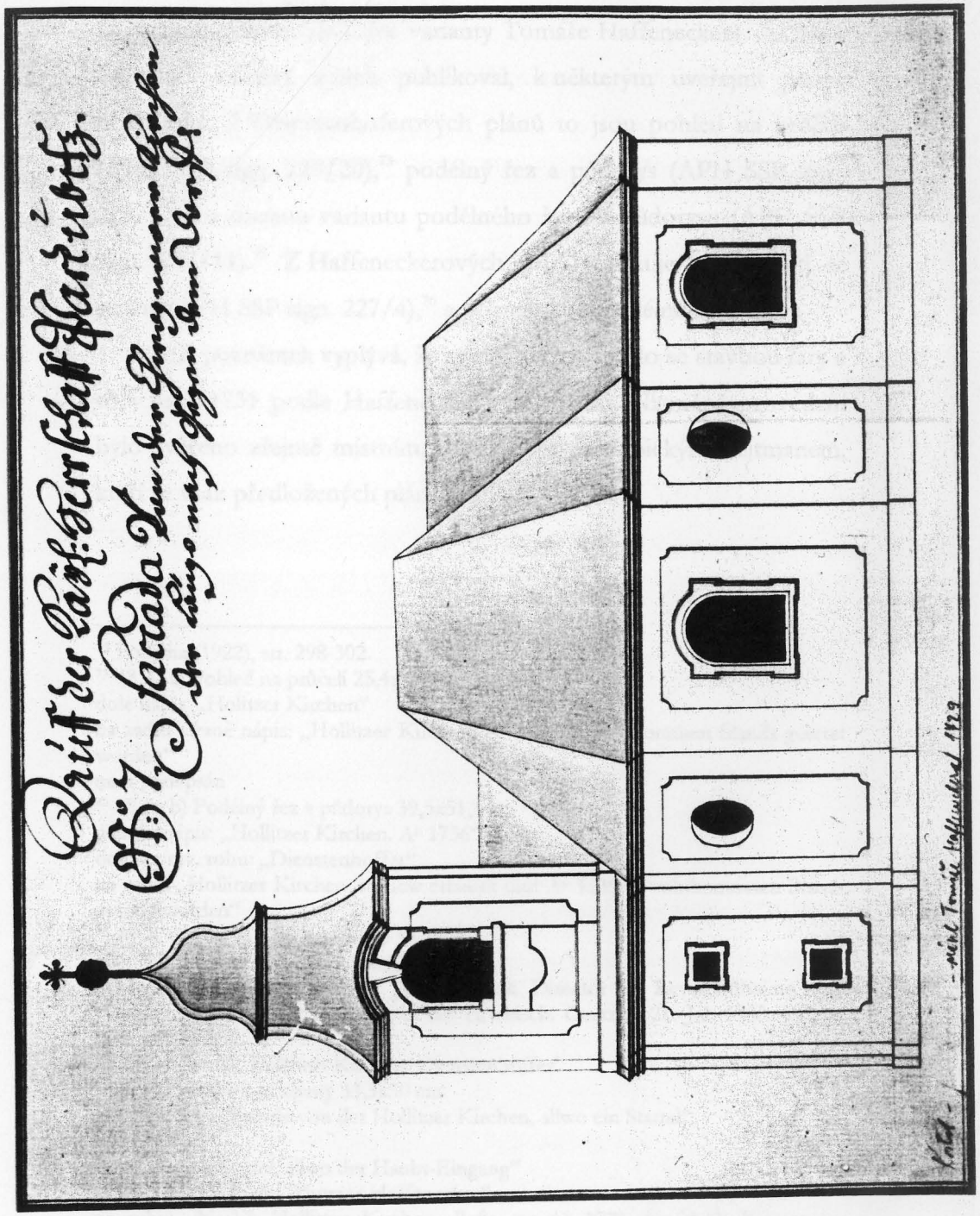
že chór měl být zaklenut plackou, tak jako je tomu v Sepekově, zatímco loď kostela mohla mít dřevěný strop na fabionech, tak jako je tomu u ostatních jednoduchých centrál. Stěny chóru byly členěny plochými pilastry, na které měly dosednout pasy kleneb. Zatímco v Sepekově toto členění najdeme i ve výklencích lodi, zdá se, že tato vrstva v lodi ve Vysokém Chvojně chyběla, anebo se jednalo o členění lesenovými rámci. Jinak by byly výklenky prezentovány ve svém prvotním významu jako pravoúhlé výřezy ze zdi oválu. Absence jakéhokoliv členění stěn lodi by byla zarážející, a to zejména při srovnání s řešením chóru.

Dientzenhoferův návrh se zdá být v půdorysném řešení konvenčnější. Ovál lodi nahradil podélným obdélníkem se zaoblenými kouty, půdorysným typem, který byl tak rozšířen, že mohl být použit, jak uvádí Dienebier, v Počaplech u Králova Dvora i v Zápech. Toto jednoduché řešení známe i u Haffeneckera, a to v návrzích pro kostel v Holicích a v kostelích v Semicích a v Březanech.

Vysoké Chvojno - 226/5 *Půdorys, 34,2×19,5 cm*

Vysoké Chvojno - 226/6 *Boční pohled, 35x28,3 cm*

Holice – kostel sv. Martina

Kostel v Holicích je dílem K. I. Dientzenhofera. V Archivu Pražského Hradu se však nacházejí nejenom dvě varianty Dientzenhoferovy, ale i dvě varianty Tomáše Haffeneckera. Antonín Podlaha[72] některé z nich publikoval, k některým uveřejnil pouze poznámky. Z Dientzenhoferových plánů to jsou pohled na průčelí (APH SSP sign. 227/20),[73] podélný řez a půdorys (APH SSP sign. 227/13)[74] a druhou variantu podélného řezu a půdorysu (APH SSP sign. 227/11).[75] Z Haffeneckerových plánů otiskuje jen pohled se strany (APH SSP sign. 227/4),[76] a poznámky k podélnému řezu.[77]

Z poznámek vyplývá, že se v Holicích začalo se stavbou fary a to v roce 1731 podle Haffeneckerových plánů. Nicméně provedení bylo svěřeno zřejmě místním, dosazeným pardubickým hejtmanem, kteří se však předložených plánů nedrželi.

---

[72] Podlaha (1922), str. 298-302.

[73] 48 A. a) Pohled na průčelí 25,4x41,7 cm
dole nápis: „Holitzer Kirchen"
na zadní straně nápis: „Hollitzer Kirch so A° 1739 in vohlkommen Standt gesetzt worden"
není podepsán

[74] 48 A. b) Podélný řez a půdorys 39,5x51,3 cm
nahoře nápis: „Hollitzer Kirchen. A° 1736"
dole v prav. rohu: „Dienstenhoffer"
na rubu: „Hollitzer Kirchen, so new erbauth und A° 1739 in vohlkommnen Standt gesetzt worden"

[75] 48 A. c) Podélný řez a půdorys 33,5x45,7
plán schválený pražskou konzistoří:
„Dieser Abriß wirdt approbiret. Joannes Frick, Director pro Reverendissimo Dno vicario generali et officiali. Prag, in der Ertzbisch. Cantzley 21. Jul. 1735. Johann Ritter, Cantzler"
na rubu: „Lit. H. Hollitzer Kirchen. Dienstenhoffer"

[76] 48 B. a) Pohled se strany 33,3x30 cm
nahoře nápis: „Facada von der Hollitzer Kirchen, allwo ein Stattel"
níže: „Lit. F."
dole: „Gegen Stattel, allwo der Haubt-Eingang"
dole v pravém rohu: „Thomas Haffenecker"
na rubu: „N. 17. Hollitzer Kirchen- Ryße, so A° 1729 der Hoff. Bawmeister Thomas Haffenecker gemacht, welcher A° 1730 in Monath 9ber mit Todt abgangen"

[77] 48 B. b) Podélný řez 32x20,5 cm
nahoře nápis: Profil oder Durchschnith von der Kirchen in dem Stattel Hollietz auff der Herrschafft Pardowitz. Lit. D."
dole v pravém rohu: „Thomas Haffenecker"

Plány ke kostelu vyhotovil Tomáš Haffenecker v roce 1729, přičemž se od pozdějších Dientzenhoferových plánů liší zejména umístěním impozantního vstupu na boční fasádu směrem k městu.

Zdá se, že se od těchto plánů zcela upustilo a plány zmiňované v roce 1733[78] již dodal Dientzenhofer. Jeden jeho plán je schválen roku 1735 arcibiskupskou konzistoří. Nakonec se ale stavělo podle plánu dalšího, který Dientzenhofer vyhotovil snad v roce 1736 a podle nějž byla stavba roku 1739 dokončena.

Tomáši Haffeneckerovi jsou připisovány dva půdorysné plány, variující v podstatě jednu dispozici, a to podélný prostor se zvýrazněným středem. První varianta (APH SSP sign. 227/1) přináší tři pole valené klenby oddělené pasy, na hlavní ose ukončeny užšími travé se zaoblenými kouty.[79] Střední pole je širší a doplněné obdélnými výklenky v síle zdi, které se do exteriéru promítnou v podobě rizalitu. K této lodi je na západě připojena předsíň a na východě chór nad příčným obdélníkem, sklenutým českou plackou a zakončeným konchou. K presbytáři přiléhá mohutná čtvercová věž s točitým schodištěm v síle zdi. Interiér měl být členěn pravděpodobně pilastry či lesenovými rámy, tak jako zdi exteriéru. Západní průčelí má konkávně probrané nároží a přechod lodi k presbytáři sleduje půdorysnou křivku vnitřního zaoblení koutů. Tato půdorysná varianta je doplněna příčným řezem (APH SSP sign. 227/2), na němž je patrná valená klenba dosedající na profilované kladí s plasticky vyvinutým vlysem.

Druhá varianta (APH SSP sign. 227/3) zaujme především nápadnou podobností s podstatně mladším Dientzenhoferovým plánem pro kostel sv. Martina ve Chválenicích. Haffeneckerův druhý návrh je doložen ve dvou vyhotoveních, jeden z nich (APH SSP sign. 227/6) zachycuje stávající středověkou stavbu, jednoduchou čtvercovou loď s taktéž čtvercovým presbytářem a věží. Tato

---

78 Vilímková (1986), str. 168.

79 Typ zřejmě všeobecně rozšířený a používaný ještě o dvacet let později K.I.Dientzenhoferem v Paštikách, kde zaklenut ve středu plackou.

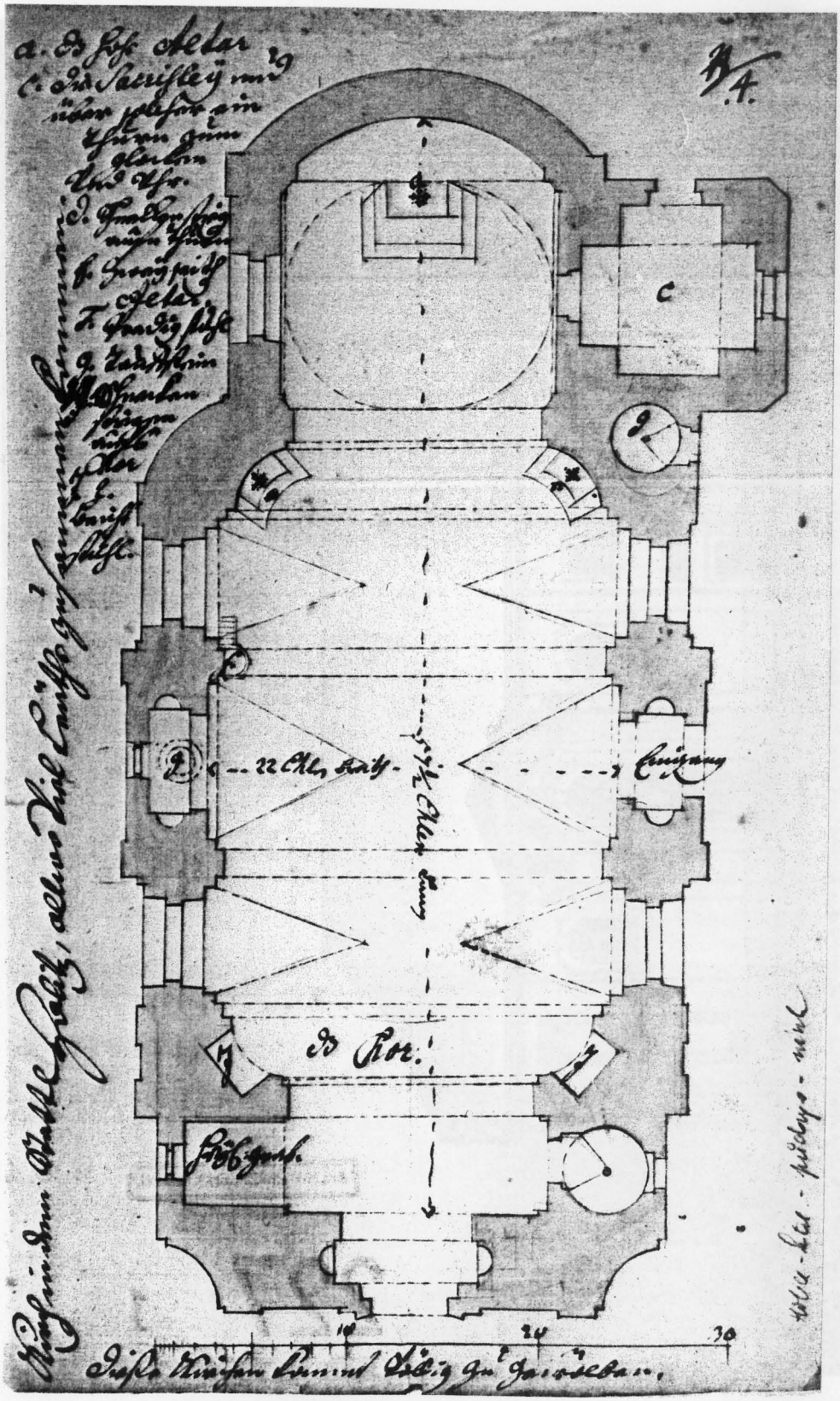
půdorysná varianta je doložena výkresy podélného řezu a pohledy na boční a hlavní průčelí. Jednotlivé plány jsou celkově vypracovány a jednoznačně spolu souvisí, zdá se, že toto byl Haffeneckerův konečný návrh pro přestavbu kostela v Holicích.

Podélný prostor lodi má zkosené kouty a středy obvodových zdí jsou probrány výrazným segmentovým výklenkem taktéž v síle zdi. Presbytář je v obou variantách řešen stejně tak jako umístění hranolové věže. Západní průčelí má tentokrát zkosené nároží, zatímco přechod mezi lodí a presbytářem je konkávně skrojen tak jako rizalit v ose bočních zdí. Interiér je zaklenut rovným, zřejmě dřevěným stropem, na vysokých fabionech, přechody mezi jednotlivými částmi klenby jsou ponechány jen ve hraně styku. Interiér je členěn pilastry s kladím, jehož římsa obíhá po celém obvodě a segmentově se vypíná nad okenními otvory, s jejichž ostěním ji vždy spíná veliký klenák.

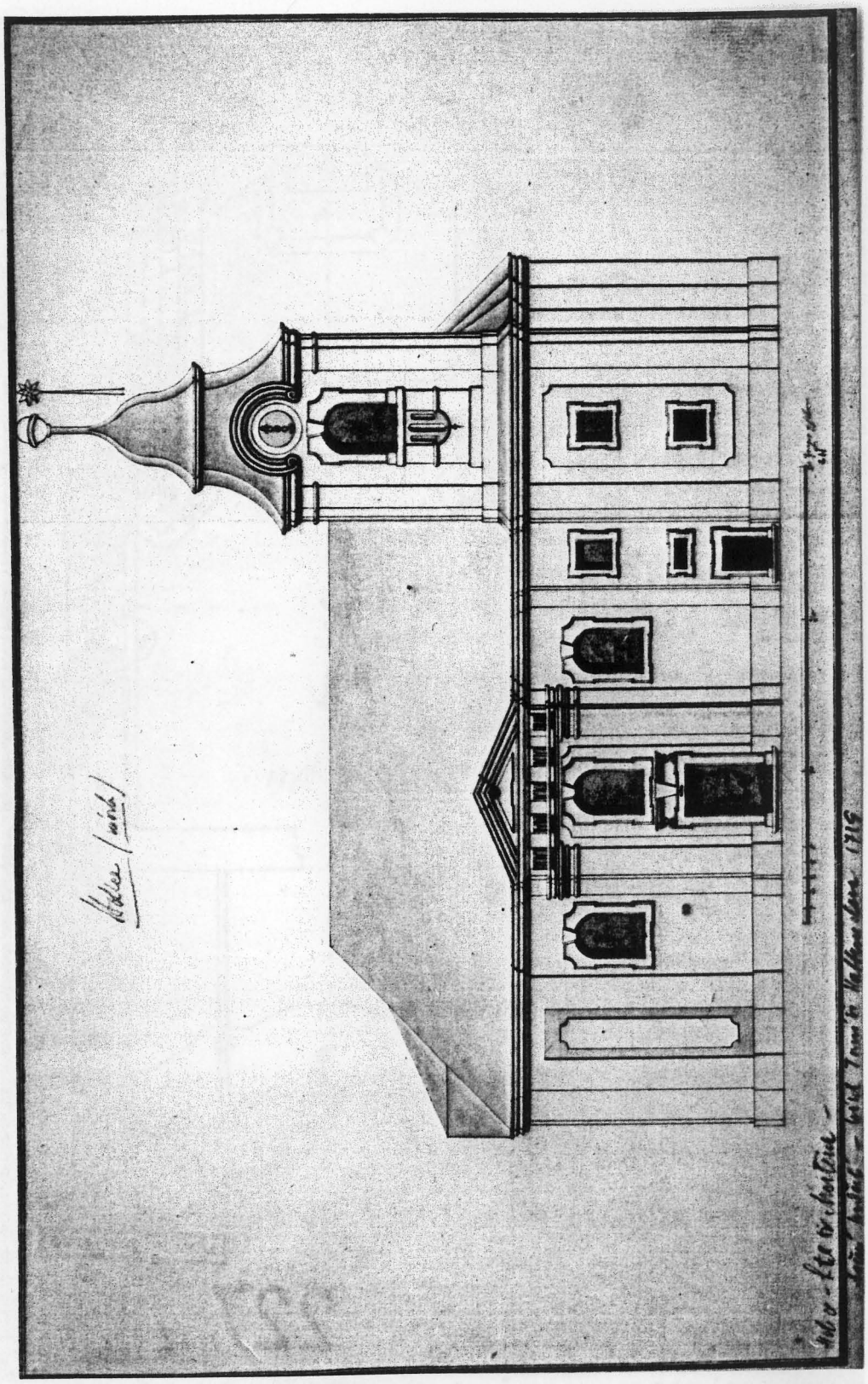
Exteriér je členěn pilastry a lesenovými rámy. Západní průčelí je méně akcentováno a tvoří jej pilastrová edikula se segmentovým frontonem, po stranách doplněným fragmenty atiky s dekorativními vázami. Boční průčelí je daleko bohatší a bylo koncipováno na hlavní pohledovou osu. Rizalit ve středu je pojat jako monumentální dórská edikula, dvojice pilastrů nese plný dórský vlys a na něm pak trojúhelníkový fronton, který byl vložen do atikové zdi. Skrojené nároží je zřejmě také obloženo pilastry, zbývající část fasády je členěna lesenovým rámováním, patro věže pak toskánskými pilastry. Korunní římsa je nad oknem vytočena do dvoutřetinového segmentu kružnice, do níž jsou vsazeny věžní hodiny.

Provedený kostel vychází z Dientzenhoferova návrhu (APH SSP sign. 227/13), který je půdorysně, vyjma závěru, shodný s Haffeneckerovým druhým návrhem. Architektonické tvarosloví exteriéru je pak již čistě dientzenhoferovské.

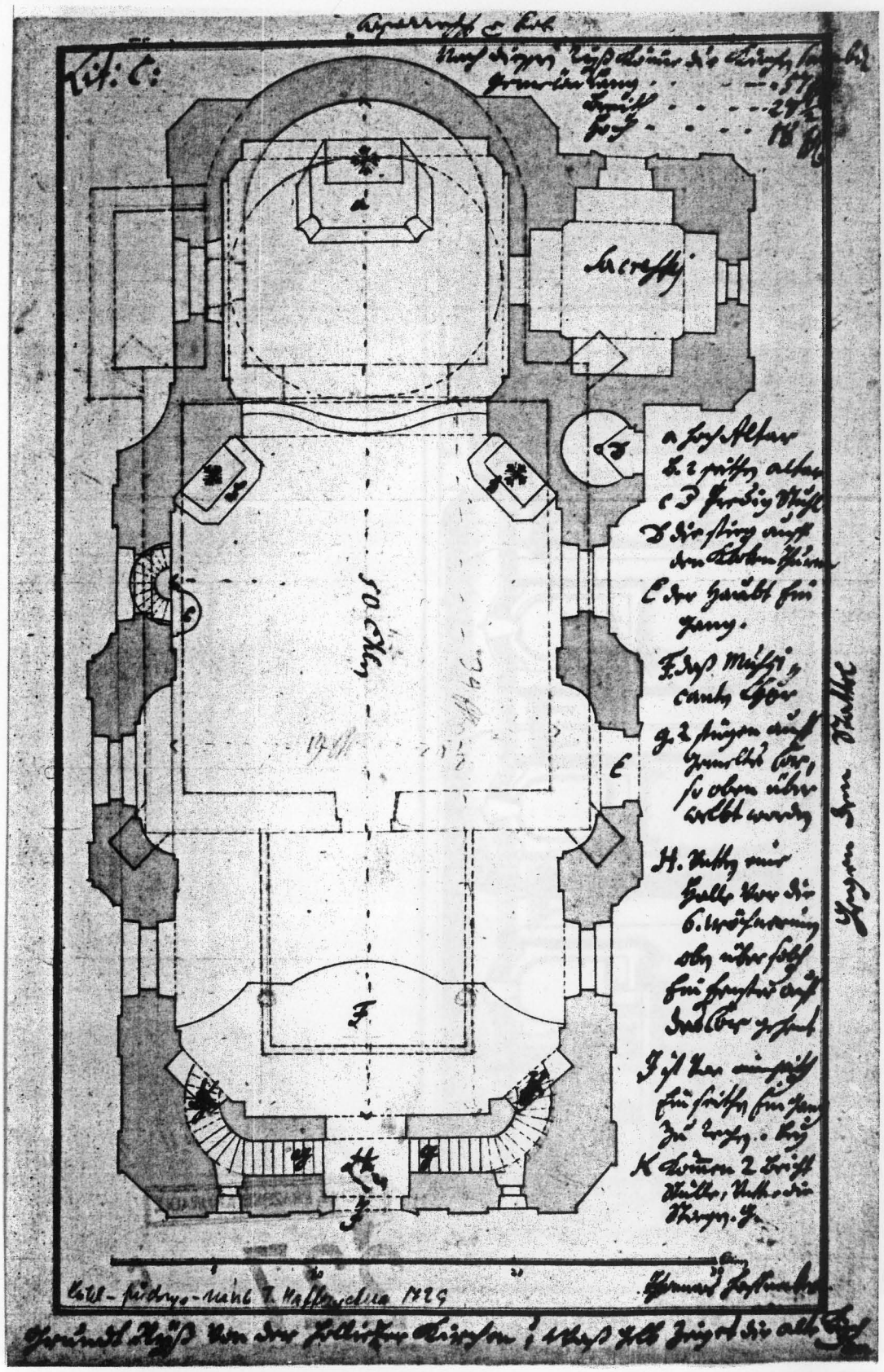
Holice - 227/1 *Půdodrys, 34x20,5 cm*

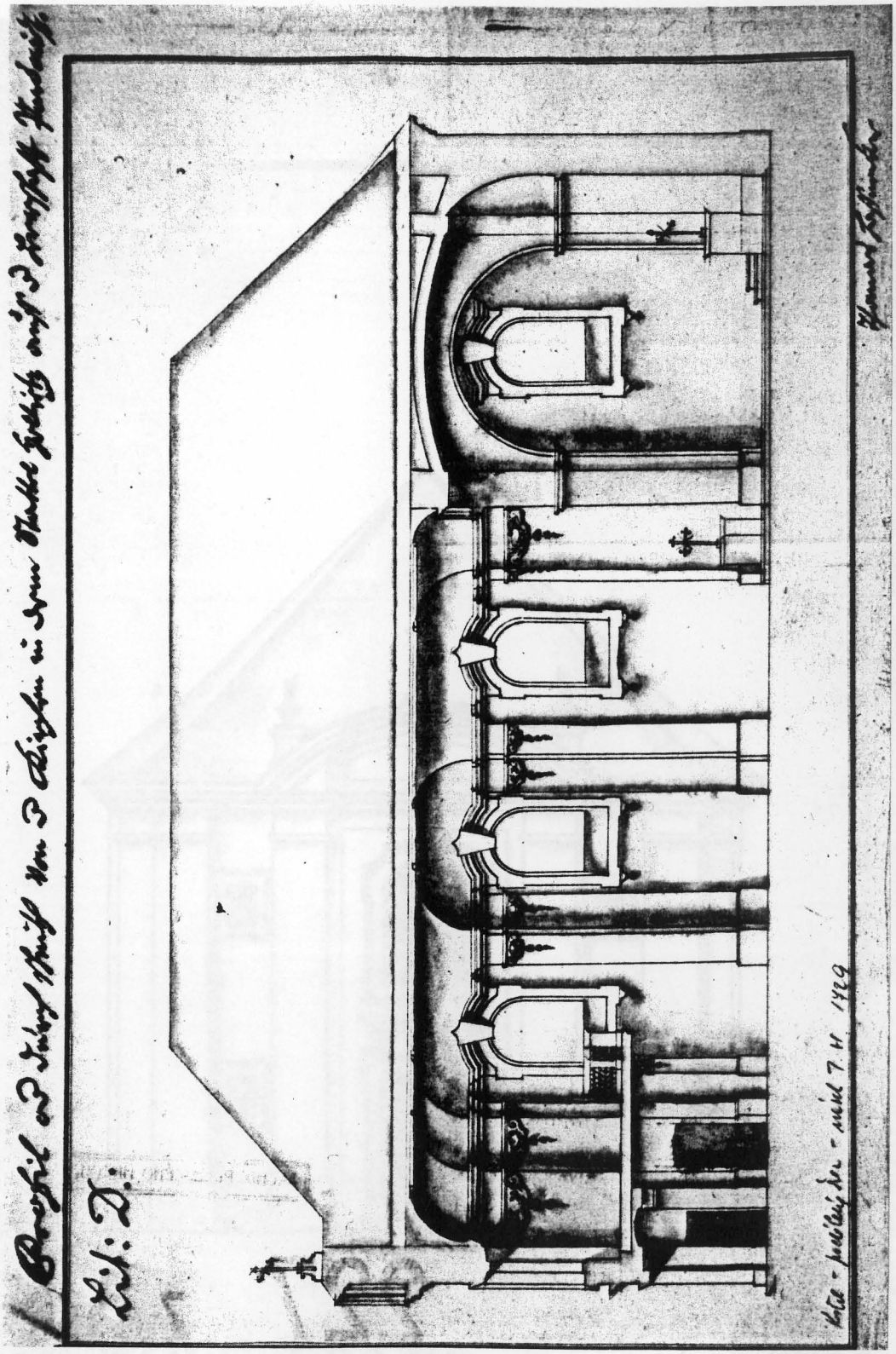
Holice - 227/4 *Boční pohled, 42,5x26,3 cm*

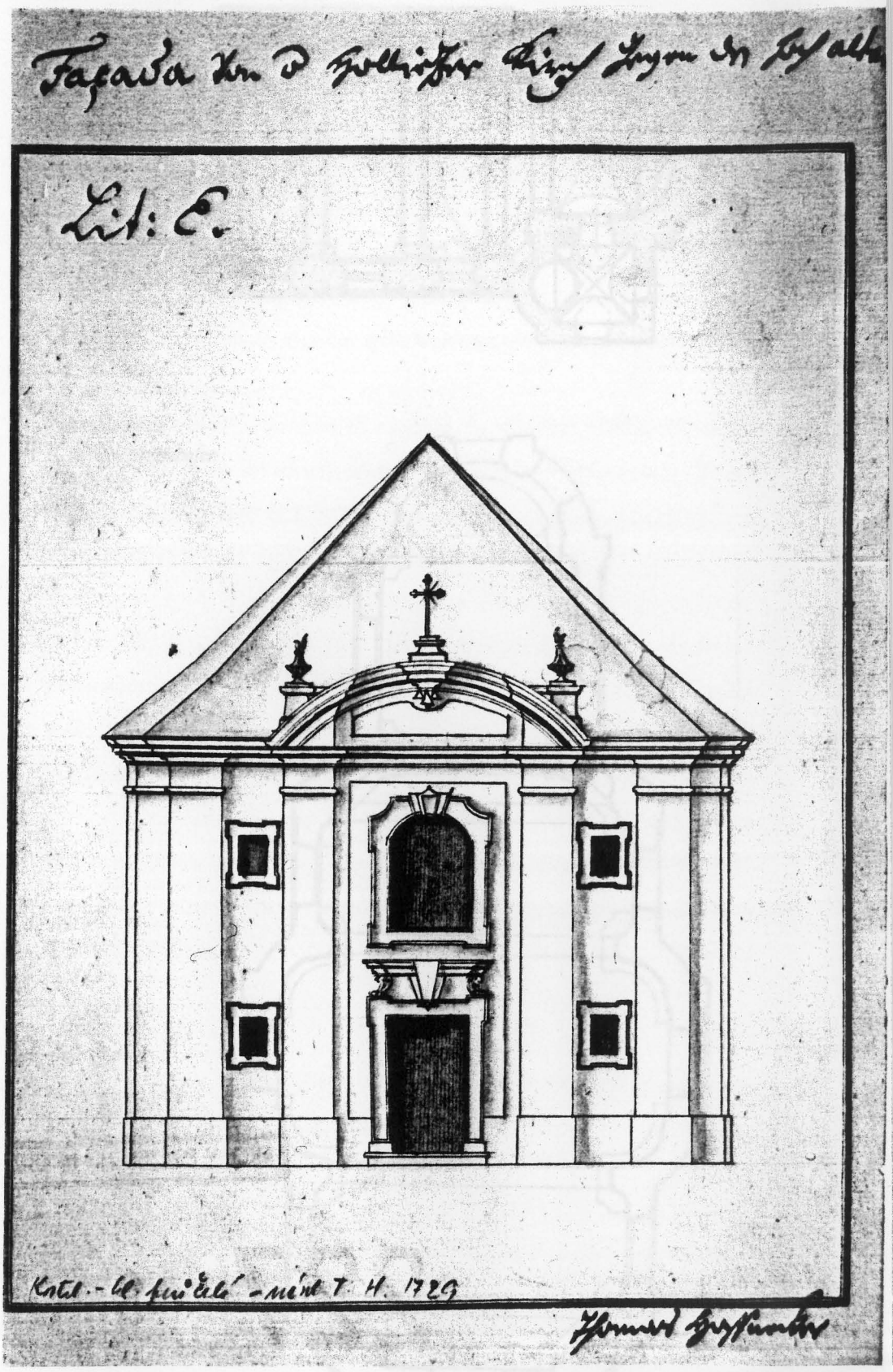
Holice - 227/6 *Půdorys, 30,8×20 cm*

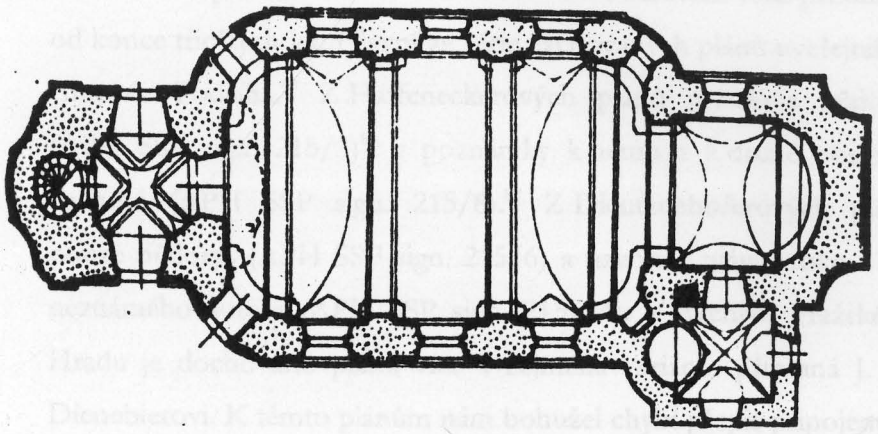
Holice - 227/7 *Podélný řez, 32,2x20,5 cm*

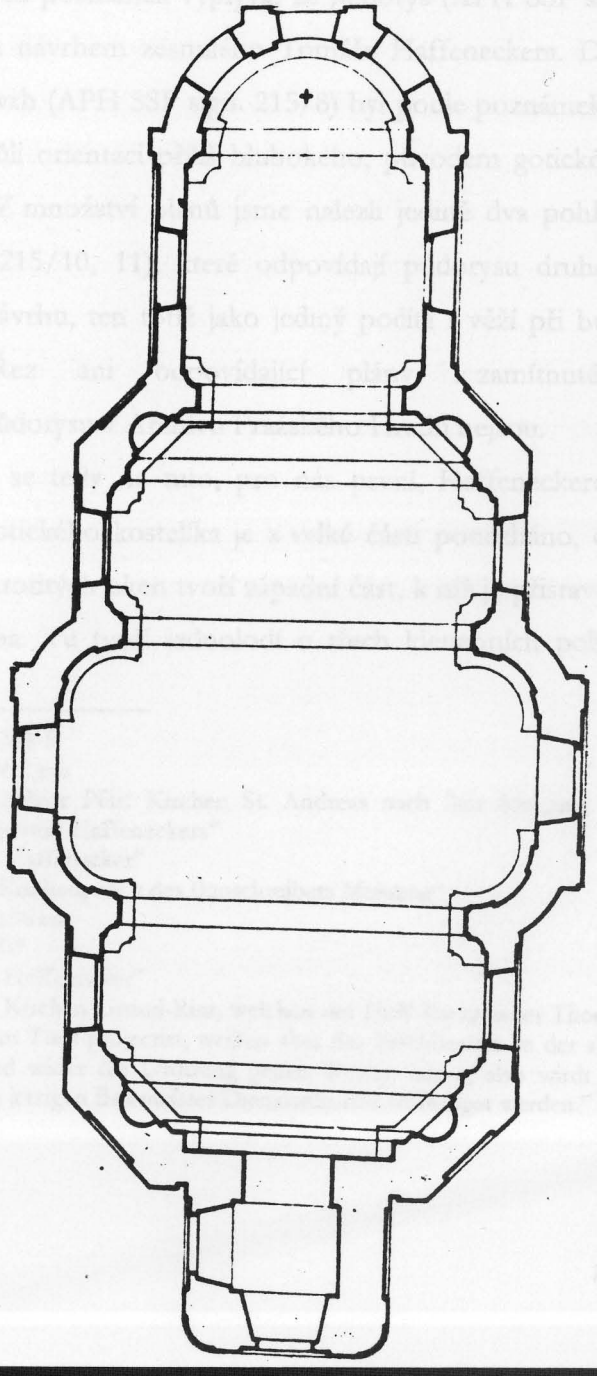
Holice - 227/8 *Hlavní průčelí, 26,2x18 cm*

Paštiky *– K. I. Dientzenhofer, 1747-51*

Chválenice
K. I. Dientzenhofer
1747-52

Starý Kolín – přestavba kostela sv. Ondřeje

Přestavba kostela sv. Ondřeje proběhla podle plánu, schváleného pražskou konzistoří roku 1739. Plánování však probíhalo od konce třicátých let. Hlavní ze série zachovaných plánů uveřejnil již Antonín Podlaha.[80] Z Haffeneckerových plánů publikuje půdorys (APH SSP sign. 215/3)[81] a poznámky k němu a k druhé poslední variantě (APH SSP sign. 215/8).[82] Z Dientzenhoferových plánů pouze půdorys (APH SSP sign. 215/6) a nakonec plán z roku 1739 neznámého autora (APH SSP sign. 215/24). V Archivu Pražského Hradu je dochováno plánů více a zejména varianta připsaná J. H. Dienebierovi. K těmto plánům nám bohužel chybí přepis připojených poznámek.

Z citovaných poznámek vyplývá, že půdorys (APH SSP sign. 215/3) je druhým návrhem zesnulého Tomáše Haffeneckera. Další Haffeneckerův návrh (APH SSP sign. 215/8) byl podle poznámek na rubu zamítnut kvůli orientaci příliš hlubokého, původem gotického, chóru na západ. Z množství plánů jsme nalezli jedině dva pohledy (APH SSP sign. 215/10, 11), které odpovídají půdorysu druhého Haffeneckerova návrhu, ten totiž jako jediný počítá s věží při boku lodi kostela. Řez ani odpovídající plány k zamítnutému Haffeneckerovu půdorysu v Archivu Pražského Hradu nejsou.

Podívejme se tedy na tuto, pro nás první, Haffeneckerovu variantu. Zdivo gotického kostelíka je z velké části ponecháno, celé jednolodí včetně hrotitých oken tvoří západní část, k níž je přistavěna barokní novostavba. Tu tvoří jednolodí o třech klenebních polích,

---

[80] Podlaha (1922), str. 303-5.

[81] 52. a) Půdorys: 29x46,2 cm
nahoře nápis: „Alt Kolliner Pfar. Kirchen St. Andreas nach 2ter Meinung des gottseeligen Meister Thomas Haffeneckers"
dole vpravo: „Thomas Haffenecker"
na rubu: „Alt-Koliner Kirchen, nach des Bauschreibers Meinung"

[82] 52. b) Půdorys: 44,3x56 cm
vlevo dole: „Anno 1730"
vpravo dole: „Thomas Haffenecker"
na rubu: „Alt-Kolyner Kirchen Grund-Risz, welchen der Hoff-Bawmeister Thomas Haffenecker vor seinem Todt projectirt, weillen aber das Presbiterium in der alten Kirchen alzu dieff und wider die Ordnung gegen Westen käme, also wirdt ein anderer Ryß durch den jetzigen Bawmeister Dienstenhoffer verfertiget werden."

chór nad příčným obdélníkem s přilehlou sakristií a, jak bylo výše zmíněno, počítá tento plán s věží při středu jižní stěny lodi. Loď kostela je zaklenuta dvěmi krajními valenými klenbami s výsečemi. Střední pole nese klenbu v podobě placky nad příčným oválem. Konkávně vybrané kouty lodi jsou osazeny dvojicí pilastrů, z nichž jeden vynáší klenební pas. Střední travé je vymezeno dvojicí pilířů, které se vytáčí diagonálně do prostoru a pole tak rozšiřují. Čela těchto pilířů jsou konkávně stočená směrem k polím s valenými klenbami a osazena pilastry, z nichž vybíhá klenební pas. Krajní klenební pole jsou tak z obou stran ohraničena pasy, které mají konkávní profil a jejichž od středu vzdálenější hrana sleduje nižší oblouk. Tato krajní pole jsou tak klenebními pasy opticky sevřena. Střední pole s diagonálně vytočenými pilíři je analogií středního pole v Bohdanči. Nicméně tam klenba dosedala na skosené hrany pilířů a scelila výklenek s hlavním prostorem. Ve Starém Kolíně však dochází ke změně. Prostor mezi pilíři je zaklenut samostatnou klenbou, která se konvexně vypíná do hlavního prostoru a do hlavní klenby se zařezává. Lze si představit, že šlo o klenbu příčně valenou či spíše o klenbu trychtýřovitou, zvedající se směrem k hlavnímu prostoru, což naznačuje rozevření pilířů a tím zvětšující se vzepětí klenby. Zatímco v Bohdanči zůstaly skosené stěny pilastrů bez architektonického členění, jsou ve Starém Kolíně úseky osazeny pilastry. Tím je reinterpretován prostor mezi pilíři, z kterého se tak stává plnomocný výklenek se samostatnou klenbou. V běžných případech bychom na rozhraní dvou kleneb očekávali klenební pas, který zde ale chybí. Avšak jak jsme viděli, orientují se oba konkávní pasy směrem ke středu krajních travé a střední pole tak i na hlavní ose zůstává ohraničeno jen hranou. Tento detail vypovídá o systematičnosti myšlení navrhovatele.

Při neprovedených návrzích je vždy těžké zhodnotit uměleckou kvalitu. Pokud si ale navržený prostor představíme, lze na něm ocenit především jeho inscenační účinek. Díky jednoduchým prostředkům se z velmi prostého jednolodí stává velmi zajímavý

celek. Na hlavní ose se otevírá prospekt jednotlivých oblouků i přikloněných konkávních a koutových pilastrů. Na příčné ose za sebou stojí pole sevřená křivkami pilastrů a pole střední, otevírající se do výklenku.

Zatím co pro půdorysné řešení nacházíme u Haffeneckera analogii v kostele v Bohdanči, zůstávají pro nás dochované návrhy průčelí jistou záhadou. Tyto plány nenesou signaturu, nicméně vycházejí z Haffeneckerova půdorysu. Již autor poznámek soupisu plánové dokumentace v Archivu Pražského Hradu poznamenává, že rysy nesou dientzenhoferovské motivy a detaily.

Jak již bylo uvedeno na začátku, dochoval se pohled na hlavní a na boční fasádu s věží. Západní průčelí je trojosé s vysokým nástavcem nad středním polem a skrojenými křídly. Boční pole tvoří dvojice pilastrů se společným, vysokým soklem. Nesou plně vyvinuté kladí. Pole mezi dvojicemi pilastrů jsou členěna dekorativními poli a nikou. Na hlavní ose je jednoduchý portál se zalomenou segmentovou římsou. Průčelí dominuje veliké, půlkruhově zakončené okno s hrotitou římsou. Štít se segmentovým tympanonem je rámován pilastry s čabrakovými hlavicemi mezi nimiž je osazena nika. Boční fasáda je členěna lesenovými rámci a vpadlými geometrickými poli. Z gotické stavby jsou ponechána tři hrotitá okna, chór osvětluje okno kasulové. Na těchto fasádách nás nejvíce znepokojí zejména jednotlivé detaily, které se u Haffeneckera jinde neobjevují. Mezi ně patří především kazulové okno, které najdeme pouze v nepříliš vyspělé formě v Sepekově, zatímco zde je navržen tvar opakující se u K. I. Dientzenhofera několikrát.[83] Také užití různých forem čabrak je pro Haffeneckera spíše ojedinělé,[84] a to v době, kdy tento motiv existoval ve všech možných variantách a byl hojně používán. Okenní šambrány lze v transformované podobě nalézt, nicméně motiv klenáku, který spojuje šambránu s geometrickým polem, je prvkem neobvyklým. Co je však nejvíce zarážející, je okno západního průčelí,

[83] Tak například na průčelí císařského špitálu v Praze.
[84] Čabraka zdobí parapet okna na návrhu pro boční průčelí kostela v Holicích. V kostele v Březíně nesou lesenové rámce jednoduché čabraky.

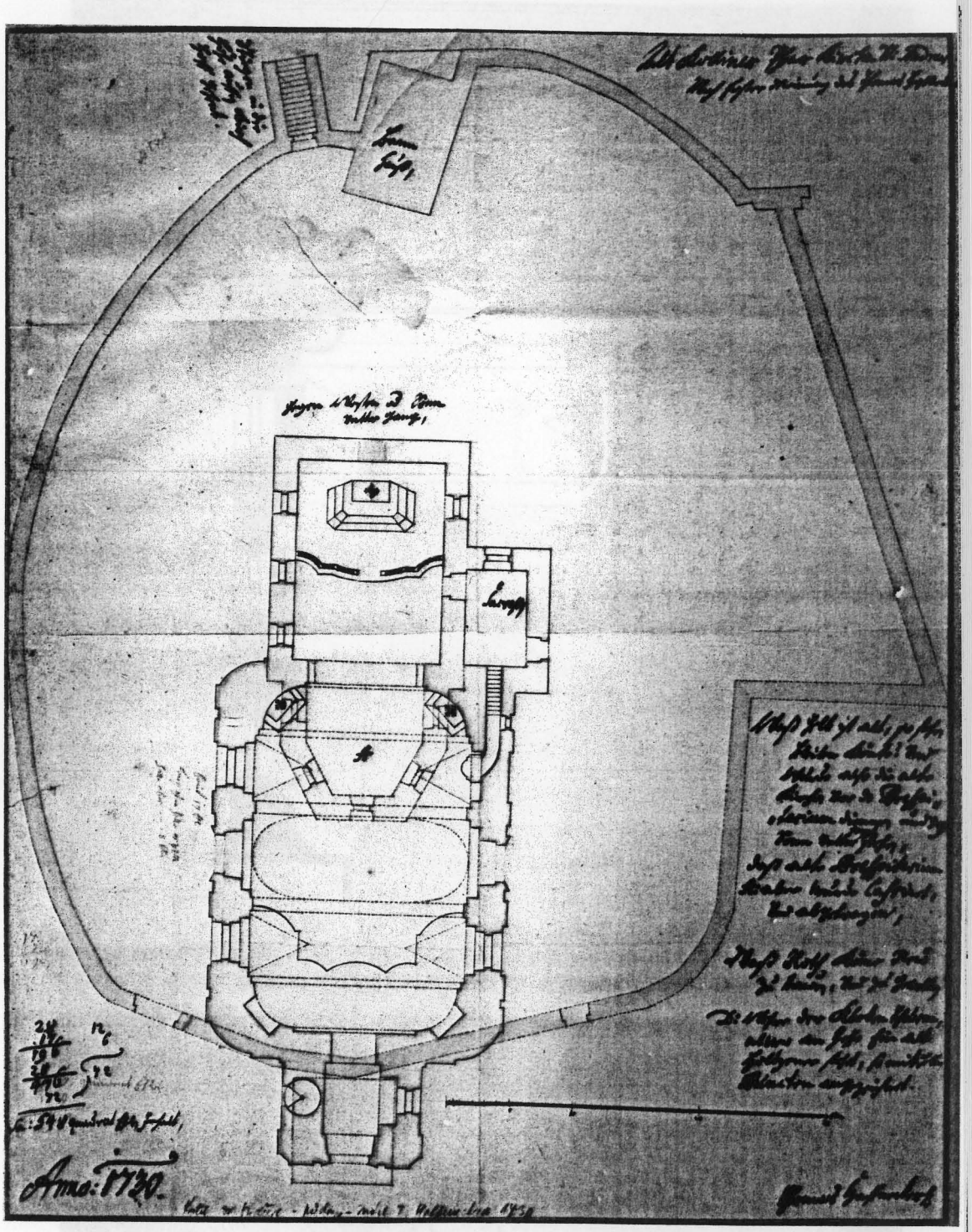
které namísto pravoúhlých uší stáčí šambránu do volutek. Tento motiv se nám zdá být signifikantní pro K. I. Dientzenhofera.[85] Rádi bychom naopak upozornili na členění geometrickými vpadlými poli, které se u Haffeneckera častěji opakuje. Avšak bez důkladného srovnání originálů s originály Dientzenhoferových plánů si nedovoluji jednoznačné připsání tomu či onomu architektovi.

Nakonec se podívejme na druhou Haffeneckerovu půdorysnou variantu. Ta je v podstatě analogická k variantě předešlé, nicméně v klenebních partiích značně zjednodušená. Vypouští i postranní věž a především přeorientovává celý kostel k západu. Jak jsme viděli, byl toto hlavní důvod k odmítnutí plánu.

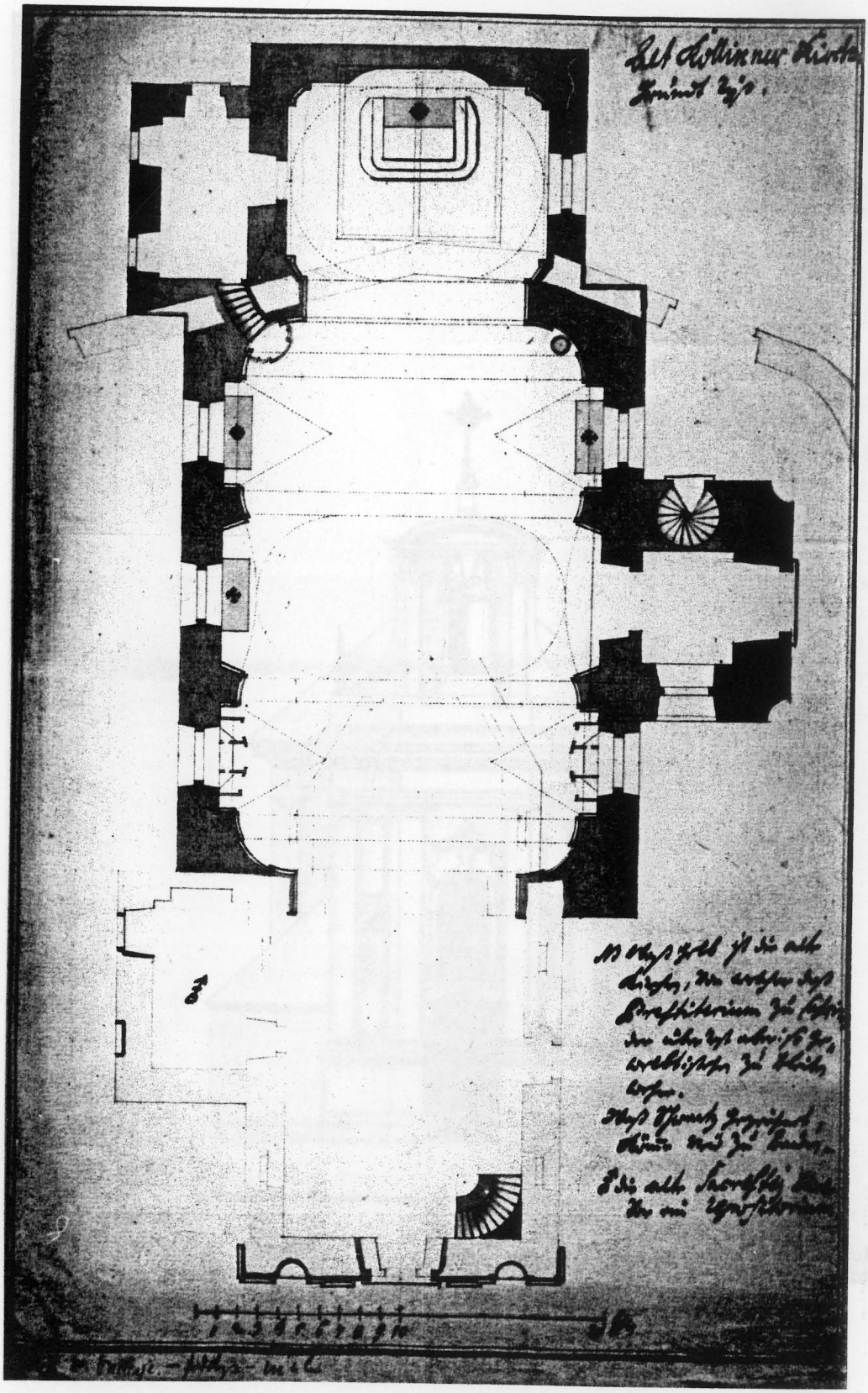
Proč byl odmítnut plán první, bohužel nevíme. Všechny další varianty, ať už se jedná o Dientzenhoferovy návrhy či o provedenou stavbu, užily gotického jednolodí stejným způsobem. Haffeneckerův návrh pokládám za velmi hodnotný, jakkoliv vychází z jednoduchého schématu.

[85] Za nejtěsnější variantu pokládám okno na průčelí navrhovaného pro kostel sv. Martina v Holicích.

Starý Kolín - 215/2 *Půdorys, 56x44 cm*

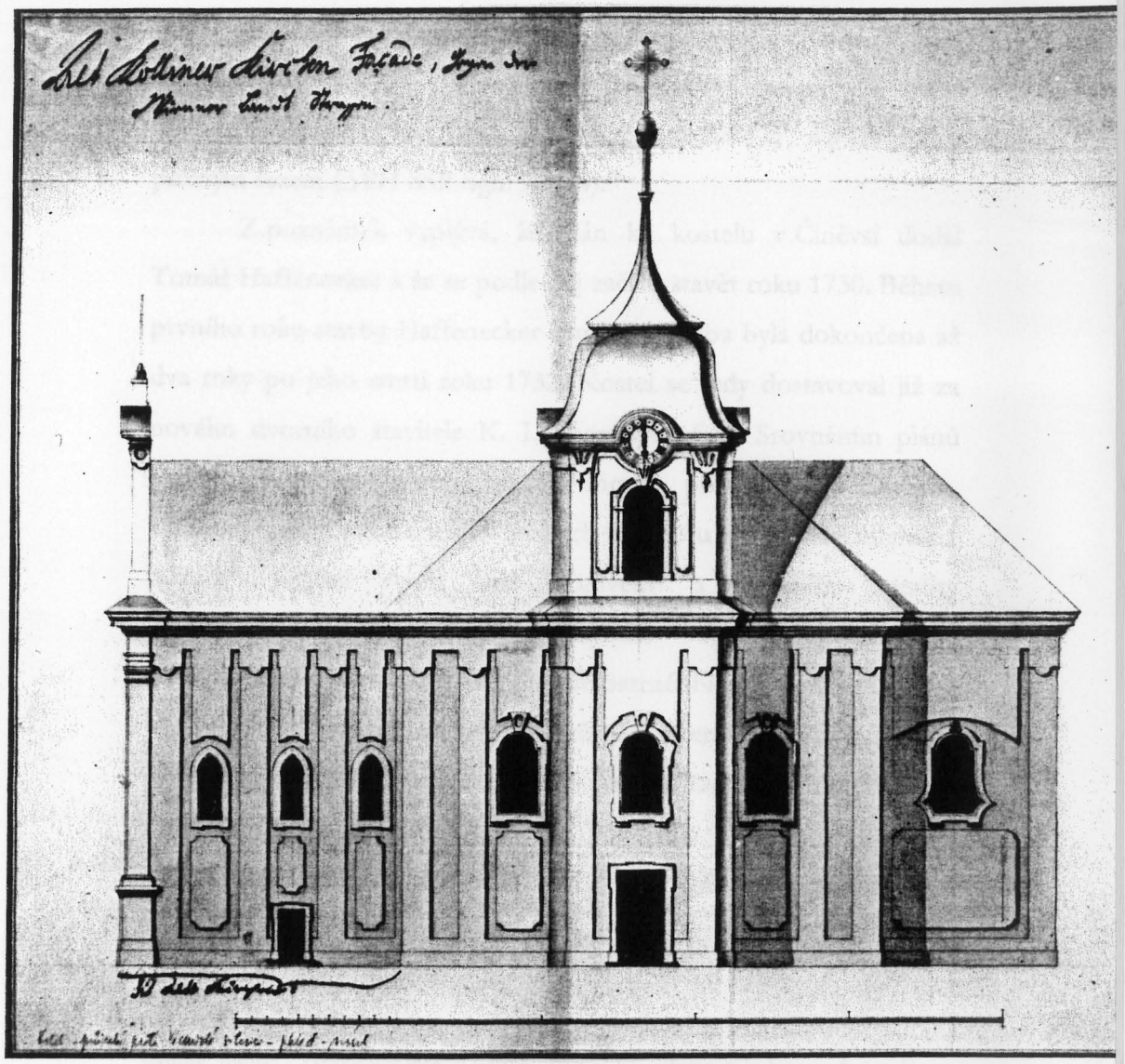
Starý Kolín - 215/8 *Půdorys, 39,3x25,5 cm*

Starý Kolín - 215/10 *Hlavní průčelí, 44×32,5 cm*

Starý Kolín - 215/10 *Boční průčelí, 44,5×41 cm*

Činěves – kostel sv. Václava

Část obce Činěves poblíž Nymburka náležela k císařskému panství v Polabí s centrem v Poděbradech. V plánové dokumentaci (APH SSP sign. 228) jsou dochovány plány Tomáše Haffeneckera datované do let 1729 a 1730. Antonín Podlaha[86] se zabýval plány bočního pohledu s půdorysem (APH SSP sign. 228/2)[87] a podélným a příčným řezem (APH SSP sign. 228/4).[88]

Z poznámek vyplývá, že plán ke kostelu v Činěvsi dodal Tomáš Haffenecker a že se podle něj začalo stavět roku 1730. Během prvního roku stavby Haffenecker zemřel a stavba byla dokončena až dva roky po jeho smrti roku 1732. Kostel se tedy dostavoval již za nového dvorního stavitele K. I. Dientzenhofera. Srovnáním plánů s provedenou stavbou vynikne shoda provedení s návrhem, zjednodušení je patrné jen v detailech exteriéru a výzdobě interiéru. Západní průčelí s věží bylo upraveno a doplněno sgrafity v osmdesátých letech 19. století podle návrhu A. Bauma a v sedmdesátých letech 20. století ještě patrné. Naopak některé prvky, jako například oba vstupní portály, těsně z návrhů vycházejí. Je tedy pravděpodobné, že úprava v 19. století nahradila Haffeneckerovo členění.

Kostel v Činěvsi v půdoryse sleduje jeden z nejjednoduších typů jednolodí s konkávně vyžlabenými kouty. K lodi přiléhá chór

---

[86] Podlaha (1922), str. 295-7

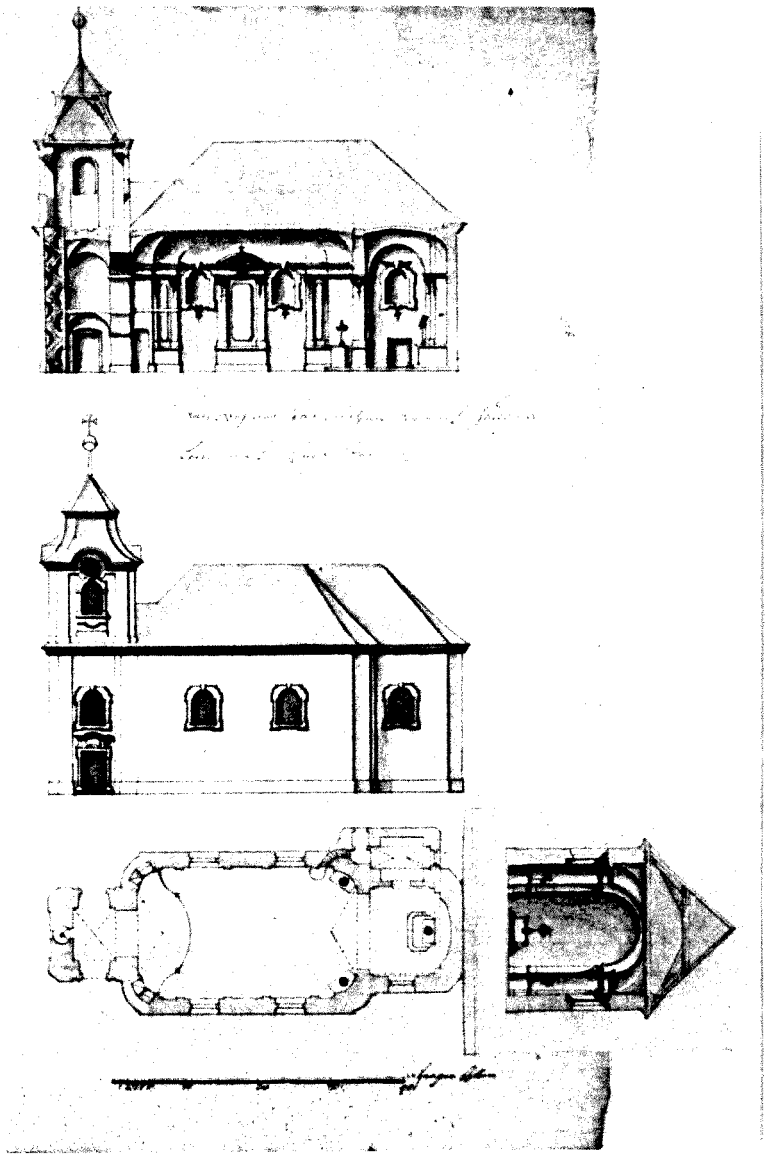
[87] 45. a) Pohled se strany a půdorys 32,5x42,6 cm
nahoře nápis: „Tschinoweszer Kirchen Ryss, wie selbige Kirchen auf der Kays. Herrschafft A. 1730 neu zu bawen von einer Hochlöbl. Könige. Böhmischen Cammer gned. resolvirt worden".
dole v pravém rohu: „Thomas Haffenecker"
na zadní straně: „N. 16. Die newe Czinoweßer Pfar-Kirchen, so A° 1730 zu bawen angefangen worden und wirdt solche wegen den schlechten Mauerstain auswendig mit Zügeln armiert. Diese Ryß hat der Hofbaumeister Thomas Haffenecker noch gemacht, welcher sodan wehrenden Baw A° 1730 im Monath 9ber in Prag gestorben."
„Newe Tschinewesser Pfarr-Kirchen, welche A. 1732 in vohlkommen Standt komet und auch gekommen ist, lauth des Podiebrather Weissenschreibers Bawrechnung hat diese Kirchen gekost 6950 fl. 8 kr. 3 ¾ d.

[88] 45. b) Podélný řez 31,5x20 cm
nahoře nápis: „Tschinowesser Kirchen Profiel oder Durschnith nach der Länge"
přilepený lístek s nápisem v levém rohu: „Tschinowesser Kirche. Profiel über die Quer"
na zadní straně: „Czinoweser Kirchen auf der Herschafft Podiebrath A. 1729"

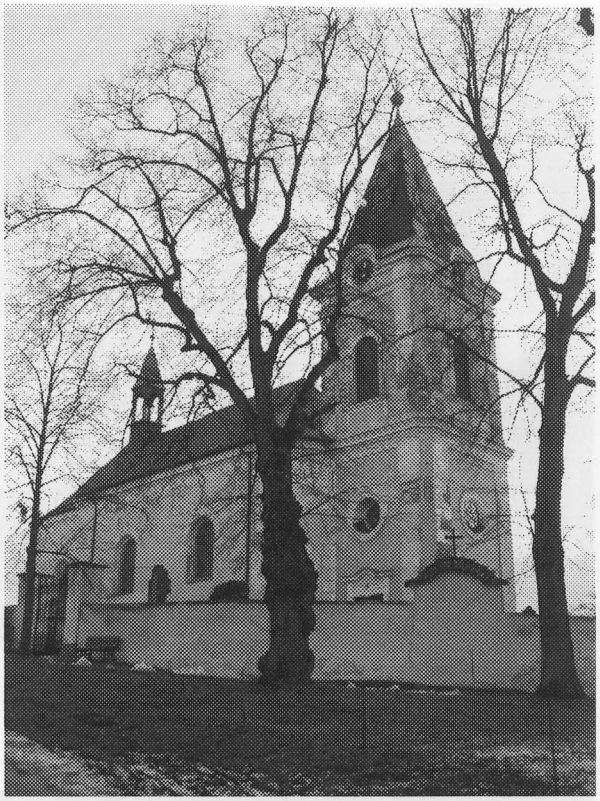
nad příčným obdélníkem. Do kostela se vstupuje předsíní v přízemí mohutné čtvercové věže. Loď kostela má dřevěný strop na vysokých fabionech, presbytář je zaklenut českou plackou. Patrně nejpoutavější na návrzích i provedení je členění stěn lodi. Jedná se zde o vrstvení jednotlivých plánů, provedených v lesenových rámcích. Nejspodnější vrstvou je zeď v okenních úsecích, z ní vystupuje vrstva lesenových rámců, která je v koutech lodi překryta poslední vrstvou. Střed stěny je akcentován lesenovým rámcem, na který dosedá plné kladí, jehož římsa je zalomenou korunní římsou interiéru. Horní profily římsy se nad rámcem zdvihají do segmentového štítu. Toto seskupení v podstatě tvoří edikulu s vpadlým polem a v návrhu se společným soklem. Akcentování středu stěny edikulou, která zůstává pouze reliéfní vrstvou stěny, je motivem, který se v architektuře opakuje častěji. Mistrně motiv edikuly využíval K. I. Dientzenhofer, a to jak na fasádách tak v interiérech. Na stejném místě a se stejnou funkcí jej užil v návrzích pro kostel ve Vysokém Chvojně, podle kterého byl postaven kostel v Počaplech u Králova Dvora. Tam, kde Haffenecker používá vpadlé pole, vsunul Dientzenhofer niku, která zabíhá do kladí a vyzdvihuje římsu. Oba návrhy, Haffeneckerův i Dientzenhoferův, spojuje i další detail. Dientzenhofer navrhuje okna sice kasulová, nicméně s horní částí stejnou jako u Haffeneckera. Okenní záklenek je půlkruhový, šambrána se křivkou „vlévá" do korunní římsy. Spodní část je u Haffeneckera zdrženlivější, s rovným parapetem, pravoúhlými uchy v rozích a dvojicí zrcadlových esovitých křivek.

Jak bylo řečeno v úvodu, je půdorys kostela v Činěvsi velmi jednoduchý. Architektonické členění však interiér působivě zhodnocuje.

Činěves - 228/1 *Podélný a příčný řez, půdorys, boční pohled, 44x36,7 cm*

Činěves – *kostel sv. Václava*

Činěves – *pohled k chóru*

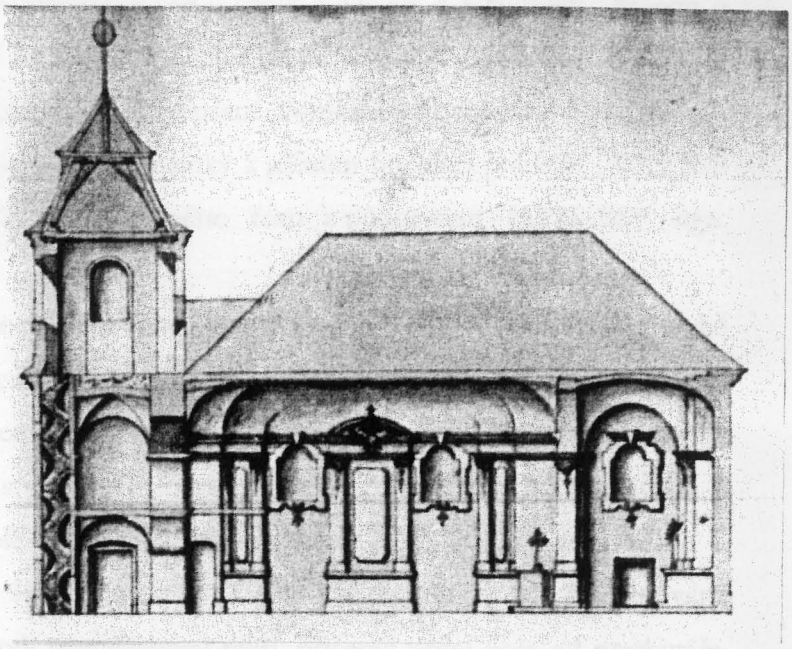
***Činěves** – pohled k chóru*

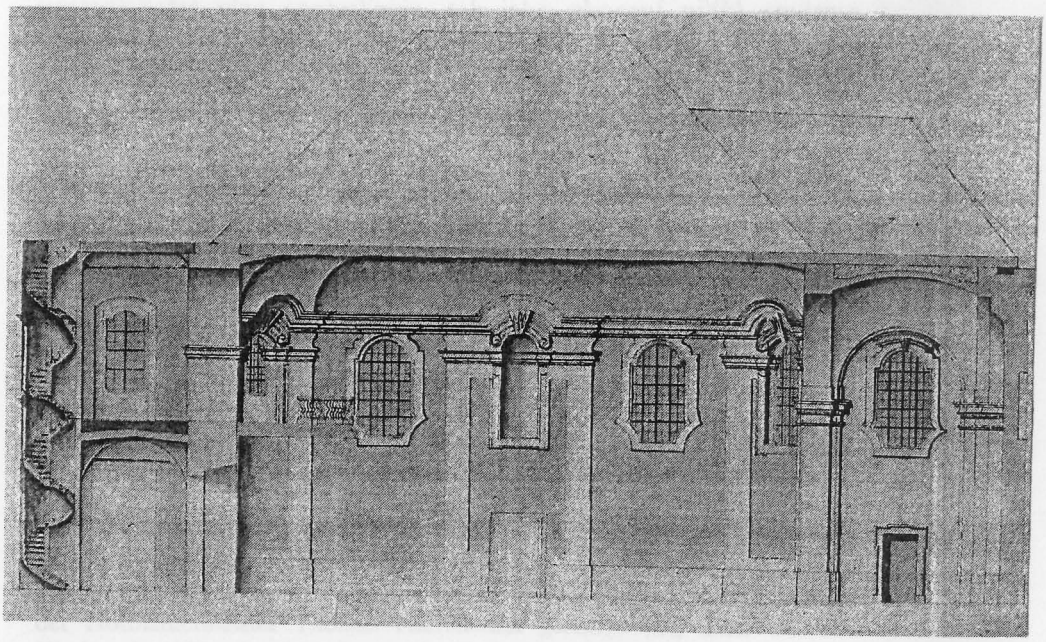
***Činěves** – stěna lodi*

Činěves - 228/1 *Příčný řez – detail*

Počaply u Králova Dvora - *K. I. Dientzenhofer*

Cerhovice – kostel sv. Martina

Cerhovice poblíž Hořovic ležely na císařském panství spolu se zámkem ve Zbiroze, hrady Žebrák a Točník a Královým Dvorem u Berouna. V Archivu Pražského hradu jsou pod signaturou 223 plány, převážně z roku 1730 a připsané Tomáši Haffeneckerovi. Již Antonín Podlaha[89] uveřejnil poznámky k plánům bočního pohledu (APH SSP sign. 223/2)[90] a podélného řezu s půdorysem (APH SSP sign. 223/1).[91]

Z poznámek jasně vyplývá, že Haffenecker k přestavbě kostela v Cerhovicích dodal plány, podle kterých se roku 1730 stavělo. V témže roce byla stavba dovedena pod střechu a zaklenuta.

Ze staré zdi bylo ponecháno zdivo gotického presbytáře a prvního pole lodi s přiléhajícím zdivem věže, přistavěna byla loď a sakristie se šnekovým schodištěm. Vlastní loď je zde koncipována jako jednolodí se vtaženými pilíři, přičemž první pole od presbytáře, pole původní gotické lodi, je užší. Pole prostřední je čtvercového půdorysu a tím značně širší než pole zbývající. Výklenky mezi vtaženými pilíři tohoto pole jsou transformovány a pojaty jako příčná ramena křížení. Oproti ostatním polím, která jsou zaklenuta valenou klenbou s výsečemi, je nad tímto polem vzedmuta placka, která prostor ještě více centralizuje, tak jako zkosení pilířů směrem ke středu tohoto pole. Vztažené pilíře jsou osazeny jak na svých čelech, tak na bocích dvojicí pilastrů, výklenky tak dostávají reálnou architektonickou podobu. Pilastry pokračují v klenební zóně pasy, které podpírají příčně valenou klenbu. Zdi mezi pilíři jsou již bez architektonického členění. Hlavice byly oproti návrhu provedeny ve velmi zredukované formě, bez štukové výzdoby, jen s plasticky

---

[89] Podlaha (1922), str. 295

[90] 44. a) Pohled se strany 32,5x36 cm
nahoře vlevo nápis: „Czerowizer Kirchen Ryß, nach welchen selbe A° 1730 gebauth wirdt"

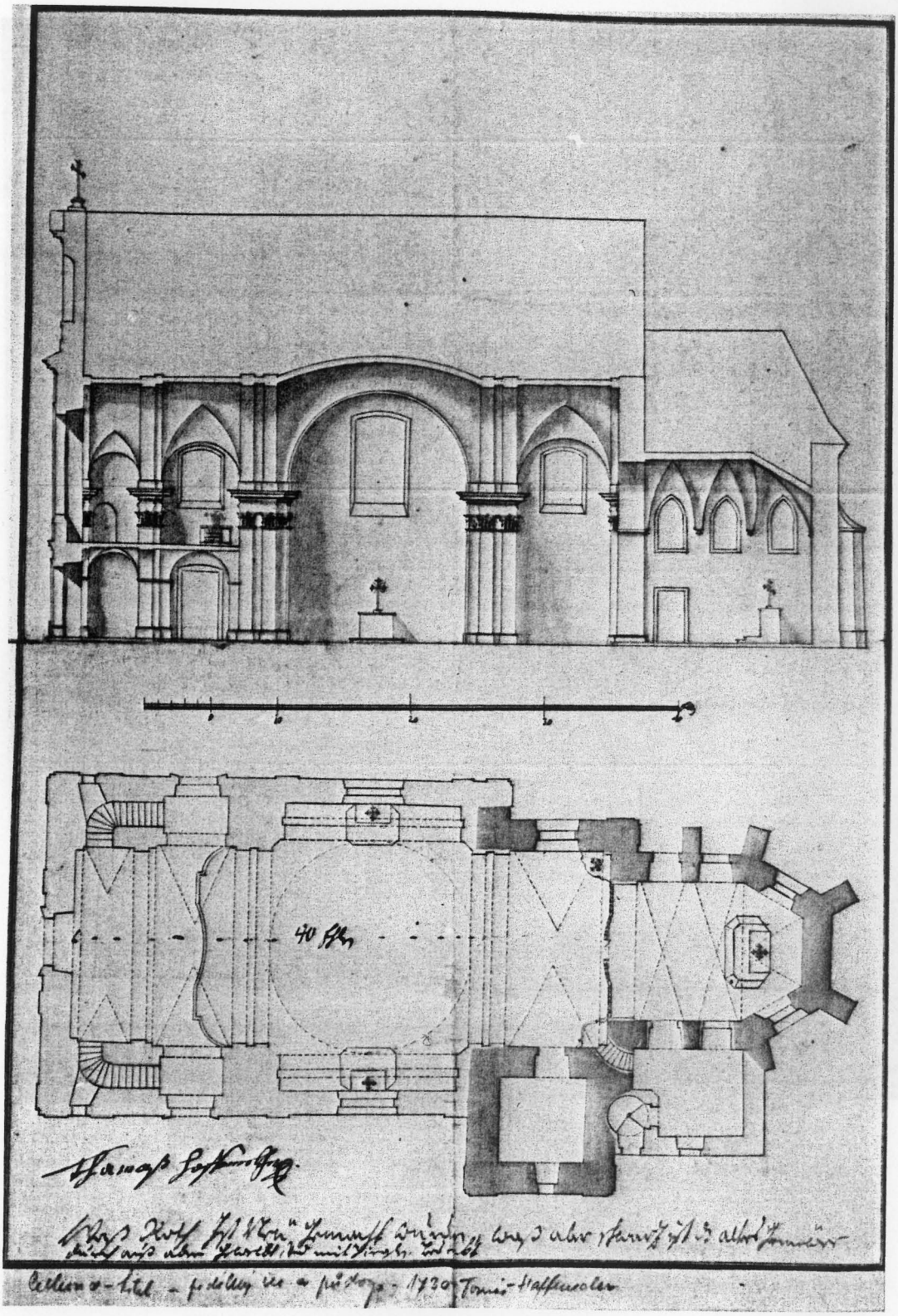
[91] 44. b) Podélný řez a půdorys 32x44,5 cm
dole vlevo: „Thomas Haffeneckher"
na rubu: „N. 4. Czerowitzer Kirchen Ryß auf der Kays. Herrschafft Totschnick, so der Hofmaurermeister Thomas Haffenecker gemacht hat, nach welchem die Kirchen A° 1730 gebauth und unter das Tach gebracht wurde, so durchaus gewelbt. Bis ult. Xber 1730 solle diese Kirchen gekost haben 1732 fl. 35 kr. 4 ½ d. ..."

prohnutým vlysem. Ke třem polím lodi a-b-a je na západě připojeno ještě jedno pole, které je užší a členěno jen jedním pilastrem a jedním klenebním pasem.

Exteriéru dominuje mohutná věž při presbytáři, jejíž členění je oproti návrhu zcela redukováno. Přízemí mělo být členěno tak jako loď jednoduchými lesenovými rámci, zatímco patro je rámováno pilastry s čabrakovými hlavicemi a ukončeno římsou, která se zdvihá nad věžními hodinami. Tato archivolta je nadpolovičním segmentem kruhu a na konci se dekorativně zavíjí. Průčelí sleduje extrémně zjednodušený typ Il Gesú s třemi vertikálními poli a štítem. Nejpoutavější na tomto průčelí je štít, který vyrůstá z atikového nástavce a tvoří jej pilastrová edikula s prohnutými křídly. Uprostřed nástavce měla být nika se sochou, zřejmě sv. Martinem na koni.

Barokní přestavba a dostavba interiér centralizovala a exterier pointovala působivým západním průčelím.

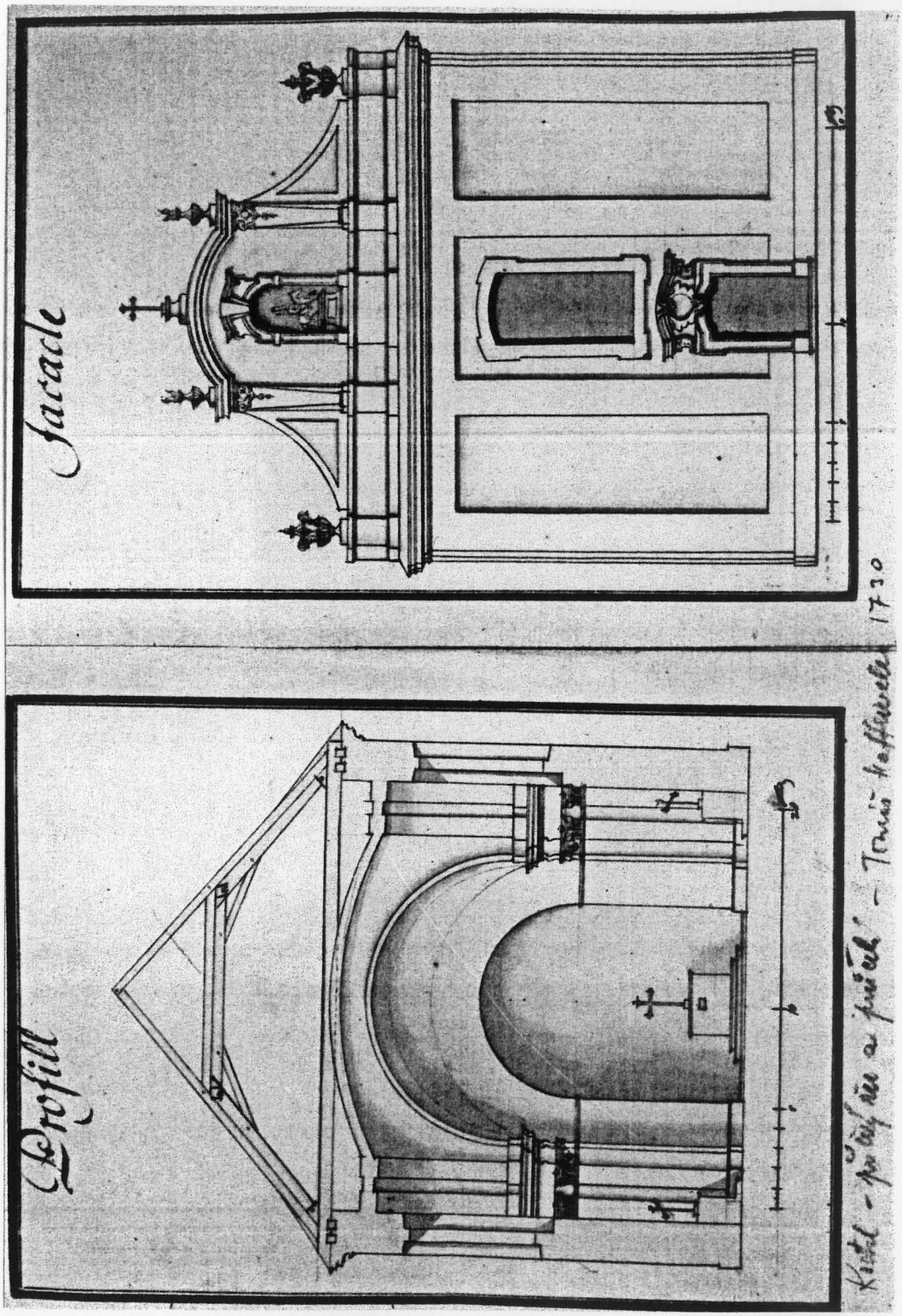
Cerhovice - 223/1 *Podélný řez a půdorys, 44,5×31,8 cm*

Cerhovice - 223/2 *Boční průčelí, 36×32,5 cm*

Cerhovice - 223/3 *Příčný řez a hlavní průčelí, 31x21,5 cm*

Cerhovice – *kostel sv. Martina*

Cerhovice – *západní průčelí*

***Cerhovice** – pohled k chóru*

***Cerhovice** – výklenek hlavní lodi*

Haffeneckerovi připsané stavby

Tomáši Haffeneckerovi bylo v průběhu času připsáno několik staveb čistě na základě historického tradování či stylistického připsání. Je jistě oprávněné vznášet nové atribuce, a to zejména u architekta, jehož profil není zdaleka pevně stanovený.

Mezi stavby, které literatura připisuje s otazníkem, je bezpochyby na prvním místě kostel sv. Jakuba Staršího v Kunraticích u Prahy. Tuto pozoruhodnou stavbu však nově Petr Macek připsal staviteli Václavovi Špačkovi.[92] Ze staveb, které byly naopak nově připsány Tomášovi Haffeneckerovi, musí být uvedeny zejména venkovské kostelíky na Chříčském panství Lažanských a na sousedním panství Kokořovců. Čistou stylovou analýzou dospěl Mojmír Horyna k pravděpodobným haffeneckerovským atribucím kostela ve Skále u Humpolce[93] a klášterního kostela v Nové Pace.[94]

Zmíněné venkovské kostely lze Haffeneckerovi přičíst nejen ze stylového hlediska, ale především díky faktu, že je Haffenecker na jiných stavbách těchto panství doložen i archivními prameny. Působivý kostel ve Skále bychom Haffeneckerovi rádi připsali, neboť sleduje jím často používaný dispoziční typ hloubkového oválu s výklenky. Zaráží nás však na něm několik detailů, které jsou pro Haffeneckera spíše netypické. Atribuci novopackého kostela nechávám otevřenou, neboť neshledávám uvedené spojitosti v řešení detailů s ostatními Haffeneckerovými stavbami opodstatněnými a tedy dostatečně průkaznými. Na druhou stranu se pokusím poukázat na jisté souvislosti v půdorysném a prostorovém řešení s kostelem v Bohdanči.

---

[92] Macek, Petr: Barokní architekt a stavitel Václav Špaček. In: Průzkumy Památek, 2003, roč. 10, č. 2, str. 135-7.
[93] Horyna, Mojmír: Jan Blažej Santini. Praha 1998, str.
[94] Horyna, Mojmír: Dientzenhoferové. Praha 1998, str. 63.

Kunratice – kostel sv. Jakuba Většího

Kunratickým kostelem se zevrubně zabýval Petr Macek v článku o barokním architektovi Špačkovi, kterému jej připisuje na základě archivních zjištění i stylového rozboru.

Obec Kunratice je doložena již ve 13. století. Centrem obce byla tvrz postupně přebudovaná na zámek. Nedaleko tvrze se nacházel raně gotický kostel, který je v barokní novostavbě částečně zachován. Kunratice se roku 1721 dostaly do vlastnictví rodu Golčů, roku 1731 povýšeného do českého a roku 1766 do císařského hraběcího rodu. Rytíř Jan Arnošt svobodný pán z Golčů byl synem Jana Arnošta a Anny Františky rozené Zobelové. Jako první nechal přestavit zámek.

Ke stavbě kostela přikročil Jan Arnošt roku 1730, o jeho záměru je možné se dočíst v listu kunratického administrátora arcibiskupské konzistoři z roku 1730. Toho roku vysílá arcibiskupská konzistoř na prohlídku místa stavby Václava Hájka, čelákovického děkana a venkovského vikáře. Z jeho zevrubné zprávy, která je vyjímečná přesným popisem zamýšlených stavebních prací, se dozvídáme, že se toho času stavitel vyskytoval kdesi na Moravě a že tedy od něj Hájek nemohl dostat kopii plánů. Ke zprávě tedy přiložil plán, podle kterého se stavělo. Z uvedeného a z faktu, že Jan Arnošt Václav z Goltze byl nejbližším přítelem Anny Marie Františky, velkovévodkyně toskánské, usuzuje Petr Macek na autorství Václava Špačka. Tento architekt byl od roku 1728 toskánským stavitelem a zároveň se v květnu roku 1730 nacházel ve Velkém Meziříčí na Moravě.[95]

Těchto několik nepřímých archivních důkazů zřejmě kunratický kostel ze seznamu Haffeneckerovi připisovaných staveb vyloučí, ačkoliv i Tomáš Haffenecker pro velkovévodkyni toskánskou pracoval.[96]

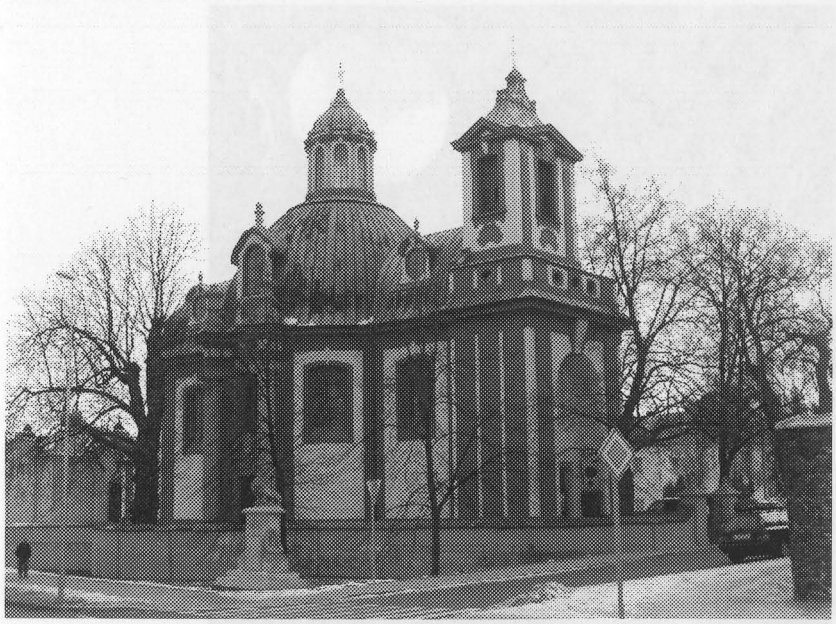
[95] Macek, Petr; Zahradník, Pavel: Kunratice – kostel. Praha: SÚRPMO 1989. Macek (2003), str. 153-7.

[96] Tomáš Haffenecker je doložen při stavbě hostince Toskánka na kladenském panství velkovévodkyně toskánské.

Kunratice *– kostel sv. Jakuba Staršího*

Kunratice *- zvonice*

Kunratice *– členění stěny*

Kunratice *- kupole*

***Kunratice** – pohled do klenby chóru*

Skála – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Kostel Nanebevzetí ve Skále u Humpolce byl dlouhou dobu připisován Janu Blažeji Santinimu, a to na základě předpokladu, že Skála náležela Želivskému klášteru, pro který toho času Santini pracoval. Změnu atribuce přináší Mojmír Horyna, který nejprve stavbu ze Santiniho děl vyřazuje[97] a poté ji připisuje Tomáši Haffeneckerovi.[98]

Barokní novostavba kostela proběhla v roce 1728, podle data na fasádě kostela. Skála je částí obce Věž, která byla roku 1633 spojena s Okrouhlicemi. Ty zakoupil roku 1708 spolu s úsobským panstvím Jan Petr Straka z Nedabylic a Libčan (1645 - 1729), který byl od roku 1692 hrabětem a komořím. Roku 1714 postihla okolí Okrouhlic a Havlíčkova Brodu ničivá povodeň.[99] Zřejmě i z tohoto důvodu je kostel postaven na kopci nad obcí.

Hlavním důvodem k připsání kostela ve Skále Tomáši Haffeneckerovi, je nápadná podobnost půdorysného řešení s ostatními Haffneckerovými dispozicemi hloubkového oválu, a to především s variantou neprovedeného návrhu pro Vysoké Chvojno (APH sign. 226/5). V obou případech je základem půdorysu hloubkový ovál, který je na hlavních osách otevřen mnohem širší arkádou než na osách diagonálních. Výklenky na příčné ose jsou také jen pravoúhlými výseky, jejichž závěrová stěna probíhá na přímce, zatímco u diagonálních výklenků opisuje křivku oválu. Na východě se prostor lodi otvírá do příčně obdélného presbytáře, zaklenutého oválnou kupolkou na pendantivech, vybíhajících ze skosených pilastrů v koutech. Na půdorysné vyklenutí triumfálního oblouku reaguje inverzní křivkou závěrová stěna presbytáře, princip v podstatě opačný oproti návrhu pro Vysoké Chvojno. Tento drobný detail má však především inscenační účinek. Na vytočené úseky závěrové stěny dopadá světlo, které do chóru přivádějí okna v bočních stěnách. Tyto

[97] Horyna, Mojmír: Gotika a baroko v sakrální architektuře Jana Blažeje Santiniho. Habilitační práce FF UK, Praha 1992, str. 132.
[98] Horyna (1996), str. 184-5.
[99] John, Miloslav: Okrouhlice – stručné dějiny 1207-1899

světelné paprsky se pak od závěrové stěny skutečně odrážejí směrem do lodi. Tento efekt vychází z běžných optických zákonů, má však až fascinující účinek. Oltář má kolem sebe jistou světelnou aureolu, patrnou i za mlhavých dnů.

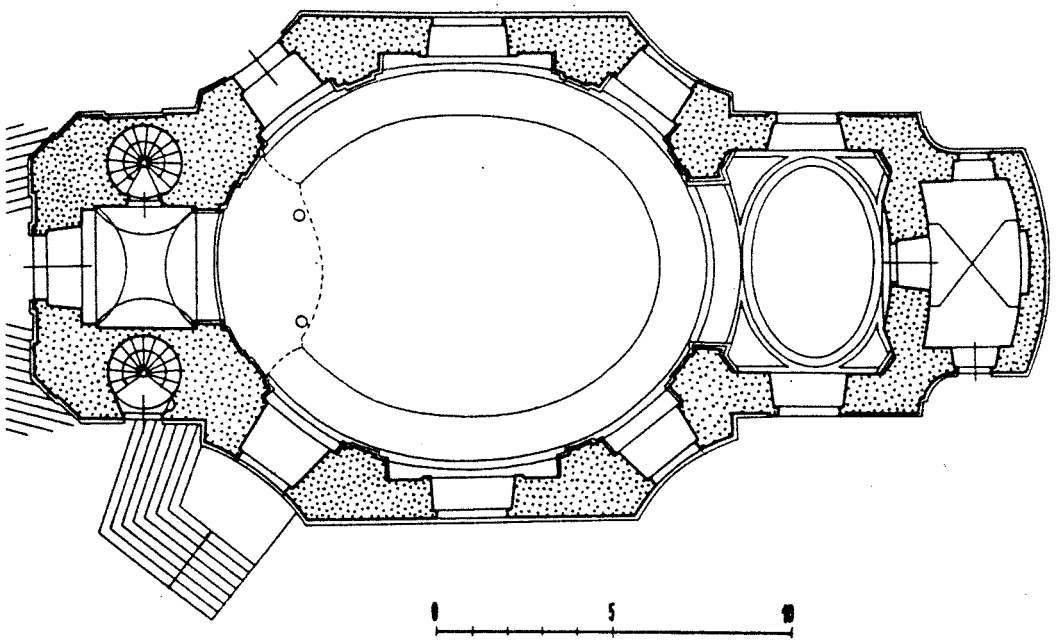
Loď kostela je členěna vysokými barokně-dórskými pilastry, jejichž redukovaná římsa obíhá celý prostor. Na ní dosedá pateční římsa fabionu rovného dřevěného rovného stropu. Záklenky výklenků dosedají tak jako například v Březíně na úseky profilované římsy, která probíhá ve stejné úrovni výklenky širšími i užšími. Na rozdíl od sepekovského řešení, kdy záklenky užších výklenků mají menší poloměr a jsou tudíž nižší, probíhají vrcholy výklenků ve Skále na stejné úrovni. Mezi patou nižšího záklenku a pateční římsou vzniká tedy výškový rozdíl, který je vyrovnán zvláštním útvarem soklu. Architektonickou funkci zde přebírá stylizovaný organický tvar.[100]

Exteriér kostela ve Skále půdorysně sleduje kostel v Březíně, ačkoliv zde chybí ona graciéznost konkávních březínských tvarů. Okenní šambrány i portál jsou Haffeneckerovi blízké. Kupříkladu okna bočních stěn kostela ve Skále najdeme v návrhu boční fasády kostela v Semicích (APH sign. 214/14)

Z uvedeného jsou patrné četné souvislosti a mnohé paralely s tvorbou Tomáše Haffeneckera. Jedinými pro něj atypickými motivy zůstávají způsob zaklenutí chóru kupolkou na pendantivech a soklové úseky výklenků. Logika utváření chóru ale vychází ze stejných principů, které v jiné variantě nacházíme například v návrzích pro Vysoké Chvojno či v kostele v Sepekově.

[100] V této souvislosti si nelze nevybavit Borrominiho lavabo Oratoria Filipínů v Římě.

Skála – *kostel Nanebevzetí Panny Marie*

Kostel Navštívení Panny Marie

stavebník: Jan Petr Straka hrabě z Nedabylic a Libčan
1728 Barokní novostavba

připsání: stylová analýza, dříve J. B. Santini

(Horyna, Mojmír: Dvě skupiny sakrálních staveb T. Haffeneckera. In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám Prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.. Praha 1996.)

Skála – *kostel Nanebevzetí Panny Marie*

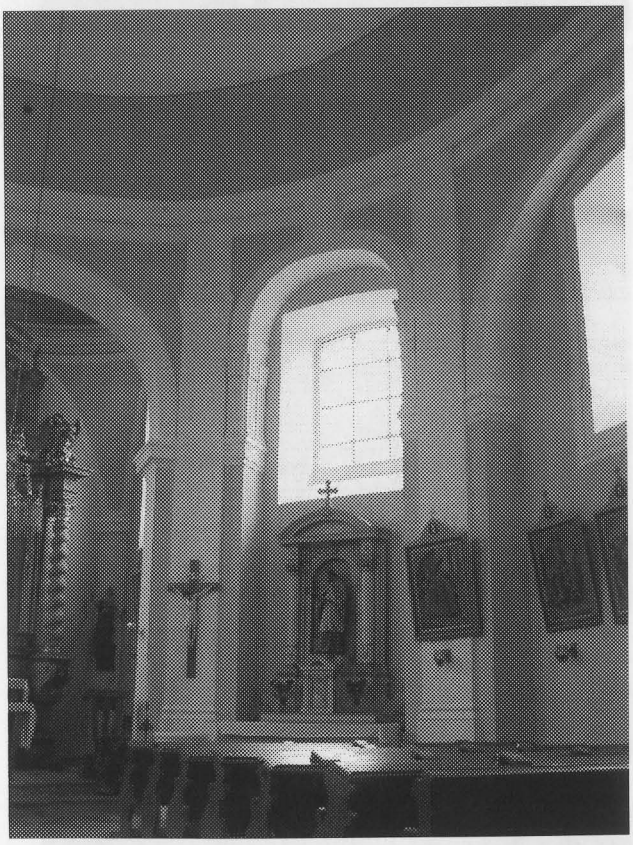
Skála – *věž kostela*

***Skála** – pohled k chóru*

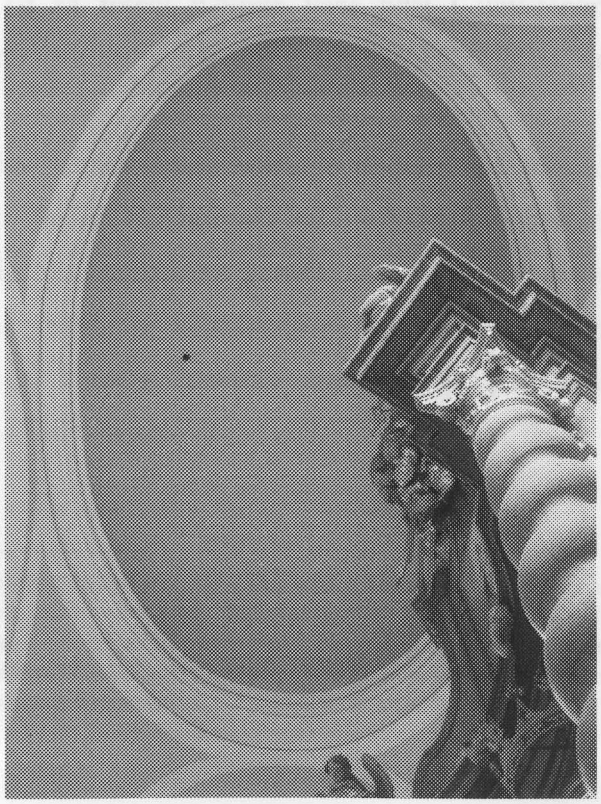
***Skála** – výklenky lodi*

***Skála** – chór*

***Skála** – kupolka chóru*

Nová Paka – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Paulánský klášter v Nové Pace založil Rudolf z Tiefenbachu, který kumburské panství získal roku 1636. Samotnou stavbu kláštera zahájila vdova po Rudolfovi z Tiefenbachu Eva Alžběta rozená ze Šternberka. Po její smrti přešlo panství do majetku rodu Šternberků, za nichž byl klášter dostavěn a uvedeni mniši pauláni. Základní kámen ke kostelu byl položen roku 1709, nový chrám světil roku 1724 vikář paulánského konventu Benedikt Longin. Samotná stavba patrně probíhala až od roku 1715, kdy byl bourán původní gotický kostelík. Tradičně se jako stavitel uvádí jezuita Jakub Blažejovský.

Jak jsem již předeslala v úvodu kapitoly, neshledávám uváděnou podobnost architektonických detailů kostela s ostatními Haffeneckerovými projekty oprávněnou.[101] Dokonce lze podle mého názoru mluvit o zcela odlišném myšlení. Tam, kde Haffenecker pracuje téměř s klasickými a především jednoduchými prvky, objevují se v Nové Pace až agresivní obrysové linie.

Motiv pilastrové edikuly se segmentovým štítem a úseky atikové zdi v průčelí lze u Haffeneckera nalézt v realizovaném hejnickém projektu i v nerealizovaném návrhu pro západní průčelí kostela v Holicích. To se řešení v Nové Pace blíží i umístěním poměrně nevýrazného portálu a naopak stejně velikého okna na střední ose.

Kde lze možno hledat styčné body, je podle mého názoru logika půdorysného řešení. Záměrně se vyhýbám srovnání s nerealizovanou variantou Hejnického kostela, neboť centralizace u centrály, kterou tato varianta je, nepovažuji za průkaznou. Daleko vhodnější srovnání je z mého hlediska srovnání tří polí lodi novopackého kostela s lodí kostela v Bohdanči.

---

[101] Literatura uvádí podobnost řešení okenních šambrán s kostelem v Doksanech. Doksanská okna jsou zcela jiného charakteru. Jedinou paralelu lze hledat v oknech západních věží, která se jim blíží jen svými proporcemi. Provedení je však opět zcela jiné. Podobnost oken věží v Nové Pace s nerealizovaným hejnickým projektem nelze podle mého soudu skutečně nalézt.
Horyna (1998), str. 63.

Idea novopackého půdorysu je založena na řazení několika příčných oválů na hlavní podélnou osu. Z těchto celkem pěti oválů lze tři označit za hlavní, neboť se v klenební zóně představují jako nepřerušené placky nad oválem a zároveň půdorysná křivka oválu proniká i nosnou částí, úseky kladí, čela pilastrů i pilíře za nimi jsou konkávně prohnuté. Naopak vedlejší meziovály jsou spojujícími články, členění jejich nosné části je rovné a nesleduje tak klenební obrazec. Jednotlivé klenební úseky nejsou odděleny pasy, nýbrž v hraně patrným odstupněním. Zmiňovaná centralizace se vztahuje na umístění půdorysně největšího z oválů uprostřed a osazení dvojice pilastrů v jeho spodní nosné části.

Vyhneme-li se hodnocení novopackého kostela v rámci skupiny radikálních staveb, zůstane patrné, že zdejší varianta stojí na konci této vývojové řady. Princip je zde systematicky doveden na nejjasnější úroveň. Na první pohled je jasně čitelné významové rozdělení jednotlivých oválů, pomocí střídajících se prohnutých a rovných úseků kladí a pilastrů, i snaha o centralizaci prostoru prostým užitím největšího oválu.

Podíváme-li se znovu důkladně na půdorys kostela v Bohdanči a představíme-li si jisté transformující zásahy, dostaneme z bohdanečského půdorysu tři střední ovály v Nové Pace. Jsme si vědomi mnoha budoucích oprávněných námitek, přesto nám následující transformace připadá zajímavá.

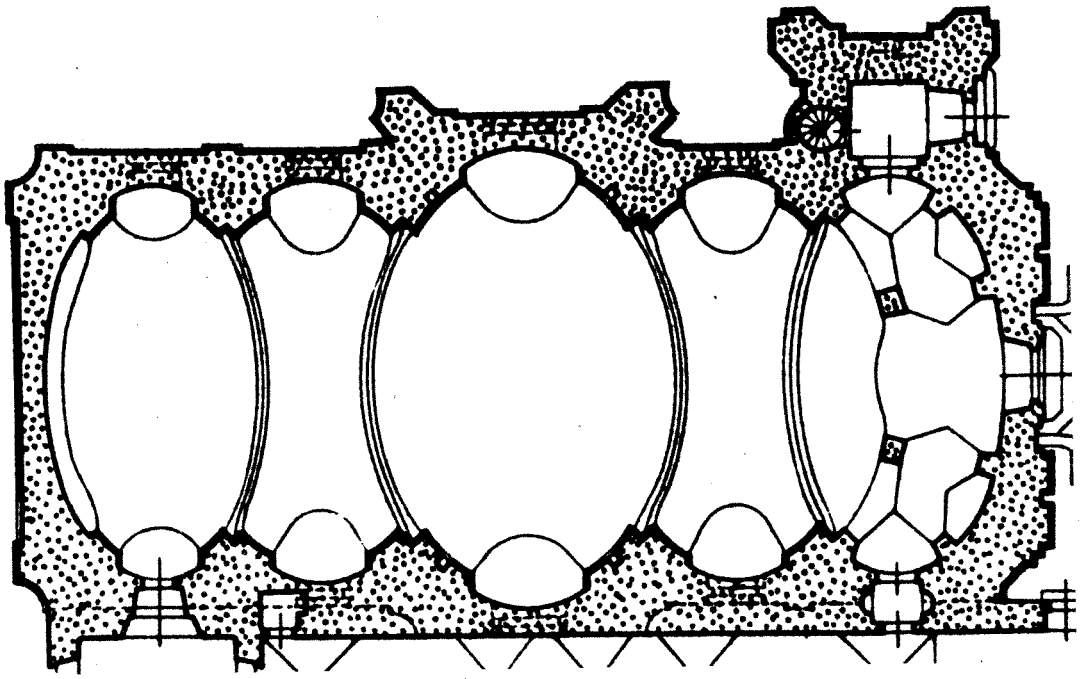
Základem proměny je vepsání oválu namísto středního pole se skosenými pilastry. Klenba je zde totiž sestavena z placky, dosedající na skosené pilastry. Placka sama o sobě je poměrně zvláštní a v půdoryse ji tvoří krajní půlkruhové úseky, mezi nimiž je vloženo pole půdorysně rovné, v prostoru pak tvaru tzv. kobylího hřbetu. Tyto dva půlkruhové úseky lze chápat také jako segmenty oválu, který lze lehce zbývající dvojicí kružnic doplnit a zároveň při zachování stejných ohnisek zvětšit, a to o tolik, že ovál prolnoe skosené pilíře i závěrovou stěnu. Pole vedlejší pak zůstanou stejná, jen jejich klenbu prolne klenba pole středního. V Nové Pace se objevují ještě sedlové

lunety, které nejsou, na rozdíl od typických českých čoček, svébytnou prostorovou jednotkou, nýbrž obdobou trojúhelných výsečí.

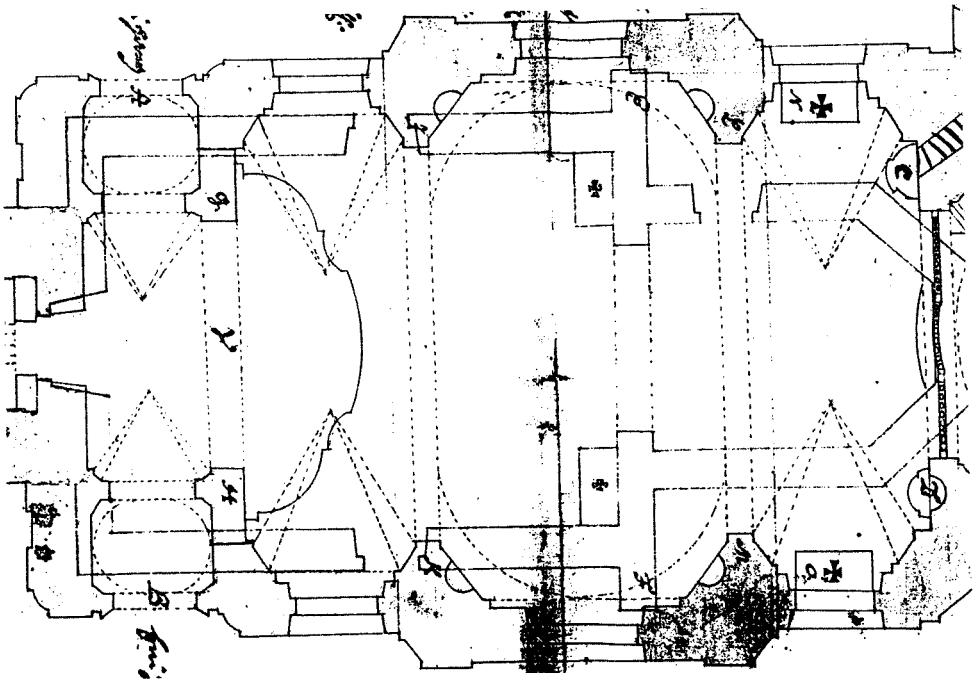
Nakonec lze znovu zmínit neprovedený návrh na přestavbu kostela ve Starém Kolíně, kde jsme zaznamenali precizní systematičnost v jasném významovém oddělení jednotlivých klenebních polí vynecháním pasu ve středním poli.

Je na první pohled zřejmé, že uvedené hledání spojitostí je především dáno přáním zařadit novopacký kostel do seznamu Haffeneckerových děl. Toto přání je jistě pochopitelné, neboť ačkoliv byl kostel Nanebevzetí Panny Marie shledám mnohými autory za nejslabší z kostelů radikálně barokní skupiny, či dokonce za jejího nevydařeného epigona, je z uvedeného patrné, že je především jejím nejsystematičtějším článkem.

Nová Paka *– kostel Nanebevzetí Panny Mari, 1715-24*

Bohdaneč *– kostel sv. Maří Magdalény, pole lodi, 1728-9*

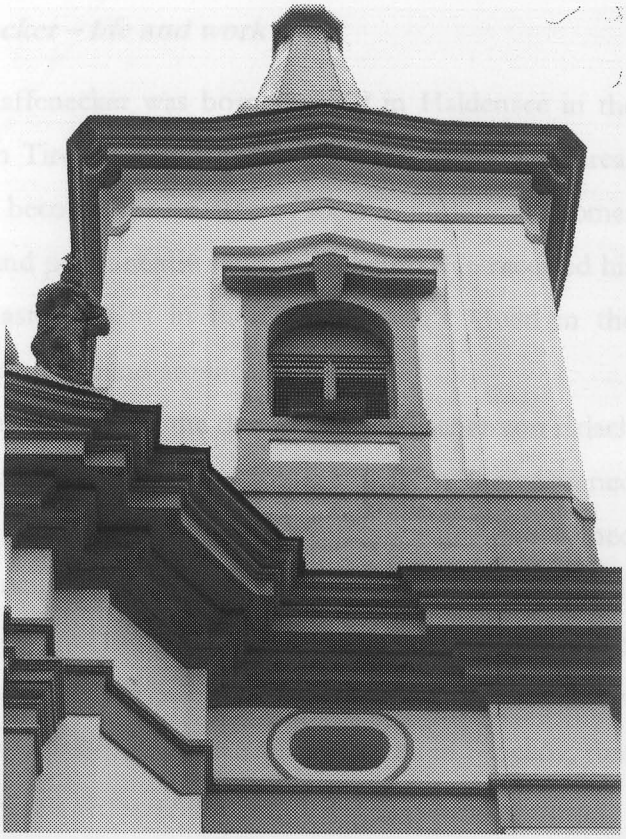
***Nová Paka** – klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie*

***Nová Paka** – portál průčelí*

***Nová Paka** – okna věží*

***Nová Paka** – boční fasáda*

Summary

Thomas Haffenecker – life and work

Thomas Haffenecker was born in 1669 in Haldensee in the Tannheim valley in Tirol (Austria). While his older brother Andreas stayed at home to become constructor of local importance, Thomas decided to marry and permanently settle in Bohemia. He received his qualification as master-mason in the Stone-Mason´s Guild in the Lesser Town of Prague around around 1701.

In Prague he carried out the design of J. B. Fischer von Erlach for the Gallas-Palace. For the Gallas noblesse Haffenecker designed and also built the monastery church in Hejnice, where the planed variations using principles of the „Radical Baroque" were not realized.

In 1716 he entered the services of the Premonstratensians and was expected to carry out numerous tasks in Strahov and Doksany. Obviously Haffenecker also designed the holy shrine in Sepekov, that is traditionally attributed to K. I. Dientzenhofer.

A special chapter in Thomas Haffenecker`s life is the time period he spent in office as Court Master of Works, to which he has been appointed probably since 1723. The imperial estates were extensive, the buildings were constantly in need for repair and a need arose for construction of new designs and buildings. Haffenecker created dozens of designs for village churches, but very few of them would ever be carried out. Others were adapted or redesigned by K. I. Dientzenhofer.

Thomas Haffenecker died on 16 November 1730 at the age of sixty-one. He left an great achievement, was the owner of a construction company and in office as Court Master of Works.

In our study we attempted to find relations between these plans and some realized plans of churches, where the attributions are not definitevely clear at this time.

Seznam literatury

- Anranter, Anton: Die Bau- und Stukkataurkunst im Tannheimertale. In: Tiroler Heimatblätter 11,12/1935.
- Anranter, Anton: Aus der volkswirtchaftlichen Vergangenheit im Tannheimertal. In: Tiroler Heimatblätter 16/1938.
- Atz, Karl: Kunstgeeschichte von Tirol und Vorarlberg. Innsbruck 1909.
- Bauer, Hermann: Barocke Deckenmalerei in Süddeutschland, München 2000.
- Besler, Walter: Baumeister Andreas Hafenegger. In: Tiroler Heimatblätter 3/2002.
- Břicháček, Pavel; Poláková, Monika: Sepekov. Mariánské poutní místo. Písek 2006.
- Bukačová, Irena: Zámek Manětín. Katalog zámecké obrazárny - I. část, 1998.
- Ebel, Martin: Prameny k dějinám manětínského zámku. In: Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.-17. května 1996.
- Ebelová, Ivana: Zápisná kniha pražských stavitelů 1639-1903. Praha 1996.
- Egg, Erich: Kunst in Tirol. Baukunst und Plastik. Tyrolia Verlag Innsbruck Wien, München 1970.
- Egg, Erich: Kunst in Tirol. Malerei und Kunsthandwerk. Tyrolia Verlag Innsbruck Wien, München 1972.
- František Preiss (1660-1712). Restaurované sochy z klášterního kostela Narození Panny Marie v Doksanech. NG Praha 2005.
- Franz, Heinrich Gerhard: Die „böhmische Wandpfeilerhalle" im 18. Jahrhundert. In: Zeitschrift für Ostforschung. Marburg 1962
- Franz, Gerhard Heinrich: Guarini und die barocke Baukunst in Böhmen. Budapešť 1972.
- Horyna, M.; Mácha, O.: Hejnice. Kostel Navštívení P. Marie. Stavebně historický průzkum, SÚRPMO 1976.
- Horyna, Mojmír: Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích. In: Umění XXXIX/1981.
- Horyna, Mojmír: Dvě skupiny sakrálních staveb T. Haffeneckera. In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám Prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.. Praha 1996.
- Horyna, Mojmír: Dientzenhoferové. Praha 1998.
- Horyna, Mojmír: Jan Blažej Santini-Aichl. Praha 1998.
- John, Miloslav: Okrouhlice – stručné dějiny. 1207-1899.
- Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Katalog výstavy. NG Praha 1989.
- Kleiner, Alfons: Die Kirchen und Kapellen des Tannheimer Tales. Christliche Kunststätten Österreichs, Nr. 409, 2003.
- Kolář, Ondřej: Medaile na památku vysvěcení poutního kostela v Sepekově roku 1733. In: Numismatické listy 2003, roč. 58, č. 3.
- Korecký, Miloslav: Dílo Kiliána Ignáce Dientzenhofera. In: Památková péče, 1951-2.
- Kubíček, Alois: Tannheimská umělecká družina v Praze. In: Památky archeologické 1948/XLIII.
- Líbal, Dobroslav: Románský kostel kláštera premonstrátek v Doksanech. In: Zprávy památkové péče. 1942/VI.
- Líbal, Dobroslav: Blok Clam-Gallasova paláce. Stavebně historický průzkum Prahy, SÚRPMO 1955.
- Líbal, Dobroslav; Horyna, Mojmír: Doksany nad Ohří. Státní zámek. Stavebně historický průzkum, etapa IX a), SÚRPMO 1974.

- Linser, Peter: Die Zunftkirche zum hl. Josef in Pfk St. Laurentius in Bichlbach. Christliche Kunststätten Österreichs, Nr. 385, 2002.
- Macek, Petr; Zahradník, Pavel: Kunratice – kostel. Stavebně historický průzkum, SÚRPMO 1989.
- Macek, Petr: Oktavián Broggio 1670-1742. Katalog výstavy. Litoměřice 1992.
- Macek, Petr; Vlček, Pavel; Zahradník, Pavel: František Maximilián Kaňka „In Regno Bohemiae Aedilis Famosissimus". In: Umění, 1992.
- Macek, Petr: Barokní architekt a stavitel Václav Špaček. In: Průzkumy Památek, 2003.
- Maleček, František; Maleček, Roman: Strahov. Praha 1993.
- Naňková, Věra: Barokní architektura v západních Čechách. In: Umění 1980, č. 28.
- Naňková-Mixová, Věra: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004.
- Nevímová, Petra: Mariánský cyklus fresek v Doksanech. In: Dějiny a současnost, roč. 23, č. 4, 2001
- Pavlík, M.; Ebel, M.: Manětín. Zámek. Stavebně historický průzkum, SÚRPMO 1990.
- Podlaha, Antonín: Posvátná místa království českého. 1910-12.
- Podlaha, Antonín: Plány a kresby chované v kanceláři správy hradu Pražského. In: Památky archeologické XXXII, 1920-1.
- Podlaha, Antonín: Plány a kresby chované v kanceláři správy hradu Pražského. In: Památky archeologické XXXIII, 1922-3.
- Preiss, Pavel: Baroková ilusivní malba architektur a Čechy. In: Umění věků. Praha 1956.
- Preiss, Pavel: K dějinám paláce Maximiliána Thuna na Malé Straně. In: Staletá Praha. 1973/VI.
- Royt, Jan: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha 1999.
- Royt, Jan: Zahrada mariánská. Kašperské Hory 2000.
- Ryšavý, Vratislav: K barokní přestavbě kostela a zámku ve Štědré u Žlutic. In: Zprávy památkové péče, LVIII, č. 1/1998.
- Schmidmaier, Edith: Tiroler Künstler in Passau (18. Jh.). In: Bayerisch-Tirolische G´schichten, Festung Kufstein 1993.
- Schütz, Bernhard: Die kirchliche Barockarchitektur in Bayern und Oberschwaben 1580-1780, München 2000.
- Šamánková, Eva: Cheb. Praha 1974.
- Vilímková, Milada: Strahovský klášter. Dějiny objektu. Pasport SÚRPMO 1979.
- Vilímková, Milada: Stavitelé paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové. Praha 1986.

Stará sbírka plánů, Archiv Pražského Hradu:

- *sign. 213 – Velenka*
- *sign. 214 – Semice*
- *sign. 215 – Starý Kolín*
- *sign. 223 – Cerhovice*
- *sign. 226 – Vysoké Chvojno*
- *sign. 227 – Holice*
- *sign. 228 – Činěves*
- *sign. 233 – Bohdaneč*